čeština doma a ve světě

ročník IV.

ČESKÝ JAZYK

NADACE
PRO
LINGUA
BOHEMICA

PŘI KATEDŘE
ČESKÉHO JAZYKA
FILOZOFICKÉ FAKULTY
UNIVERZITY KARLOVY

Vydává čtyřikrát ročně
Filozofická fakulta UK v Praze, centrum pro DeskTop publishing
(grafické zpracování Drahomíra Marešová),
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, Nada Bayerová, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček,
Alexandr Stich, Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové katedry českého jazyka FF UK:
Ivana Bozděchová (shromáždila příspěvky pro toto číslo),
Ondřej Hausenblas, Eva Hošnová, Karel Kučera,
Alena Macurová, Jiří Rejzek,
Ivana Christová a Barbora Karlíková (technické pracovnice),
Josef Šimandl (výkonný redaktor a typograf),
Oldřich Uličný (vedoucí redaktor)

Adresa redakce:
Katedra českého jazyka FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1;
tel. 21619 210

Text zpracován převážně v editoru WordPerfect

ISSN 1210-9339

Cena jednoho výtisku: tuzemská 25 Kč;
zahraniční 6,90 $ — 11,90 DEM

Objednávky z ČR i ze zahraničí vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
tel. 21619 298

Objednávku lze zaslat také faxem na zahraniční oddělení FF UK
(248 121 66)
nebo pomocí e-mailu (ivana.bozdechova@ff.cuni.cz)

Podávání novinových zásilek
povolila Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

Téma čísla:

Češi a cizina — čeština a cizinci

Tři otazníky — první:

Mluví se v České republice ještě česky?

Často se mě mladí Američané, kteří právě dorazili do Prahy, ptají, zda mluvím česky, když jim řeknu, jak dlouho jsem tady. Často se na mě dívají tak trochu s údivem, jako bych šplhal na Mont Everest, kráčel po Měsíci nebo držel svatý grál ve svých třesoucích se rukách. Opakovaně slyšeli, že čeština je extrémně obtížná, pády jsou noční můrou, pravidla nevyzpytatelná, výjimky k zešílení. A teď před nimi stojí někdo, kdo dřel jako kůň a dosáhl ocenění své snahy, někdo, kdo zlézal skály deklinací a přežil. Protože jsem člověk, který se snaží pomáhat druhým, a přeju si, aby se ostatní vyhnuli problémům a frustracím, kterými jsem sám procházel, dávám jim tu nejužitečnější odpověď, které jsem schopen: „Ano, mluvím česky, ale záleží na tom, s kým mluvím, a zda jsou Češi schopni nebo ochotni mluvit se mnou česky." — Po takové odpovědi většinou následuje výraz zděšení. A tak to obyčejně musím vysvětlit.

Žiju v Praze už asi čtyři roky. Mluvím česky. Ne jako rodilý Čech a ne bez chyb, ale mluvím česky. Čtu v metru české noviny. Dívám se na českou televizi. Denně česky konverzuju s kolegy a přáteli; jsou to hovory tematicky pestré a jazykově komplikované. Nejpozoruhodnější a nejpřekvapivější na této zkušenosti amerického nerodilého mluvčího češtiny je, do jaké míry je mnoho Čechů buď neschopno nebo neochotno přijmout to, že umím mluvit jejich jazykem. Vím, že angličtí mluvčí, kteří mluví čímkoliv jiným než nejbarbarštější češtinou, tady vůbec nejsou běžní, ale jsme. Jak se moje znalost češtiny a schopnost posuzovat ostatní mluvčí zlepšovaly, žasl jsem často, když jsem zažil dlouhou a rozsáhlou konverzaci v češtině a vzápětí jsem byl nucen poslouchat odpornou angličtinu, protože mluvčí nebyl schopen ani ochoten přijmout samotný fakt, že vůbec mluvím česky, nebo

nedej bože, mluvím česky líp než on anglicky. Je možná těžké se s tím smířit, ale co do frekvence chyb mluvím líp a přirozeněji česky, než většina Čechů mluví anglicky. Už jsem se vyrovnal s tím, že jsou tady lidé, kteří budou vždycky odmítat mluvit se mnou česky nehledě na to, jakého stupně znalosti dosáhnu. Musím se smířit s tím, že pro některé zdejší lidi prostě nejsem vítán v jejich jazyce. Po dlouhou dobu to bylo střídavě frustrující, pobuřující, zábavné, překvapující, ale vždy fascinující: je to studium v aplikované kulturní lingvistice. Jakkoliv nechcete slyšet, co říct musím, říkám nálehavě, že je to něco, čemu byste měli naslouchat.

Klíčovou otázkou je: Proč tak mnoho Čechů odmítá mluvit česky s člověkem, který se učí češtině, ať už ve škole, nebo na ulici, každičký den po dobu čtyř let? Proč lidé, kteří prošli pouhým rokem angličtiny ve škole, předpokládají, že mi pomáhají tím, když hrubě, nezdvořile a proti všem pravidlům civilizovaného chování přejdou na angličtinu? Abych to vysvětlil, většinou začínám rozdíly mezi světovými a regionálními jazyky.

Angličtina je světový jazyk, kterým mluví stovky miliónů lidí, ať už jako svým mateřským, nebo cizím jazykem. Čeština je regionální jazyk, kterým mluví deset miliónů lidí. Jakožto mluvčí světového jazyka přicházejí angličtí mluvčí s řadou předpokladů, které s nimi mluvčí jazyků regionálních ne vždy nutně sdílejí. Jen tak namátkou některé z těchto předpokladů: *cizinci se můžou naučit můj jazyk; cizinci jen velmi zřídka mluví jako rodilí mluvčí; cizinci se chtějí naučit můj jazyk; rozumím cizincům, když mluví mým jazykem; můj jazyk a moje národní identita nejsou totožné; můj jazyk má skutečnou hodnotu.*

Srovnejme to s mou zkušeností, podle níž většina Čechů věří, že učit se česky je nesmyslné a nemožné, většina z nich je na to víc než jen skrytě hrdá, takže se často zdá, že někteří z nich to dělají proto, aby tomu tak bylo; někteří z nich přitom učí češtinu pro cizince. Srovnejme tedy předpoklady porozumění:

Jako mluvčí světového jazyka nemůžu zastávat názor, že cizinci nejsou schopni mluvit mým jazykem. Prokazatelná pravda je opak. Žádný večer, když poslouchám zprávy v angličtině, se nestane, že bych neslyšel mluvit svým jazykem aspoň pět šest lidí, pro něž angličtina není mateřským jazykem. Mluví anglicky na různé úrovni, ale mluví anglicky. A tito lidé nejsou pouliční metaři. Jejich špatnou gramatiku nemůžu odbýt smíchem, tak jako mnoho lidí tady odbývá řeč například Afričanů nebo Vietnamců. Ne, tito lidé, které slyším ve zprávách, jsou prezidenti, vědci, vůdcové. Poslouchat angličtinu cizinců je v mnoha částech Spojených států natolik běžné, opakuje se tolikrát denně, že už to nevzbuzuje pozornost.

Mluvčí regionálních jazyků takovou zkušenost nemají. Slyšel jsem Havla a Klause mluvit anglicky. Slyšeli jste Billa Clintona mluvit česky? Samozřejmě ne. A nedostatek takové zkušenosti vyvolává falešnou a provinciální představu, že

cizinci nemůžou mluvit česky, což pramení prostě z toho, že jste nepřivykli představě, že by cizinec mluvil česky. Je to roztomilé. Připomíná mi to kmeny, které stále ještě občas někdo objeví na Nové Guineji a v Brazílii.

Někdy je to docela komické. Některé extrémně všední reakce na češtinu s přízvukem jsou panické *(Pane bože! Cizinec se snaží mluvit česky! Nikdy mu nebudu rozumět!)* a vyjadřují nepochopení pro perfektně srozumitelnou češtinu.

Jako příklad první reakce uvedu bufet, ve kterém se pravidelně stavím na cestě do práce. Chodím tam už skoro tři roky a naučil jsem se děsit se „nové dívky". Je jedno, jak pečlivě mluvím: nové dívky mi nikdy nerozumí. Nejsou připravené, aby mi mohly rozumět. Podle definice já, cizinec, nejsem schopen mluvit česky. Proto jakýkoliv pokus, který učiním v češtině, je nutně nesrozumitelný. Už dopředu, s tímto očekáváním, by mi nerozuměla, i kdybych mluvil jako člen redakční rady Pravidel českého pravopisu. V zemi Josefa Švejka jsem byl vždy veden k víře, že to je moje vina. A tak jsem s potěšením poslouchal starší ženu, jak říká nové dívce: „Co je s tebou? Seš hluchá? Von řek 'kolu', neslyšíš ?" — V tomto pohrdání starší ženy nad ignorancí své spolupracovnice bylo zvláštní kouzlo. Znala mě totiž celé tři dny.

Jako příklad druhé reakce uvedu situaci, kdy jsem přejížděl hranice zpátky do České republiky po služební cestě v Rakousku. Česká celní úřednice viděla můj cizinecký pas, a protože neuměla anglicky, dávala mi instrukce v němčině, v jazyce, kterým nemluvím. Řekl jsem česky: „Paní, bohužel neumím ani slovíčko německy." Na to se strhl další proud němčiny. „Paní, můžete na mě česky." Více němčiny s podrážděným výrazem nad krutostí světa, která přivádí celníkům tak nechápavé cestující. „Paní, prosím vás, pochopte. Mluvím na vás česky." Nádherný úsvit porozumění a rozpaků následovala bezproblémová pětiminutová konverzace o mimořádnosti Američana mluvícího česky. — Nebyla hloupá. Prostě jenom do té doby nikdy nekonverzovala s nerodilým mluvčím česky. Myslela si, že něco takového vůbec není možné.

*

Uvědomuju si, že mluvím nedokonalou češtinou s přízvukem. Jako rodilý mluvčí světového jazyka jsem zvyklý slýchat cizince mluvit mou mateřštinou nedokonale a s přízvukem. Slyšel jsem vyslovovat anglické *th* jako *z, d* a *s*. To je, jako když vyslovujete české *ř* jako *dž, š* nebo *ž*. Při konverzaci s cizincem špatnou výslovnost *th* skoro nevnímám, dokonce i tehdy, když chybná výslovnost setře významové rozdíly — takže např. věta *The book is on the table (Kniha je na stole)* může být vykládána jako nepochopitelný nesmysl *See, book is on sea table (Podívej,*

kniha je na mořském stole). Tady však pomůže dobrá vůle porozumět. Pro různé jazyky jsem si vytvořil různé filtry:

od mluvčího	...slyším...	...ale rozumím
z Francie	*zee book eez at 'ome* *tou knyha jet domu*	***the book is at home*** *kniha je doma*
z Německa	*he comes at three* *přichází ve tři*	***he will come at three*** *přijde ve tři*
z Číny	*he come yesterday* *on přicházet včera*	***he came yesterday*** *přišel včera*
ze Španělska	*a shit of paper* *hovno z papíru*	***a sheet of paper*** *list papíru*
z Japonska	*I'd like some flied lice* *chtěl bych nějaké ulítlé vši*	***I'd like some fried rice*** *chtěl bych trochu dušené rýže*

Myslím, že nikdo — kromě nejzaostalejšího obyvatele některého města ve Spojených státech — by nad kteroukoliv z těchto výslovností nehnul ani brvou. Myslím, že byste byli překvapeni už jen tím, kolik různých přízvuků umí průměrný anglický mluvčí napodobit.

Ostatně šíře správné anglické výslovnosti je v anglickém světě sama o sobě značná, což vyžaduje od mluvčích schopnost rozlišovat přízvuky a varianty. Existuje mnoho důvodů, proč se angličtina stala jazykem globální komunikace, než pouhý hloupý názor *Angličtina je snadný jazyk.* Angličtí mluvčí jsou naprogramováni k poslechu skrz přízvuky a gramatické varianty. Je to instinkt kohokoliv, kdo má alespoň špetku intelektu. (Povšimněte si: nezbytný rub tohoto pozorování je, že ti, kdo neprokazují takovou schopnost, jsou často považováni za zaostalé a hloupé.) Angličtina není snadný jazyk; je snadná, pokud vám stačí, že mluvíte špatně. Lehkost, s níž cizinci mluví anglicky, nepramení z jednoduchosti její gramatiky a výslovnosti, ale z přirozené tolerance uživatelů angličtiny. Dovolujeme lidem mluvit anglicky. Fakt, že se mnoho anglických mluvčích nemůže uchýlit k druhému jazyku, nesnižuje jedinečnost této tolerance. — Čeština, z velké míry díky svému regionálnímu statutu, nevykazuje žádný z těchto charakteristických rysů otevřenosti a tolerance.

Jednou jsem se snažil vysvětlit své rozhořčení jedné přítelkyni. Je inteligentní. A je Češka. Řekla, že mám problém s českou intonací. Problém s intonací! Nikoliv s délkami. Nikoliv s koncovkami (lhostejno, zda jde o češtinu běžně mluvenou nebo spisovnou). Nikoliv genitiv singuláru, který je utrpením pro obě strany, když se učí jazyk toho druhého. Ne. Intonace! Nezpívám tak docela správně, a možná právě to byl důvod nedostatku porozumění. Bože na nebesích! Kdyby intonace českých mluvčích angličtiny byla největší překážkou jejich dorozumění, byl bych tady jako učitel angličtiny už dávno bez práce. — Myslím na ty kmeny, které stále ještě občas někdo objeví.

Jistě, za touto jazykovou netolerantností je ve hře víc než jednoduše srovnatelný nedostatek zkušenosti s jistými cizinci mluvícími česky. Dalším faktorem je úloha, kterou jazyk hraje pro národní identitu. A tady opět narážíme na propast zející mezi předpoklady mluvčích světových a regionálních jazyků. Fakt, že mluvím anglicky, neznamená, že jsem Angličan. Jsem Američan. Fakt, že někdo mluví česky, se vší pravděpodobností znamená, že je Čech. Řekl bych, že český jazyk představuje větší část české národní identity než anglický jazyk pro anglicky mluvící svět. Můj jazyk mě nestaví stranou ostatních; zahrnuje mě do mnohonárodnostní a mnohokulturní tapisérie přízvuků a výrazů. Nemluvím sice britskou, indickou, australskou ani singapurskou angličtinou, ale i tyto varianty jsou jakožto manifestace mého jazyka zcela mé, můžu se nad nimi podivovat, vychutnávat je, užívat jako barvy své jazykové palety: ty všechny spoluzakládají mou jazykovou potenci a potenci angličtiny. Angličtina nerodilých mluvčích je často zdrojem potěšení. Hodně lidí tady například nemůže pochopit, že mnoho cizích přízvuků je pro nás ve skutečnosti sexy.

Pravý opak, zdá se, platí o češtině. Čeština má tendenci rozlišovat mezi NÁMI a JIMI, což je podle mého názoru angličtině jakožto jazyku cizí. Nejsem Čech, proto jsem ONI a pro některé lidi mě tento fakt automaticky vylučuje z jejich jazykového společenství. Jsou tady lidé, kteří zkrátka nechtějí, abych mluvil česky. — Všeobecných rozborů české xenofobie se zdržím.

Výlučnost češtiny, pramenící z jejího statutu regionálního jazyka, má podivný a mocný vedlejší účinek, který je zvlášť evidentní ve společenství Čechů učících se nebo mluvících anglicky: chybí jim důvěra ve skutečnou hodnotu jejich jazyka do takové míry, že by se mnou raději mluvili anglicky — i přesto, že by to znamenalo překážku v komunikaci. Viděl jsem tento jev dostatečně často. Jeho nejsmutnější projev je značný počet případů, kdy lidé považovali mé užívání češtiny při komunikaci s nimi za znak jakési povýšenosti z mé strany, kdy z pouhého hloupého pocitu nicoty by byli raději, kdyby je jiní viděli mluvit se mnou anglicky, aby se nemuseli cítit ponížení srozumitelnější konverzací v češtině.

Mluvit česky je v této situaci uvádí do rozpaků, a v důsledku toho jsou šťastni, když se dopustím sebemenší chyby. Dává jim to v jejich malých mozečcích možnost změnit jazyk ve sveřepou angličtinu, aby ukázali svou inteligenci a vzdělání, když mluví cizím jazykem. V této souvislosti je zajímavé uvést, že je menší problém s Čechy, kteří necítí, že mají něco, co musí dokazovat v angličtině. Dovolte, abych řekl jasně: Češi, kteří netrvají na angličtině, jsou většinou ti, kteří mluví anglicky nejlíp.

Připusťme, že všude jsou hloupí lidé. Jenže popsaný úkaz je tady natolik běžný, že mi demonstruje smutný nedostatek důvěry v český jazyk mezi jeho mluvčími. Neméně smutné je, jak často se mě Češi — a to nikoli s radostným překvapením, ale s nechápavým údivem! — ptají, proč se učím česky. A je moc smutné, že jazyk s takovou precizností a stručností, s takovým smyslem pro humor podceňují jeho vlasní nositelé.

Faktem je, že s rostoucí integrací České republiky do zbytku světa se stále víc cizinců bude učit česky. Už se tak dneska děje. Výuka češtiny je rostoucím odvětvím. Na začátku takové obrovské změny vaše jazykové předpoklady nutně ovlivní vaši metodologii výuky. Jsou-li to předpoklady regionálního jazyka, bude výuka úzkoprsá a provinciální. Budou-li tyto předpoklady u lidí přetrvávat, budou pouze potvrzovat izolaci země. Nezapomínejme, že pouze v koloniích žádný cizinec nemluví národním jazykem. Ale nemusíme být rodilými mluvčími světového jazyka, abychom učili regionální jazyk na úrovni výuky jazyka světového. Ta světová úroveň se dostaví, až si Češi osvojí touhu **pomáhat** cizincům mluvit dobře česky. Zdá se mi, že zatím je to tady spíš výjimka než pravidlo.

Ničím, o čem jsem se tu zmínil, jsem nechtěl popřít, že tady jsou progresivní jedinci, kteří pracují na tom, aby vyprostili výuku češtiny z primitivních temnot. Ničím, o čem jsem se tu zmínil, jsem nechtěl tvrdit, že tady nejsou takoví lidé, kteří obětují svůj čas, trpělivost a laskavost, umožňují mi mluvit česky a dokázali přijmout tu dobrou a krásnou věc, abych se česky naučil. Rád bych jim vyjádřil svou hlubokou vděčnost. Rád bych jim sdělil, že jsou výjimeční a vzácní jako drahokam. Čím déle bude extrémní výjimečnost takovýchto krásných lidí pokračovat, tím déle bude trvat skutečná integrace. Integrace totiž není jednoduše otázka přijetí Čechů zbytkem světa: je to stejně tak otázka **vůle Čechů přijmout zbytek světa.** A to od vás předpokládá přijímat také způsob, jakým mluvíme vaším jazykem.

Darren Crown

Předchozí filipika byla koncipována v angličtině. Na jejím počeštění pracovali autor, I. Bozděchová a výkonný redaktor. Ani teď není text zcela prostý anglicismů — záměrně. To, co článek sděluje, jistě stojí za trochu tolerance. Další dobré důvody udává následující obrázek dodaný D. Crownem; on sám ví už o několika Američanech, kteří znechuceně odcestovali.

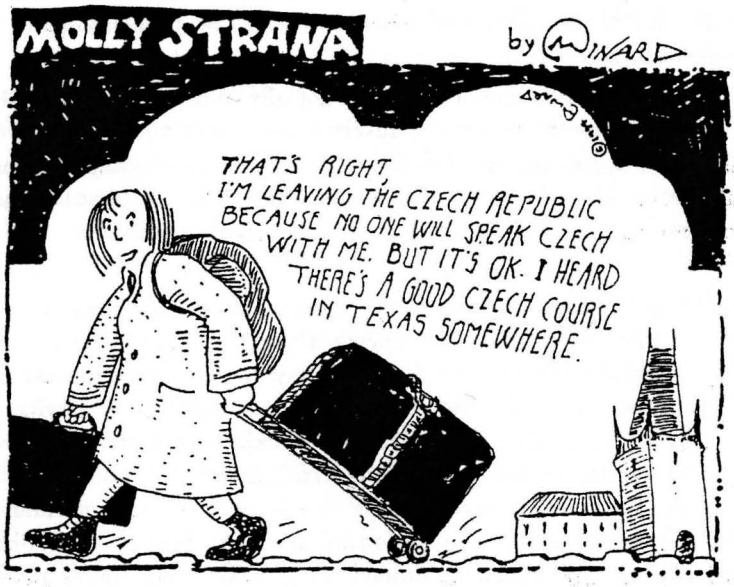

Je to pravda: odjíždím z České republiky, protože nikdo se mnou nechce mluvit česky. No dobrá. Slyšela jsem, že slušný kurs češtiny mají někde v Texasu.

Tři otazníky — druhý:

Proč se učíte česky?

Metod, forem a způsobů výuky češtiny jako cizího jazyka je mnoho. Zabývají se jimi speciální metodologické, metodické a didaktické disciplíny, pozornost se jim věnuje v odborných časopiseckých diskusích. I na stránkách ČDS jsme se tímto tématem nejednou zabývali. Dejme dnes prostor třem cizincům, kteří bez ohledu na své civilní povolání jsou nebo byli studenty češtiny. Ta první přijela do Prahy na letní kurs češtiny v roce 1995 již pošesté. Jak nejenom její dívčí příjmení, ale i znalost češtiny prozrazují, má české předky. Profesí učitelka matematiky na střední škole poblíž texaského Dallasu, národností tedy Američanka, avšak srdcem Moravanka a jazykovým citem Češka.

Touha
Retta Chandler-Slavík, Texas, USA

Nestalo se to jenom jednou, že se mě někdo zeptal, proč se učím česky, a to nejenom tady v České republice, ale také doma ve Spojených státech. Na tu otázku jsem vždycky měla nějakou odpověď. Jednou jsem řekla, že jsem českého původu. Podruhé jsem řekla, že moji rodiče mluvili česky. Dávala jsem i různá jiná vysvětlení. Například, že do pěti let jsem mluvila česky s rodiči, ale od té doby mluvím anglicky a teď chci dál pokračovat v češtině. Také jsem řekla, že bych se chtěla naučit, abych se mohla domluvit s příbuznými, kteří jsou v České republice. Jiný důvod byl, že se ráda učím v Čechách, protože se tu cítím jako doma, když slyším slovíčka, která jsem už dávno neslyšela a která jsem zapomněla. Že ráda jezdím do měst a na venkov, ráda zpívám české lidové písně, ráda tančím polky a valčíky a čeština je krásná řeč — jako píseň. Všechny odpovědi jsou správné a pravdivé.

Předevčírem, když jsme jeli taxíkem zpátky na kolej v Suchdole, se mě řidič opět zeptal: „Proč se učíte česky?" Hned jsem na tu otázku neodpověděla, trochu jsem si to chtěla promyslet, jaký důvod mám, že se každoročně vracím studovat češtinu. Nežli jsem stačila cokoliv říct, řidič mě předběhl: „Myslím, že je to vaše touha." „Ano," odpověděla jsem, „moje touha." A ta se nedá vysvětlit. Touha nemusí mít důvod.

Mému dalšímu respondentovi se cizí jazyky staly v pravém slova smyslu celoživotním posláním i koníčkem; je zároveň studentem i učitelem. Britský polyglot R. A. Gordon Stuart (narozený roku 1925 v Japonsku, absolvent Downing College v Cambridge v oboru klasické filologie, člen několika mezinárodních lingvistických a překladatelských organizací) navštívil na podzim 1995 Prahu a zúčastnil se 9. mezinárodní konference překladatelů na FF UK. Při té příležitosti se rozpomínal na začátky svých cizojazyčných studií a vyznal se také ze svého vztahu k češtině. (Naše konverzace i následná korespondence byla vedena samozřejmě česky.)

Kolik jazyků...
R. A. Gordon Stuart, Angus, Velká Británie

Po ukončení univerzitního studia jsem kromě klasických jazyků uměl francouzsky a německy. Mým prvním slovanským jazykem byla polština — když jsem byl studentem, měl jsem souseda Poláka, a protože jsem měl zájem o jazyky vůbec, začal jsem právě polštinou. Později, když mi přítel poslal české letecké časopisy, rozhodl jsem se učit i česky. Nejdřív jsem měl problémy s přídavnými jmény, protože mají dva soubory koncovek, což v polštině není. Brzy jsem začal překládat české letecké

texty a později i jiné technické texty. A nyní jsem tedy technickým překladatelem z češtiny i jiných jazyků do angličtiny. Ve volném čase jsem se naučil italsky a norsky z knih a potom, protože jsem se dověděl o zajímavých knihách o letectví napsaných ve švédštině, naučil jsem se i tento jazyk. Protože jsem měl zájem o korespondenci s dalšími zájemci o letectví, přidal jsem dánštinu a holandštinu.

Můj otec působil jako bankéř v Hongkongu a Šanghaji, a když šel do důchodu, chtěl si koupit farmu. A tak jsem po studiích pracoval tři a půl roku jako zemědělský dělník. Protože však farmy byly drahé, koupil otec zámeček, kde dodnes žiju. [1] Proto jsem se tehdy rozhodl stát se překladatelem a poskytovat soukromé hodiny ve výuce cizích jazyků. V letech 1952-1972 jsem učil angličtinu, francouzštinu a klasické jazyky na skotských přípravkách, příležitostně jsem také učil němčinu a španělštinu na střední škole. Po dva roky jsem neměl dost práce, a tak jsem měl hodně volného času, který jsem využil ke studiu jazyků. Gramatiku jsem se vždycky naučil z knih. Zůstal jsem učitelem a o prázdninách jsem hodně cestoval po cizích zemích, kde jsem se vždy pokoušel mluvit domácím jazykem. Tím jsem se cvičil v konverzaci.

Kolik jazyků vlastně ovládáte?

Budeme-li se držet oficiálních statistik, pak tedy dvacet; v roce 1990 jsem se dostal právě s tímto počtem do finále evropské soutěže polyglotů (bylo nás 20 finalistů ze 149 soutěžících ze zemí Evropského společenství). Chcete-li je vyjmenovat, jsou to: francouzština, němčina, španělština, italština, ruština, polština, holanština, dánština, švédština, norština, čeština, slovenština, portugalština, srbština, chorvátština, bulharština, katalánština, slovinština, makedonština a ukrajinština. Kromě toho mluvím plynně galsky a mám pasívní znalost afrikánštiny, velštiny, rumunštiny, finštiny, maďarštiny, lužické srbštiny, moderní řečtiny a japonštiny.

Jak se cítíte v českém prostředí a co si myslíte o současné češtině — zaznamenáváte nějaké změny v našem jazyce?

Jsem poprvé v České republice a moc se mi tady líbí. Neznám dobře českou literaturu, takže nemohu posoudit vývoj jazyka a literatury, ale na reklamních nápisech na ulicích v Praze jsem viděl znaky interference angličtiny na běžně mluvený jazyk. To se však děje i v jiných evropských jazycích a dokonce i v britské angličtině je silný vliv amerických výrazů.

---

[1] Colliston Castle ve Skotsku

Máte nějaké zkušenosti s češtinou emigrantů?

Nevím, jak to je u českých emigrantů a jejich dětí, ale ve Skotsku je mnoho dětí polských emigrantů, jejichž matka není Polka, a tak nemluví polsky. Pravděpodobně je to podobné také u dětí českých emigrantů.

Jaké jsou Vaše dojmy z mezinárodní konference překladatelů v Praze?

Překladatelská konference v Praze byla pro mě jednou z nejzajímavějších, které jsem navštívil. Byl jsem také rád, že jsem měl příležitost poznat krásné město Prahu, ale i sama konference stála za to. Náměty přednášek byly rozmanité a zajímavé a velmi pozoruhodným bylo, že přednášky byly často v jazyce, který nebyl mateřským jazykem přednášejícího, ale ten ho dobře ovládal. Poznal jsem na konferenci mnoho nových přátel z různých zemí. Doufám, že kontakty mezi různými zeměmi budou pokračovat a rozmnožovat se pro dobro nás všech.

Třetího dotazovaného znám víc než tři roky, a když jsem ho poprvé slyšela mluvit česky, jen stěží jsem uvěřila, že není Čech, ba co víc, že nemá český původ ani českou manželku. Ráda jsem však uvěřila, že miluje nejen Prahu, Dvořáka, ale i český jazyk a naši literaturu, zvlášť v originále.

Cítím se tady doma

Hugh Agnew, profesor dějin střední Evropy na GWU, Washington, D.C., USA

Jak to všechno začalo...

Hlavní důvod, který mě přivedl k češtině, bylo rozhodnutí, že se stanu historikem a že budu soustředit svůj zájem badatelský na české dějiny, a to je v Americe neobyčejné a vyžaduje to znalost češtiny pro řešerši a taky proto, abych se seznámil s literaturou. Pak na základě šestiletého studia ruštiny ve škole a na univerzitě jsem se začal učit česky jako postgraduální student, když jsem se rozhodl, že budu psát svou disertační práci na české téma. Na začátku jsme našli na univerzitě ve Stanfordu učitelku češtiny na katedře lingvistiky. Byla to malá skupina studentů, kteří měli zájem o češtinu. Někteří z nich byli Čechoameričané, někteří byli postgraduální studenti na katedře slavistiky, kteří se chtěli seznámit s jiným slovanským jazykem, a pak já jako student dějin, s velmi praktickým důvodem, proč se učit česky.

Pak v běhu věcí jsem se chtěl podívat do Evropy — dostal jsem stipendium na akademický rok 1878-79 od IREX na svou disertační práci, a to mi umožnilo dělat výzkumy tady u vás, v Klementinu a v archívech. Psal jsem práci o začátcích národního obrození v 19. století v Čechách — zajímal jsem se hlavně o to, proč bylo obrození vůbec možné, co bylo před tím a jak se k tomu došlo, že se národ obrodil.

Na začátku toho akademického roku jsem se zúčastnil Letní školy slovanských studií na FF UK v Praze. Byl to celý měsíc intenzívní češtiny. Byli jsme malá skupina externistů — tři Američané, jedna Chorvátka, jedna Slovinka, jeden Němec z NDR. Jediné společné pojítko byl právě český jazyk. Ačkoliv jsme ho neuměli, museli jsme se snažit alespoň trošku vyjádřit se česky. To — ačkoliv jsme trochu upevňovali svoje chyby — nám pomohlo překonat tu asi největší překážku, tj. ostudu mluvit. A pak už jsem vlastně musel mluvit a číst česky, protože jsem dostal materiály v češtině. Bylo to v knihovnách a archívech. Skoro jsem plakal, protože jsem strávil celý den nad jednou stránkou, se slovníkem, každé druhé slovo jsem musel hledat. Ale postupem času to bylo rychlejší. Během toho roku jsem se pro své účely naučil v podstatě všechno. Pak jsem se sem při každé příležitosti vracel zpátky a doufám, že při každé návštěvě se moje čeština zlepšovala.

V češtině jse četl literaturu 19. století, přečetl jsem skoro celé Krameriovy noviny z let 1789-1810, některé kroniky, Rulíkův Kalendář historický, práce Josefa Dobrovského (hlavně v němčině), českou beletrii, práce badatelské o obrození (A. Rybička, A. Pražák, J. Kočí, M. Krbec, J. Albert aj.). Jazyk 19. století byl opravdu zajímavý, už proto, že to bylo tištěno švabachem. Bohudík jsem jaksi náhodou na Stanfordské univerzitě mluvil s kolegou, který se právě vrátil z Německa a měl příručky pro učení německého handschriftu z 19. století, a já jsem jako samouk začal psát frakturou; a to mi potom velice pomáhalo v Praze při čtení dopisů. Ale tištěná literatura byla psaná gotickým písmem, a brzy jsem si uvědomil, že i pravopis je docela jiný než v současné češtině. Ale docela rychle jsem si zvykl na korespondence, jako: *w* místo *v*, *g* místo *j*, ſſ místo *š* atd., a pak už to tak strašně těžké nebylo. [2)]

Jaká je čeština v České republice v polovině 90. let?

Cizí vlivy na současnou češtinu — já mám jenom povrchní představu nebo dojem, ale zdá se mi, že některé oblasti veřejné jazykové sféry se hodně změnily. Hlavně co se týče reklamy, jako reklamní plakáty na ulicích, po dálnicích apod. Tam je příliv slov a také se změnil způsob vyjádření, slovosled, možná i výběr slov a celý systém hodnoty reklamy — je vidět, že se to importuje zvenčí, hlavně z amerických předloh. A pak je vliv angličtiny samozřejmý v technických oborech, hlavně kolem počítačů, tam jsou výrazy z britské nebo americké angličtiny běžné. Ale mimo tyto sféry, tj. jak lidé běžně mezi sebou mluví, nejsem si jist vlivem angličtiny. Záleží to asi i na lidech, se kterými se hlavně kontaktuju nebo stýkám (aha, *stýkám*, takže *kontaktuju*

[2)] **Ono to je opravdu spíš triviální než těžké. Proto je ostuda české školy, že i takového Komenského aj. aj. čtou žáci v čítankách pouze transkribovaného do latinky, a ještě zpravidla ponovočeštěného. Za minulé éry to snad byl i kus úmyslu odříznout nás od národní historie. Ale dnes? Přitom „luštění tajemného starého zápisu" může sehrát významnou motivační úlohu... -jš-**

je taky výraz z angličtiny). Před třemi lety jsme seděli a mluvili a chtěl jsem vyjádřit, že je něco příznivého a nakonec jsem našel slovo *příznivý* a mí přátelé se trochu smáli a řekli, že normální Čech by už řekl *pozitivní*. To je asi tím, že jsem se seznámil s tou zastaralou češtinou obrození. Takže pokud jsme v situaci, kdy se opravdu mluví česky, např. se starými známými, se kterými jsme byli v kontaktu už deset patnáct let, nevšímám si žádného velkého rozdílu v mluvení lidí. Ale když např. slyším v tramvaji, jak mluví vysokoškoláci, to mi připadne jako cizí jazyk — ale to i doma, v angličtině.

Snažím se pravidelně číst české noviny a tam jsou také nejen americké, ale řekněme západní vlivy dost citelné. Ale možná proto, že jsem se od začátku musel pohybovat v tom světě mezi češtinou a angličtinou, že vlastně myslím v angličtině (nebo občas, když jsem tady na delší dobu, už začnu myslet a snít i v češtině, což je velké potěšení), zvykl jsem si na to, že to říkáme tak v angličtině a nezdá se mi to divné v češtině. Nejsem si jist, možná je to jen dojem.

Jaká je čeština emigrantů v polovině 90. let?

S českými emigranty mám zkušenosti jenom nevelké. Naše učitelka na Stanfordu měla rodinu, starší dcera se ještě narodila v Praze a mladší dcera a syn se narodili v USA. Byli osmašedesátníci. Zdálo se nám, že mezi sebou v rodině hodně užívali češtinu, ale děti moc na to nedbaly, byly víceméně spokojené, že budou Američany. To platí také pro jednu českou rodinu, kterou znám v Kanadě — jsou z Moravy a jejich děti už moc česky nemluví.

Tři různé lidské osudy, tři různé motivace, avšak společný zájem a společná láska. Jenom jako malá ukázka — vždyť dneska zvlášť Praha umožňuje setkávat se s takovými lidmi z nejrůznějších částí světa stále častěji. Jsme a budeme schopni podpořit je v jejich snaze a vytvoříme jim k tomu dobré podmínky v hodinách češtiny i vně školních tříd?

Ivana Bozděchová

Tři otazníky — třetí:

Je čeština pouze jazykem Čechů?

Odpovídám: Ne, není. V letních měsících se stává dorozumívacím jazykem lidí z celého světa. Nevěříte?

Představte si horký srpnový den. Je půl druhé a před budovou Univerzity Karlovy v Celetné ulici se vytvářejí hloučky studentů Letní pražské univerzity.[3] Právě skončilo vyučování. Belgičan, Italka, Australan, Němka, Japonec, Dán, Walesanka, bankéř, studentka, právník, další studentka, student, novinář, pracovnice v kultuře živě gestikulují a domlouvají se, kam půjdou na oběd, co budou dělat večer. Najednou si jeden z nich povzdechne: „Akuzativ je těžký!" Druhý spolubojovník s „nenaučitelnou češtinou" mu odporuje: „Genitiv je víc těžký!" Do debaty se zapojuje další student: „Hm, pády jsou těžké, ale časování sloves... to je katastrofa!" Jiného zase zaráží neexistence přesných pravidel pro stavbu české věty. Debata na odborné téma se rozvíjí. Mnozí její účastníci nevěřícně kroutí hlavou, na čele jim naskakují vrásky, hledají slova, kterými by mohli vyjádřit svůj názor na obtížnost českého jazyka. Někdy přicházejí na řadu ruce a nohy, a když už ani ty nestačí, studenti přecházejí v zápalu diskuse do angličtiny. Avšak jen do chvíle, než je jeden z diskutujících zastaví: „Mluvte česky, ne?! Proč nemluvíte česky?"

Ze školy vychází drobná dívka s kytarou — učitelka, obklopená svými studenty, kteří na ni chrlí jednu otázku za druhou: „Proč se učíme pasivum? Užívají ho lidé v normální řeči? Proč není *s kolegem*, ale *s kolegou?* Co znamená *mít opici?* ..." Dotazy se točí nejenom kolem české gramatiky, ale dotýkají se také filozofie, literatury, historie. Vyučování je nekonečné, jen se přemisťuje ze školních lavic na lavičky parků, ke kavárenským stolkům, do zahradních restaurací. Pak jednoho dne přinese ona drobná milá učitelka esej svého žáka.[4] A my víme, že boj s češtinou, kterou „se nelze naučit", nevzdávají. Berou ho s humorem a nadhledem. Posuďte sami.

---

[3] Od roku 1990 probíhá na FF UK Praha už nejen známá Letní škola slovanských studií (pořádaná už po 40 let; současný název pořádající instituce zní Ústav bohemistických studií FF UK), ale také letní intenzivní výuka češtiny pro cizince, se kterou přišli po sametové revoluci studenti na pomoc cizincům — především zahraničním novinářům —, kteří se potřebovali co nejrychleji zorientovat v tehdy se měnícím Československu. Letní program se postupně rozšířil a ustálil do podoby čtyřtýdenních jazykových kursů doplněných cyklem přednášek z české historie, kultury, ekonomie a sociologie (podoba s LŠSS je tedy velká). V dnešní době je již program pod názvem **Letní pražská univerzita** dlouhodobě připravovanou akcí s rozsáhlou sítí kontaktů a adres a nemalým ohlasem ze strany zahraničních zájemců.

[4] Autorem následujícího eseje je jeden z účastníků srpnového cyklu Letní pražské univerzity.

Opilí cizinci se hromadí v depu pražského metra

Včera večer se stala v Praze zvláštní příhoda. Byla to divná záležitost: asi padesát cizinců, kteří byli všichni strašně opilí, se hromadili v depu pražského metra, zpívali české písně, nadělali se vším mnoho hluku, měli pseudo-filozofické rozhovory a anarchické proslovy. Bezprostředně potom šéf depa pražského metra upozornil policii, armádu, státní bezpečnost, pražský blázinec a Hlásnou troubu.[5] Různí studenti byli zatýkáni státní bezpečností, která podala proti nim obžalobu za nebezpečné akty proti České republice. Hned šel tam spolupracovník Hlásné trouby, aby dal celkový dojem. Když přijel, všichni zpívali: „Vínečko bílé, jsi od mej milej, budu ťa pít, co budu žít,... vínečko bílé." Bylo tam už mnoho policistů, ale nevěděli, co dělat. Asi šest studentů postavilo se do čela skupiny a začínal ten rozhovor:

PRVNÍ STUDENT Jako jsem vysvětloval ve vinárně, myslím, že je čas, abychom začínali radikální revoluci v Čechách. Podle mě, musíme změnit Čechy a dříve češtinu, protože je moc těžká. Hík.
DRUHÝ STUDENT Tak, ta země potřebuje pořádek! Law and order!
TŘETÍ STUDENT Souhlasím. Funguje teď čeština moc jako uzavřená struktura. Potřebujeme otevřenou strukturu, která je v pohybu, která se ustavičně děje.
PRVNÍ STUDENT Tak. Nerozumím dobře, ale myslím, že máš pravdu. Teoretizuješ to, co jsem řekl já?
DRUHÝ STUDENT Ale pozor, otevřená struktura je dobrá, ale vyjma kruhů! Nesmaž mi mé kruhy! To je způsob, jak, hík, hík, se dá vypočítat plocha kruhové výseče. Otevřený kruhy, hík, znamená to konec světa!
ČTVRTÁ STUDENTKA Já mám raději kulatý vobdélníky než kruhy.

Hned VŠICHNI *začínali zpívat znova:* „Kulatý vobdélníky, kulatý vobdélníky, fialovej les a žlutá voda." — Na zdraví!!

TŘETÍ STUDENT Potřebujeme teorie jazykové relativity. Hík, hík, tak ... protože ... na začátku byl jenom ... hík.
DRUHÝ STUDENT ... bylo jenom pivo.
ČTVRTÁ STUDENTKA ... já jsem myslela, že bylo víno.
TŘETÍ STUDENT Hík ... ne, nebylo pivo, nebylo víno. Na začátku bylo jenom slovo, české slovo. Každý mluvčí se musí podrobit systému jazyka, chce-li, aby mu druzí rozuměli. Blub, hík. Problém je, že právě funguje jazyk jako skrytá instituce.

---

[5] časopis Letní pražské univerzity, jehož převážná část je věnována příspěvkům studentů

Musíme zavádět nový postmoderní myšlenky jako „jazyková hra" a „différance". Přátelé, musíme dekonstruovat češtinu!! Proč se učíme *pány, muži,* když lidé říkají *pánama, mužama*. Nemá smysl instrumentál.

VŠICHNI Ano, je to pravda! Pryč s instrumentálem!

JEDEN STUDENT Hík, nebo lépe: pryč instrumentál. Hík.

DRUHÝ STUDENT Dobrá, hík, ale nerušte mi mé kruhy!

ČTVRTÁ STUDENTKA Já taky nemám ráda pátý a šestý pád.

PÁTÁ STUDENTKA Proč nejsme důslední. Dekonstruujme všechny pádi. Ať padají pádi!

TŘETÍ STUDENT Abychom mohli dekonstruovat češtinu, potřebujeme silný poetický destroj!

DRUHÝ STUDENT To destroy?

TŘETÍ STUDENT Ne, ten destroj jako stroj. Aha rozumím, ne ne, not to destroy, jenom abychom dekonstruovali jazyk; a potom ho rekonstruujeme.

PRVNÍ STUDENT Ale rekonstruujeme s čím? Už nemáme beton, my jsme opití s tím vším betonem. Hík.

DRUHÝ STUDENT Co? Hík ... My jsme opití s ...? Co je to? To není česky!

PRVNÍ STUDENT Promiň, je to pasívum! Hík. Nemáš pasivní znalost češtiny?

DRUHÝ STUDENT Co? Hík ... bohužel ne, ale mám aktivní znalost pasíva. My jsme se opili z čeho, například opili jsme se z přednášek o pasívu. Ale můžeš také říct, že ta přednáška byla zapita pivem a vínem. A hík, to je pasívum!

PRVNÍ STUDENT Kecáš, to nemůže být pasívum... hík... protože není opilá přednáška, ale my jsme se napili.

ČTVRTÁ STUDENTKA Neplýtvejme časem, že ještě měli bychom dekonstruovat moc. Ale hík... je to chyba pasíva, že jsme se upili. Celý život můžeme se bavit českou gramatikou, nikdy nikdo nikde se neseznámí s pasívem.

ŠESTÝ STUDENT Máme zbořeno instrumentál. Nesmíme být nelogičtí. Svět se spasí jenom logičností.

ČTVRTÁ STUDENTKA Ale... hík... nelogičtí...co je to?

ŠESTÝ STUDENT Myslím, že ne... hík, ...to je palatalizací.

PÁTÝ STUDENT Hík ...palatalizace? Byla to historická chyba. A napít, opít, upít, zapít, vypít ...hík ...je to moc těžké. Musíme dekonstruovat také slovesný vid, prefixy, všechny měkký *i* a také dvojitou negaci ...hík.

TŘETÍ STUDENT Ano, ano, ale ...hík ...jen žádnou paniku! Dříve boříme pasívum.

PRVNÍ STUDENT Je to pravda. Všichni jsme trpěli pasívem. Je to chyba, že jsme se upili. Pasívum se vypije. Hík, hík. Pasívum bude dekonstruováno! Hík.

TŘETÍ STUDENT Ta dekonstrukce bude prospěšná pro celou zemi. Bez pasív a jenom s aktivy prosperujou Čechy.

ČTVRTÁ STUDENTKA Je to pravda ...ale nevím, jestli l'espresso italiano può salvare questo paese.

TŘETÍ STUDENT Št št hík česky, musíme mluvit vždycky česky, abychom dekonstruovali dobře.
DRUHÝ STUDENT Já myslím, že ta země potřebuje kruhy. Svět se spasí jenom kruhy.
TŘETÍ STUDENT Kruci! Ty a tvoje kruhy. Čteš moc Čapka. Hík. Je to chyba kruhů, že jsme tady v depu metra. Ty jsi řekl, že pražské metro funguje asi jako kruh.
DRUHÝ STUDENT Není to pravda. Je to chyba naší učitelky. Ona řekla, že pražské metro nemá konečnou stanici.
ŠESTÝ STUDENT ... hík ... na světě má všechno svůj konec ... á ...
DRUHÝ STUDENT ... pardon ... hík ... nemaj konec kruhy!
ŠESTÝ STUDENT ... a myslím, že také už s námi bude konec, že ... hík ...znervózňováme policii.
DRUHÝ STUDENT Promiň, musíš častovat znervózňovat jako studovat!
ŠESTÝ STUDENT Častovat? Časovat ...a já časovám znervózňovat jako dělat.
DRUHÝ STUDENT Ale nesmíme rušit časování, jsou jako kruhy. Nesmíme dekonstruovat všechno. Co studujeme v Letní škole?
ŠESTÝ STUDENT Tak ...můžeme taky rekonstruovat Letní školu, bez pasíva, bez gramatiky, bez cvičení, budou jenom flámy a výlety.
TŘETÍ STUDENT Ano, ano, ale už dost! Teď praxe. Začínejme dekonstruovat depo. Kulatý vobdélníky ...

Najednou všichni studenti začínali zpívat znovu a dekonstruovat depo. Policie se připravovala na útok. Taky přijela paní ředitelka Letní školy; dříve se pokusila zklidnit studenty, ale nadarmo. Potom byla zatknuta a policie se jí dotazovala na ten bordel venku. Byla zmatená a zaplakala si moc. Řekla, že nevěděla nic, že, ano, v Letní škole se učily jenom jazyky (nebyla geometrie), že nebyl v Letní škole ani poetický destroj ani dekonstrukční kancelář, že tam se pracovalo jenom s počítačem, že byly na programu všechny pádi, ano a také normální věci jako časování sloves a pasívum; co? ne, že nikdy nepotkala nikoho nehoda s pasívem, že Letní škola měla dobrou reputaci a že určitě nebyla tam konspirační práce proti České republice, že nebylo skrytý, zlomyslný, aby dekonstruoval češtinu, ale že ona nemohla dekontrolovat ... pardon studenty. Nakonec slíbila, že vyšetřuje případ a že složené pasívum bude vzato z programu. Pase policie ještě po učitelce, která nosí na sobě dýmku a nůž a která je moc nebezpečná, zejména když vysvětluje slovesný rod a složené pasívum.

Už věříte, že čeština není pouze jazykem Čechů? Někteří z účastníků Letní pražské univerzity přijíždějí do Prahy, protože chtějí příjemně prožít prázdninové dny v neznámé zemi, ale převážná většina z nich přijíždí s cílem naučit se česky, poznat české lidi, českou kulturu, minulost i současnost, české zvyky.

Ivana Ryšková

Kdo a co děláme pro krajany

Náš zájem o příslušníky našich národností, kteří žijí v zahraničí, sahá jistě do historie stejně hluboké jako vystěhovalectví samo, konkrétní pomoc má však institucionální podobu mnohem mladší. Do vzniku samostatného Československa se o styk Čechů ve vlasti s Čechy v cizině staraly různé organizace a spolky (např. Matice česká nebo Sokol). Na tuto tradici navázal od roku 1928 Československý ústav zahraniční, který dodnes funguje jako nestátní, nepolitické, kulturně a humanitárně orientované sdružení, zabývající se problematikou péče a spolupráce s krajany v zahraničí. Zakládajícími členy byli Alois Jirásek, Tomáš Baťa, primátor Prahy Baxa a další. Partnery spolupráce jsou krajanské spolky a sdružení i jednotliví krajané — Češi, Moravané, Slezané i Slováci. Nejen manifestačně, ale i věcně vystihuje i po lednu 1993 povahu a náplň činnosti přívlastek *československý* v názvu ústavu (tradiční název si ústav ponechal i proto, že mnoho krajanských organizací ve světě se nerozdělilo na české a slovenské a existují dál jako československé spolky). Spolupráce má mnoho forem — od zprostředkování informací po realizaci náročných projektů, výuku češtiny, organizaci návštěv krajanů ve vlasti, podporu českých tříd a škol a nejrůznější materiální pomoc.

ČSÚZ mj. vydává měsíčně Informační bulletin, který přináší zajímavosti o činnosti ústavu samého, o krajanském dění v zahraničí i o životě naší společnosti: například v současné době aktuální otázky týkající se voleb nebo právnické okénko zaměřené na nároky, práva a povinnosti krajanů/cizinců v České republice. Zajímavá je také rubrika Heslo krajanského slovníku, přinášející podrobné údaje o Češích v jednotlivých zemích světa. Prvním dílem této rubriky bylo shrnující vymezení, co znamená *krajan;* pojem se totiž chápe nejednotně a slovo se těžko překládá do některých cizích jazyků — včetně angličtiny.

První československý krajanský časopis začal vycházet v Praze v r. 1919 a jmenoval se Naše zahraničí. Vydavatelem byla Národní rada československá a odpovědným redaktorem JUDr. Jan Auerhan, později první předseda ČSÚZ. Až do r. 1931 vycházel časopis jako samostatný titul, pak až do r. 1938 jako příloha časopisu Čechoslovák. V letech 1932-1939 vydával ČSÚZ časopis Krajan (Ústřední list československého zahraničí). V poválečném období, zejména v 80. létech, sehrál důležitou roli časopis Československý svět. Časopisy podobného typu, ale lepšího obsahu i zaměření, dnes chybějí. Informační bulletin ČSÚZ je může nahradit jen stěží.

Kde hledat pomoc...?

-ib-

Češi a čeština v zahraničí: Ještě jednou koláče

Americké krajanské noviny Hospodář (v letošním roce slaví své 105. narozeniny) přinášejí v č. 10 z roku 1995 článek Zdeňka Otruby *Koláče z Texasu.* Autor v něm popisuje festival koláčů v texaském Westu a mj. píše:

Když tam přijedete tak v polovině srpna, se určitě podivíte: už na kraji města vás uvítá vlajkosláva červenobílých vlajek s modrým klínem. Stejná vlajka bude prakticky na každém baráku včetně místní benzínové pumpy Texaco, na kandelábrech budou červené štíty se stříbrným lvem a pozvání na koláče. Tož, nad místní češtinou musíte přimhouřit oko: koláče se ve Westu píšou všelijak, taky kolache nebo kolace. [6] *Nad krámem s hrdým nápisem Little Czech Bakery samozřejmě vlála nezbytná česká vlajka, a tak jsme tam zašli. Kolache tam měli všelijaké, meruňkové čtyřhranné, které vypadaly spíš jako danis: malé makové štrůdly velikosti housky. Z patriotických důvodů jich manželka koupila pytel, zatímco já študoval ručně psané oznámení za výlohou: „Klobasa, kyse, kolace, velmi dobrota". Co to je kyse jsem se nedvážil zeptat.*

-boz-

Češi v názvech lublaňských ulic — slovinské reminiscence

Sotva asi najdeme v Evropě i ve světě národ, jehož příslušníci by měli k naší zemi kladnější vztah než Slovinci.

Říkám to s plným vědomím rizika, které takovýto paušalizující výrok obnáší. Ale po několika měsících strávených v „zemi na slunečné straně Alp" a po řadě často náhodných setkání, při nichž přišla řeč na téma vztahů obou národů, nemůžu mluvit jinak. Slovinci, kteří se cítí právem víc Středoevropany než Jihoslovany, vnímají kulturní a historické vazby mezi našimi národy mnohem silněji než my.

Vzhledem k zaměření našeho časopisu bych měl referovat o studiu bohemistiky na Lublaňské univerzitě. Nenapadá mě ale nic neotřelého. O úrovni a zájmu snad nejlépe svědčí vzpomínkový večer J. Škvoreckého, který studenti pod vedením naší lektorky sami připravili a v jehož druhé části zdařile scénicky uvedli vlastnoručně přeloženou pasáž z Tankového praporu (vděčný úryvek o plnění Fučíkova odznaku). Je třeba se také zmínit o úzkých vztazích, které mezi sebou mají pracovníci obou

---

[6] **O *koulačí* ap. jsme psali už v ČDS 2/94, s. 98.**

filozofických fakult. I o tom, že v Praze studovali dva z největších slovinských jazykovědců tohoto století, Rajko Nahtigal a France Bezlaj.

Chtěl bych ale psát o něčem jiném — o uličních jménech. Už při prvním pohledu na plán centra Lublaně nás totiž upoutají ulice pojmenované po českých osobnostech. S pomocí knihy *Zgodovina ljubljanskih uličnih jmen* (autor R. Valentič) si o tomto fenoménu, který tak výrazně odráží historii a politické ovzduší doby, řekněme víc.

První jména českých rodáků se v lublaňských ulicích objevují už v době habsburské monarchie. V 70. letech minulého století byla jedna z ulic pojmenována po Josefu Resslovi (toho ovšem Slovinci považují za svého), r. 1892 po J. A. Komenském (na žádost Slovinského učitelského spolku při příležitosti 300 let narození) a r. 1910 po Albertu Pražákovi, u nás nepříliš známém staročeském ministrovi, který se zasloužil o užívání slovinštiny při soudech. [7]

Další jména přibyla v meziválečném období. V r. 1923 je pojmenována dlouhá třída podél nádraží Masarykova cesta (r. 1952 byla část přejmenována na Trg Osvobodilne fronte, ale zbylá část přečkala celé období socialistické Jugoslávie); nedaleko od ní vzniká Dvořákova ulica. O 10 let později je zvěčněn jiný skladatel, Antonín Förster (naše encyklopedické slovníky o něm ale mlčí, většina jeho života je spojena s Lublaní). [8] Vztah k Sokolu a jeho zakladatelům se projevil začátkem 30. let v pojmenování dvou ulic po Tyršovi a Fügnerovi. Tyrševa cesta přitom

---

[7] **Velestručný medailon o JUDr. Aloisu Pražákovi viz rejstřík v knize Otto Urbana († 7. 5. 1996) Česká společnost 1848-1918, Svoboda, Praha 1982, s. 683; odkazů v rejstříku, a tedy míst, kde se kniha o A. Pražákovi zmiňuje, je 31. Medailon praví: *1820-1901 — moravský politik a rakouský státník, advokát v Brně od 1844, poslanec moravského sněmu 1848 a ústavodárného sněmu 1848-1849, od 1861 poslanec moravského sněmu a říšské rady, 1879-1881 ministr bez portfeje, 1881-1889 správce ministerstva spravedlnosti, 1889-1892 ministr bez portfeje, 1892 člen panské sněmovny, 1888 povýšen do šlechtického stavu (rytíř).***

[8] **Nemlčí Československý hudební slovník osob a institucí I, SHV Praha 1963, odkud ve stručnosti vybíráme: * 1837 Osenice, † 1926 Nove Mesto (Kraňsko); po 11 měsících u cisterciáků ve Vyšším Brodě a studiu práva v Praze 1856 se stal katedrálním varhaníkem v chorvatské Senji; v Lublani 1867-1917; stoupenec ceciliánské reformy církevní hudby (konec XIX. stol.) podobně jako Herle nebo Říhovský; 12 mší (z toho jedna glagolská) a jiné církevní skladby, opery, sbory — jeden z nich zazpívali Lublaňští madrigalisté na mši za Josipa Plečnika 24. 5. 1996 v kostele Nejsvětějšího Srdce Páně v Praze na Vinohradech —, kantáty, pedagogická díla, redaktorská činnost... Nejen bohemistika jazyko- i literárněvědná, ale i česká hudební věda a provozovací praxe má své „černé díry", jak říkává prof. Stich o době střední. V případě Antonína (či po slovinsku Antona) Förstra jde o pozoruhodný případ Čecha, kterého ctí a provozují za hranicemi, zatímco doma po něm neštěkne pes. Nebo přece, dámy a páni muzikologové?**

zahrnovala podstatnou část ústřední lublaňské severojižní komunikace. Po válce (během okupace byla většina ulic připomínající slovanské vazby přejmenována) se Tyrševa cesta znovu objevuje, ale v r. 1952 definitivně ustupuje silné konkurenci — komunikace je pojmenována po maršálu Titovi; dnes se nazývá Slovenska cesta. V témže roce 1952 se objevuje ulice Jana Husa.

Podtrženo a sečteno: dnes je v Lublani sedm ulic z přibližně 1500 pojmenováno po českých rodácích. Pravda, činnost některých z nich je úzce spjata se Slovinskem, ale i tak je to číslo vysoké. Zahraničních osobností je totiž v lublaňských ulicích pomálu — nepočítáme-li sousední Chorvaty (Tesla, Štrosmajer), najdeme jen Beethovena, Tolstého a z revolučních dob přeživšího Allendeho. Podobný obrázek skýtá i druhé největší slovinské město Maribor s ulicemi pojmenovanými po Resslovi, Masarykovi, Komenském, Dvořákovi, Tyršovi a dokonce Jedličkovi (...)

Zkusil jsem se pro srovnání podívat do mnohem bohatšího rejstříku pražských ulic. Máme sice ulice Slovinskou a Lublaňskou, ale ze Slovinců se nedostalo na nikoho. Ani třeba na geniálního architekta J. Plečnika, který projektoval kostel Nejsv. Srdce Páně na Vinohradech i dostavbu Pražského hradu. Dneska to cítím jako náš určitý dluh.

Jsou to jen jména ulic, nic víc. Upřímně řečeno, ani já jsem Plečnika před svou první návštěvou ve Slovinsku neznal. O to ale je ten náš dluh vůči Slovincům větší.

Jiří Rejzek

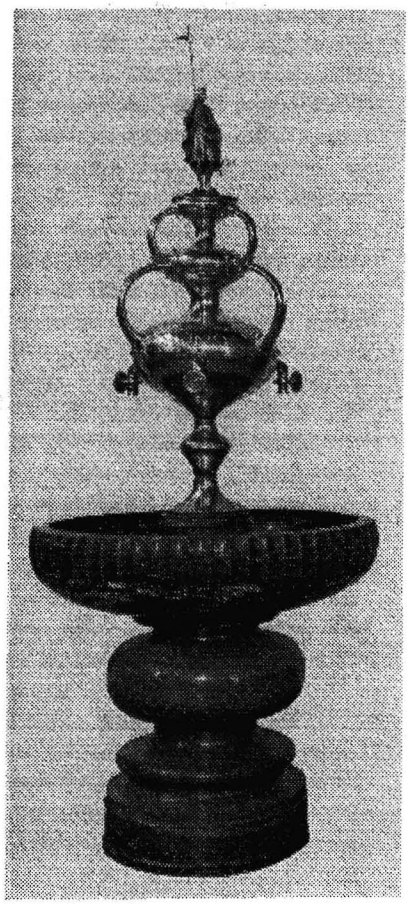

Z Plečnikovy výzdoby vinohradského kostela

Očima krajana:

Čeština na talíři

Jedním z velkých kladů češtiny ve srovnání s velkou většinou evropských jazyků je její schopnost vytvářet celé škály zdrobnělin. Vypít tři čtyři piva by se mohlo zdát nadměrným holdováním alkoholickému nápoji, zatímco vypít několik pivek (k nom. pivko) je už přijatelnější, a čtyři pivečka nebo pivíčka, i když půllitrová — to už zní, jako kdyby si je člověk odpíral. V tomto případě ovšem zdrobňující přípony nevyjadřují nevelkost, ale spíše citový poměr mluvčího k tomu, co zdrobnělinami vyjadřuje. Proto když se vás číšník nebo číšnice zeptá, chcete-li si objednat polívčičku, řízeček, brambůrky a salátek, nechce tím naznačit, že jde o malé porce (slovo „porcička" se v restauracích neslyší), ale že jídla, která se servírují, jsou milá, a proto samozřejmě i velmi chutná. Úhrnná částka, která se nakonec na účtence objeví, obyčejně není vůbec malá, ale naštěstí se platí až po jídle.

Většina Pražáků a Pražaček zná jména jídel tak, jak jsou uvedeny na jídelních lístcích nebo v kuchařkách, tj. v poměrně neutrálních pojmenováních. Vedle těchto pojmenování ale existují stovky nářečních názvů, ať už místních nebo oblastních, a mnohé z nich jsou velmi expresivní, citově zabarvené. Tady se zase projevuje bohatost češtiny ve velkém množství synonym. Tak se např. na venkově bramborovým šiškám mezi jiným říká čičánky, čuráčky, nebozízky, slejšky, slíže, slížky, šlejšky a šulánky, a nářeční jména škubánků zahrnují i šusky, šusterky, šustky a kucmoch. V Praze se zpravidla mluví o škubánkách s mákem, zatímco někde na venkově se jedly šustky s prachandou nebo pracharandou, tj. s rozstrouhanými nebo roztlučenými sušenými hruškami. Peciválky jsou druh pečiva podobného vdolkům; vejmrda je rozstrouhaný křen s jablky a octem a podává se k hovězímu masu; a názvem prdlanakoště se na Českomoravské vrchovině označuje druh polévky. Hladká ančka je druh mléčné polévky; kulajda je polévka obyčejně se smetanou a přidávají se do ní brambory; couračka je druh zelňačky, tj. zelné polévky; cmunda je bramborák, kterému se mimo jiné říká i bác; a vrncocháč je jídlo z vařených brambor. Těchto několik svérázných názvů nám bude muset stačit.

Jména jídel a jídla sama se často liší podle oblastí nebo od vesnice k vesnici, přičemž ta jídla, která lidem chutnají, octnou se někdy daleko od místa svého původu. V kulturní antropologii se tomuto zjevu říká difuze, tj. pronikání kulturních prvků z jedné společnosti do společnosti druhé. V češtině je mnoho kulinárních lexikálních výpůjček, které svědčí o tom, jak pohostinná je čeština k vlivům cizího jídelníčku. Tak např. máme v češtině některé názvy z angličtiny jako biftek, džus, pudink a sendvič; z francouzštiny filé, pomfrity, pyré a ragú; z hebrejštiny šoulet; z italštiny makarony, pizzu, ravioly, rizoto a špagety; z maďarštiny čalamádu, guláš a lečo; z maorštiny kiwi; z němčiny humra, prejt a šnytlík; z ruštiny boršč, pirohy a ščі; ze srbštiny ražniči; ze španělštiny ančovičky; a pak ještě z turečtiny prostřednictvím bulharštiny přejatý název kapie, a prostřednictvím srbštiny čevapčiči; z perštiny prostřednictvím turečtiny pilaf; z jednoho z ugrofinských jazyků pelmeně. I tady by se mohly příklady přejatých kuchařských slov mnohokrát znásobit, ale nechci zneužívat trpělivosti čtenářů.

Ve většině případů se původ jídla naznačuje zeměpisným poukazem ve formě přívlastku. Takový poukaz se může vztahovat na pohoří (tatranská svíčková), na řeku (dunajská klobása, ementálský sýr,[9] *rýnská roštěná), ale ponejvíc na kraje nebo oblasti, národy nebo státy a města.*

Krajské nebo oblastní označení původu pokrmů se vyskytuje v ustálených slovních spojeních, jako je např. chodský nebo krkonošský toč (toč je druh pečeného bramborového jídla), moravský vrabec (vrabcem se obyčejně rozumí jídlo z kousků pečeného prorostlého vepřového masa) a slovácká a hanácká uzená klobása. Z ciziny pak máme andaluskou omáčku, bavorský závitek, burgundskou hovězí pečeni, dalmatské čufty (tj. karbanátky), holštýnské telecí hrudí, roštěnku na hortobádský způsob (ze jména Hortobágy, stepi v Maďarsku), kapra po provensálsku, sedmihradský guláš, švábskou roštěnou a tyrolské knedlíčky.

Na národy nebo státy se poukazuje např. v názvech gulášů (bulharský, irský, jugoslávský, maďarský, mexický, rumunský, slovenský, slovinský, srbský a uherský), ale jsou tu i četná jména jídel, jako je kuře po baskicku, cikánská pečeně, bažant na český způsob, čínská vejce (se sójovou omáčkou), aljašská treska na egyptský způsob, francouzské brambory, gruzínský rožeň (s vepřovým a hovězím masem a s pohankovou kaší), indický turban (nakrájené skopové maso s rýží a přísadami), italská polévka (minestrone), marokánky (čajové pečivo), omeleta Monaco, dršťky po polsku, candát po portugalsku (s vývarem ochuceným koprem, křenem a červeným vínem), ruská roštěná, kapr po řecku, slezská tlačenka (odlišně kořeněná), srbské rizoto, španělský ptáček, švédská roštěná, vejce po švýcarsku (se sýrem a smetanou), tatarská omáčka a turecký med.

Také na města se poukazuje velmi často. Česká a moravská města jsou zastoupena alespoň v sedmi názvech: brněnský vepřový řízek, karlovarské oplatky, slepice po klatovsku (se žamipony), olomoucké syrečky, plzeňská roštěná, pražský telecí řízek a znojemská hovězí pečeně.

Z cizích měst je zastoupeno mnohem víc názvů. Jejich jména se vyskytují např. v bělehradském vepřovém řízku, bernské omáčce, boloňských špagetách, bratislavském rizotu, debrecínských párkách, eidamskému sýru, tresce po florentsku, frankfurtské telecí kýtě, hamburské vepřové kýtě, kološvárském vepřovém (s masem, rýží a smetanou; Kološvár je pravopisně počeštěný tvar maďarského názvu města Kluže, rumunsky Cluj), kyjevské roštěné, lineckém dortu, liptovském sýru, roštěné po milánsku, moskevském a pařížském telecím řízku, neapolských palačinkách, parmském telecím řízku, plovdivském masu, segedínském guláši, solnohradských nokách, spišské klobáse, šamorínském rožni a vídeňském řízku.

Když má někdo někoho velmi rád, říká se, že by ho (nebo ji) samou láskou snědl. To je v souladu s českým pořekadlem, podle kterého láska prochází žaludkem. Chtěl jsem čtenářům připomenout, kolika chutnými způsoby se to může dít. Dejte si chutnat!

Zdeněk Salzmann

---

[9] **Výraz lze pro jeho stavbu — *Emmen-tal-er* 'z údolí řeky Emmen' — zařadit i do skupiny následující. -fš-**

Čeština u nás doma (volby):

Dva billboardy

(i) V zákonné lhůtě pro pořádání předvolební agitace se objevil u vozovek slogan ODS:

Dokázali jsme, že to dokážeme.

Odhlédněme od vpravdě prognostického vyvozování budoucnosti z minulého a zaznamenejme, že mnoho lidí zarazilo zájmeno TO a ptali se: CO?

(ii) V zákonné lhůtě pro ukončení předvolební agitace se u vozovek objevil jiný slogan:

Obáváte se velké strany?
Volte Guttalax.
Osvědčené, účinné a šetrné projímadlo.

-dl-

Interview:

Na slovíčko, pane překladateli

(dokončení z minulého čísla)

Ivana Bozděchová: **V kterém roce jste začal překládat, co to bylo a z jakého jazyka?**

Ewald Osers: Překládat jsem začal jako středoškolák v Praze v německém gymplu. Byl jsem tehdy zamilován do soudobé české lyriky. Osobně jsem se znal s Josefem Horou a Františkem Halasem a překládal jsem tehdy jejich poezii do němčiny. Hlavně jejich poezii sociální nebo i protestní. Tehdy pod pseudonymem Walter Hart, poněvadž školní řád nám zakazoval publikovat vůbec něco bez souhlasu ředitele a neměl jsem chuť o to svolení požádat. To bylo z češtiny do němčiny a k mému velkému údivu byly moje překlady ihned uveřejňovány, hlavně v nedělních přílohách německých novin Prager Presse. Možná, že to bylo pro můj charakter špatné, poněvadž myslím, že mladý básník nebo překladatel by měl začínat se zklamáními, že mu není všechno přijato k publikování, ale já jsem měl štěstí a moje překlady brzy byly taky přetištěny v moskevských německých časopisech, jako *Internationale Literatur* a *Das Wort.*

Víc jsem začal překládat po emigraci do Anglie v osmatřicátém roce, což vlastně v pravém slova smyslu emigrace nebyla, poněvadž i když jsem se přestěhoval pár měsíců před Mnichovem, domníval jsem se, že se ještě do Prahy vrátím a že prostě udělám svou disertaci na Londýnské univerzitě. Ale tam mě zaskočila válka a uvázl jsem tam a po určitou dobu jsem byl takřka, aspoň tvořivě, mezi jazyky. Německy jsem už psát nechtěl, dobře psát anglicky jsem ještě neuměl. Mé první překlady do angličtiny byly v roce 1944, ještě za války, a pamatuji si, že to byl Vítězslav Nezval, hlavně jeho verše ze sbírky Praha s prsty deště. Tyto mé překlady, zase k mému překvapení, byly hned publikovány, dokonce v dost prestižní publikaci, a ve spolupráci s anglickým kolegou, básníkem, jsme udělali mou první antologii ze soudobé české poezie *Modern Czech Poetry.* Vyšla v r. 1945 a mám ve svém archivu ještě kopii dopisu ministra Jana Masaryka k anglickému „Controller of Paper", ve kterém žádal, aby byl uvolněn papír na publikaci této sbírky. Je myslím třeba upřímně říct, že příliš velkou ozvěnu ta sbírka neměla. Byly zmínky v tisku, ale nic zvláštního. Současně jsem začal překládat českou prózu, hlavně povídky Jiřího Muchy, a ty vyšly brzy nebo postupně vycházely v různých číslech časopisu *Modern Writing, New Writing, Penguin New Writing.* To byla série redigovaná známým anglickým básníkem a spisovatelem Johnem Lehmannem, a když jsem měl pět šest povídek publikovaných, Lehmann mi nabídl, abych přeložil ještě tak půl tuctu, a že by to rád vydal knižně. A to byla po té antologii z české poezie to byla moje první knižní publikace z české prózy. Měla dost velký ohlas. Nikoli protože ten překlad byl nějak zvláštní, ale protože ty povídky byly velmi dobré.

Poptávka byla samozřejmě hlavně po próze, ale po určité době jsem začal překládat J. Seiferta. Mé tři svazky Seifertovy poezie jsou snad mým nejdůležitějším přínosem k poznání české poezie mezi anglicky mluvícím publikem jak v Americe, tak i v Anglii.

Překládáte z češtiny, ale Vaším mateřským jazykem je němčina. Jak jste se tak dobře naučil česky?

No vždyť jsem vyrostl v Praze. Doma jsme mluvili německy, matka byla Rakušanka, a ač otec pocházel ze staré pražské rodiny, patřil k té německy mluvící židovské společnosti, z níž vyšli Franz Kafka a Max Brod, takže se u nás doma mluvilo německy; dokonce jsme chodili do německých škol. Ale současně jsem samozřejmě už od dětství kolem sebe slyšel češtinu: nejenom od domácího personálu — také jsem měl hodiny češtiny, asi od svých deseti jedenácti let. Sám jsem se česky nenaučil, ale českou literaturu jsem četl, už když jsem byl středoškolák.

Českou literaturu čtete, předpokládám, i nadále. Např. vím, že překládáte i moderní nebo současnou českou poezii. Vnímáte nebo uvědomujete si změny v češtině té doby, dejme tomu meziválečného období, a češtiny mladé generace?

Hlavně by mě zajímalo, jestli nacházíte změny v češtině té nejmladší generace po roce 1989.

Vím, že o poezii porevoluční, tedy po r. 1989, ani mluvit nemůžu, protože jsem moc nečetl, určitě ne systematicky. Jednotlivé básně, které byly publikovány v časopisech, snad ano, ale jinak myslím, že neexistuje žádný jasný přelom. Změna v poetickém jazyce odpovídá změnám v jazyce mluveném. Užívají se formy, které se před válkou za spisovné nepokládaly, ale to není příliš náznačné. V předválečné češtině byla slova na -ism, zatímco v poválečné jsou na -ismus. Ale to se týče stejně jenom nominativu, poněvadž ve skloňování jsou formy stále totožné. Rozdíl je spíše v autorově pojetí básnického jazyka. Několik, možná hodně moderních českých básníků záměrně zavrhuje zpěvnost jazyka Josefa Hory — ve srovnání s dneškem je zpěvný i František Halas, ačkoli on sám nazval svůj verš „klopýtavým" — a záměrně užívají jazyk drsnější; ale totéž, myslím, je pravda o jazyce prózy. A vůbec myslím, že ta změna je celkem menší, než by se dala předpokládat.

Já bych řekl, že se to týká celkové stylistické úrovně. Určitě také ve slovníku: užívají se slova, která by se asi v předválečné lyrice vůbec neobjevila, ale totéž je samozřejmě pravda i o mluveném jazyce. Detabuizace různých slov (a to není nijak specifické pro češtinu, totéž se odehrává např. v angličtině, určitě taky v němčině) je spíš jev sociologický než lingvistický.

Ve srovnání s češtinou — začaly v těchto jazycích uvedené změny dřív? Nebo my si možná ty změny trochu víc uvědomujeme vlastně až v těch několika posledních letech? Je to v angličtině, němčině stejné?

Já nevím, jestli jsem kvalifikován tuto otázku zodpovědět, ale určitě v angličtině byl velký přeryv ne až po válce, ale už ve 30. letech. V důsledku sociálních a politických událostí básníci většinou ustoupili od formálních tvarů, psávali básně ve volném stylu většinou bez rýmu atd. Toto byl dost velký přeryv, ač někteří kritikové tvrdí, že kyvadlo teď jde znovu opačným směrem. Nejsem si jist, jestli je to pravda. Myslím, že v moderní anglické poezii se verš znovu vyskytuje, ale spíš jako zvláštní efekt, ne jako normální, tradiční roucho poezie. Já osobně rád píšu sonety, mám formální poezii rád. Tohle je asi celoevropský jev a v Americe dokonce ještě silnější. V USA mi před několika lety jeden mladý básník řekl, že když mladý Američan čte nebo slyší rýmovanou poezii, zvrací... Když jsem na americké univerzitě četl své rýmované překlady Seiferta, naštěstí nikdo nezvracel. Možná, že se tak prostě chovali vůči evropskému hostu, protože jsou zdvořilý národ, ale něco na tom asi je. Poněvadž ty nejnovější americké překlady Rilkeových sonetů např. nemají vůbec žádnou formu, verše mají rozličnou délku, po rýmech není vůbec žádný náznak a celkově myslím se ztrácí důležitý prvek Rilkeovy poezie.

Doposud jsme mluvili o Vašich zkušenostech s jazykem uměleckým, ať už je to poezie nebo próza. Jezdíte k nám — máte nějakou zkušenost s jazykem mluveným? Zaznamenáváte interferenci angličtiny na češtinu? Uvědomujete si nějaké zásadní změny?

Mluvený jazyk je celkem neformálnější, tvary, které se dříve pokládaly za náznaky nízkého stupně vzdělání nebo za vulgarismy, se staly přijatelnými, a to na různých rovinách. To se samozřejmě také ukazuje v literatuře. Co se týče mluvy mládeže, slang mládeže je vždycky velmi pestrý a inovativní a někdy dost těžce srozumitelný někomu, kdo nepatří do té skupiny. Např. jsem v Praze už před lety slyšel výraz *krtkem na slinťák,* tedy *metrem na náměstí I. P. Pavlova,* a je to zábavná frazeologie a těžce se napodobuje v překladu. Ale naštěstí se v literatuře, kterou překládám objevuje dosti zřídka. Slang vždycky byl a bude překladatelským problémem, stejně jako místní nářečí.

Přijel jste na překladatelskou konferenci, ve svém příspěvku se zabýváte otázkou přeložitelnosti. Zajímala by mě přeložitelnost v uměleckém a odborném stylu i přeložitelnost obecně.

Odpověď na tuto otázku by potřebovala asi tak deset stran eseje. Myslím, že zásadně nepřeložitelnost asi neexistuje. Všechno, co se dá vyjádřit systémem jednoho jazyka, musí jít vyjádřit také v systému jazyka jiného. Nepřeložitelnost spočívá spíše v uměleckých textech, které jsou založené buď zcela, nebo převážně na fonetických prvcích, nebo na slovních hříčkách, nebo na nonsensu. To se velmi těžko překládá, a přece to někteří překladatelé dokázali krásně (např. z němčiny Hiršalovy překlady Christiana Morgensterna do češtiny, nebo také překlady z němčiny P. Celana — ty znám jenom v angličtině, ale Michaelu Hamburgrovi se to také výborně podařilo). V odborných textech takový problém vůbec neexistuje. Každý text, ať už např. ze sféry medicíny nebo stavitelství, se dá překládat. Některé termíny jsou snad těžší. Myslím, že nepřeložitelnost existuje, jenom když se díváme na větší jednotky ve východiskovém jazyce, třeba na celý verš, který hudebně a zvukoslovně závisí na systému samohlásek a souhlásek atd. Myslím, že geniální překladatel to zvládne. Pokud je mi známo, ve světové literatuře není nic, co by nebylo přeloženo do jiných jazyků.

Čemu se raději věnujete — překladu umělecké, nebo odborné literatury?

Já mám rád hozenou rukavici. Rád překládám texty, o nichž se tvrdí, že jsou těžké nebo že jsou téměř nepřeložitelné. To je často velká dřina.

Když pohlížíte na své dílo z hlediska přeložitelnosti, co z toho všeho, z těch mnoha titulů, které jste přeložil, bylo pro Vás nejtěžší?

Snad překlad Seifertovy básně *Světlem oděná.* No taky třeba některé jiné formálně komplikované básně. Nebo pasáže v Čapkově *Válce s Moloky*, které jsou persifláží různých žargonů. Ale zásadně myslím, že se všechno dá přeložit.

Děkuji za rozhovor a přeji hodně hozených překladatelských rukavic s úspěšným dopadem.

Ewald Osers

Čeština a menšiny:

Written Pidgin Czech

ABYCH STE CHSELI PEKNÍ
DARKY. IDETE S FIRMOU
AFUCOM!
LETNÍ ZBOŘÍ SLEVA
FIRMA ANFUCO VÍTAME VÁS

Opsáno v září 1995 na pražském Výstavišti. Soudě podle psaní názvu firmy, měl by vietnamský prodejce potíže i s kterýmkoli jiným jazykem.

-fš-

Mozaika z besedy KPČJ o jazykovém právu

(22. 11. 1995)

Vybíráme z promluv sedmi účastníků besedy, nikoli nutně v chronologickém sledu:

Alexandr Stich, bohemista

Živnostenský zákon vydaný před čtrnácti dny má paragraf, že cizinec v této republice bude moct podnikat, když prokáže úředním papírem, že je znalý českého jazyka. Zákon neříká, kdo ho bude zkoušet, jak budou ty zkoušky vypadat, kdo bude mít na to to razítko. Možná jste zaregistrovali zlínskou vyhlášku (byla také kritizována v novinách), která zakazovala jisté typy cizojazyčných veřejných nápisů. ● *V platné polsko-české smlouvě se mluví o úředním jazyku. Ale my přece* ***nemáme*** *žádný úřední jazyk. Všimněte si, že česká ústava nemá jediné slovo o tom, že by v této zemi žil nějaký národ a mluvil nějakým jazykem; to je ústava skutečně stoprocentně občanská. Je otázka, odkud se potom bere název Česká republika.* ● *Potom je tu komunikace nadstátní. Do svízelné situace se v tomto směru dostalo Evropské společenství. Zatím je tam dvanáct států, jazyků devět, a v Bruselu se překládá všech těch devět jazyků, všechny dokumenty navzájem. V okamžiku, kdy přijímali teď další tři státy — a uvažují, že budou přijímat ještě další —, s hrůzou si uvědomili, že s jazyky se budou dostávat do stále svízelnějších problémů. Tak prý přišli na to, že by se dobrovolně usnesli, že by těch jazyků bylo jenom pět, těch velkých: angličtina, němčina, francouzština, islandština, španělština. Okamžitě byla velmi prudká reakce ze strany těch dalších, „menších" jazyků, které se cítily diskriminovány, vyloučeny. A teď si představte, když přijmou ještě pobaltské státy, Polsko, Maďarsko, Slovensko, nás a já nevím koho všeho.* ● *Příklad z habsburské monarchie 1848, kdy se v létě sešla říšská rada, první svobodně zvolená. Poslanci po dlouhou řadu dní nebyli schopni diskutovat o zrušení*

nevolnictví, o ústavě a o takových věcech, nýbrž řešili otázku jednacího jazyka. Až se ke slovu přihlásil poslanec Karel Havlíček Borovský, ketrý navrhl, aby tato rada jednala německy s tím, že všechny ty etnické delegace se ohradí, že se tím principiálně nevzdávají svého práva, svého jazyka. Bylo přijato, jednalo se — a když pak po volbách zasedla další říšská rada, tak se ta výhrada opakovala. Ale (a zase tady je to čertovo kopýtko té babylónské věže): Už na tom prvním zasedání vznikl problém. Ti poslanci byli šlechtici, inteligenti, měšťané a všichni německy uměli. Kromě ukrajinské delegace, kde bylo na čtyřicet haličských sedláků, kteří tento jazyk neuměli. Hrabě Rudolf Stadion byl krátce předtím zemským místodržícím ve Lvově a uměl jejich řeč. Vždycky si je večer pozval, projednal to s nima, takže vznikla situace, že při hlasování měli všichni poslanci jeden hlas, a hrabě Rudolf Stadion jedenačtyřicet. ● Jsou asi tři možné postoje. Jeden je vstřícný, ochranný vůči menšinám. Evropa je tak složitá, že menšiny asi vždycky budou: jak najít cestu, která by zrušila jazyk jakožto to Eridino jablko mezi občanskými skupinami? Druhá je možnost proměny jazykového stavu (srovnej protektorát). A třetí, asi zástupný, je pocit ohroženosti jazyka, možnosti jeho úpadku, čili možnost regulovat ne komunikaci, ale přímo tu jazykovou materii, jazykovou strukturu — a dokonce že by do toho mohl vstoupit stát jako kodifikátor: dáváme dohromady jakési kodifikační grémium, jehož zřizovateli mají být Jazykovědné sdružení, Ústav pro jazyk český a ministerstvo kultury. ● Stát může jazyky nejen regulovat, ale i přímo vytvářet. A to se děje před našima očima. Problém srbštiny a chorvatštiny je znám. Málo se ví, že počátkem procesu oddělení byly teze o chorvatštině, které v polovině 60. let přivezl do Letenské ulice[10] *kolega Dalibor Brozović ze Zadru. Dnes jsou to dva jazyky a tak se studují i u nás na fakultě. Když byla teď v září konference o Bosně a Hercegovině, já jsem tam přednášel; referáty se paralelně tlumočily do češtiny, angličtiny a bosenštiny; vznesl jsem v kuloárech dotaz,* was soll es bedeuten, bosenština. *Rozdíl mezi Srby a muslimy je dán konfesně, tradicí atd.; příslušníci národa muslimanského však žádali, aby jednacím jazykem byla také bosenština. Zatím nevím, jak vypadá, ale už existuje slovník.*

Rektor UK Karel Malý, právník

Potřebujeme dnes české jazykové právo? Kdysi jsme ho potřebovali, a kdysi bylo, i když jsme ho nepotřebovali — prostě muselo být. Rakouská monarchie oficiálně neprohlásila žádný jazyka za státní nebo oficiální: takový zákon neexistoval, bylo to určeno praxí. A ta praxe byla taková, že autentické znění zákonů bylo německé, na překlady do dalších jazyků se nikdo nemohl odvolat. Ale ve vztahu občan a státní orgán (např. okresní hejtmanství, policejní ředitelství, soudy a státní zastupitelé, dráhy, pošty, velení armády) to bylo tak: vnitřní i vzájemnou úřední řečí orgánů — přes různá

[10] sídlo (tehdy) Ústavu pro jazyk český ČSAV, resp. (dnes) ÚJČ AV ČR

nařízení Stremayrova, Badeniho ad. — zůstala němčina, ale např. se stranou u soudu, pokud to byl Čech, se samozřejmě hovořilo česky, rozsudek dostával do ruky česky, ale byla období, kdy se musel současně přeložit do němčiny. ● *Vznikem Československé republiky se to dramaticky proměnilo. Ústava Čs. republiky a jazykový zákon prohlásily češtinu a slovenštinu za jazyk oficiální, za jazyk státní. Tím mu dodaly váhy, kterou dříve neměl; ale současně bylo nutno deklarovat, jaký je vztah občanů jiné národnosti k českému jazyku při komunikaci se státními orgány. Saint-germainská smlouva zavázala Čs. republiku mj. k respektování jazykových práv menšin (výklad této smlouvy byl však v jistém bodě falešný). Vyhláška z r. 1926 dávala každému občanovi možnost užívat ve vztahu k orgánům svého jazyka a v těch soudních okresech, kde počet obyvatel jiné národnosti než české nebo slovenské přesáhl 20 %, měli občané nárok dostat i vyřízení ve svém menšinovém jazyce (německy, maďarsky aj.). Nemohlo se tedy stát — srovnáme-li to s dnešním jazykovým zákonem na Slovensku —, že by někdo byl nucen mluvit např. u soudu bez tlumočníka jazykem, který neuměl. Když byl v r. 1945 vyslýchán před státním soudem K. H. Frank, byl dotázán, zda mluví a rozumí česky; řekl, že ne; údiv: vždyť jste byl poslancem Čs. parlamentu; K. H. F.: ano, ale tam jsem nikdy nemusel mluvit jinak než německy.* ● *Drastická proměna přišla s okupací 1939: československé jazykové právo bylo zrušeno, užití jazyka se stalo závislým na národnosti představitele úřadu, takže od Heydrichovy reformy už se ve styku s orgány mohla užívat jen němčina.* ● *Vyhnáním nebo odsunem Němců po r. 1945 menšiny vlastně zmizely; oficiálním jazykem (ač ten termín nebyl používán) byla fakticky čeština a slovenština.* ● *Dodnes sice máme jazykovou menšinu polskou při hranicích, snad lze opět mluvit o menšině německé. Ale když jsem si přečetl slovenský jazykový zákon (na konci tohoto století se např. předpokládají vyhlášky samosprávných úřadů pouze ve slovenštině, veřejná shromáždění jen ve slovenštině ap.), řekl bych, že není-li naléhavá potřeba, je lépe nemít žádný jazykový zákon.*

Sáva Heřman, slavista

Na nedorozumění kolem saint-germainské dohody (září 1919) upozornil už po deseti letech Emanuel Rádl (Válka Čechů s Němci aj.); jde o rozdíl západního, západoevropského, anglosaského × středo- a východoevropského chápání národa. Na západě se nečinil rozdíl mezi nation, *spíše 'národnost', a národ.* ● *Mluví-li se o tom, že první republika po stránce práv menšin selhala, pak si připomeňme, jak na tom byly menšiny na Západě: například postavení katalánštiny ve Španělsku, která měla své různé* ups and downs *už od 18. století, za Frankova panování to dopadlo ještě hůř a teprve vlastně od sedmdesátého pátého roku to dopadá jinak.* ● *Připomněl bych dále menšinovou politiku Polska. Sám Piłsudski to formuluje (1919) jednoznačně:* Naród nie robi państwo; lecz **państwo** robi naród, *tzn. on zdůrazňuje občanské pojetí. Přitom počet ukrajinských škol v Polsku byl ve srovnání s procentem německých škol na území*

Československa skutečně nepatrný, nemluvě o počtu škol běloruských a jiných (běloruština nebyla v Polsku uznávána vůbec). Tedy, vzato z hlediska komparačního: mnohé státy neaplikovaly ani to, v čem, jak se říká, Československo selhalo.

Jaromír Kučera, politolog

Z období první republiky stojí za zmínku koncepce jednotného československého jazyka, postupné sbližování češtiny a slovenštiny. Ze soukromé iniciativy tehdy vzešel návrh, kterého se chopilo ministerstvo obrany a Klofáč s ním dokonce přišel do vlády: z české strany by prý sbližování napomohlo, kdyby se Češi vzdali ř. ● *Jazykové právo první republiky mělo dvě fáze. Na počátku, v návaznosti na saintgermainskou dohodu, připravila Tusarova vláda jazykový zákon jako jakousi dolní mez jazykových práv; přitom se uvažovalo, že např. v pohraničí bude druhým jazykem němčina. Původní návrh také uváděl taxativně sféry, v nichž se měl oficiální jazyk závazně používat. Nová fáze nastala po změně vlády (převaha nár.-dem. místo soc.-dem.) s jazykovým nařízením z r. 1926. Od liberálních principů se ustoupilo, výčet taxativní (úplný, závazný) byl nahrazen demonstrativním (ukázkami, příkladmo).* [11] *Takovým krokem se každý zákon změní v gumové nařízení, dá se různě vykládat a aplikovat.* ● *Komparační hledisko může být z hlediska občana i z hlediska politického irelevantní. Není důležité, jak je na tom některá menšina třeba v Sedmihradsku, ale jak se občan sám, příslušník menšiny, cítí ve svém státě.*

Ľubomír Ondrejovič, sociolingvista z Bratislavy

V našom jazykovom zákone nie je pre mňa jasné napr. toto: Na začiatku sa hovorí, že štátnym jazykom na území SR je slovesný jazyk. Slovenským jazykom sa rozumie úradne kodifikovaná podoba slovenčiny. Ďalej sa hovorí, že štátny jazyk je najdôležitejším znakom osobitosti, najvzácnejšou hodnotou kultúrneho dedičstva národa atď., a tu sa celkom jasne nemôže myslieť spisovný, ale národný jazyk. ● *Vo všeobecných ustanoveniach je taká zásada, že akýkoľvek zásah do kodifikovanej podoby štátneho jazyka v rozpore s jeho zákonitosťami je neprípustný. Myslelo sa to celkom určite na Maďarov (povedzme že nemožno používať ženské mená bez* -ová). *Ale dosť ma potešilo, že odteraz už sa nebude zasahovať do jazyka takým spôsobom, ako to urobili posledné Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré rozhádzali mórový systém slovenčiny: dvojhláska už neplatí za dlhú.* ● *Jazykový zákon je zákon sankčný. Bolo navrhnuté, že sankcie môžu byť do milióna korún. Potom sa hľadalo, že za co sa na Slovensku ešte platí milión korún. Tak napríklad za falšovanie dokladov sa platí tri tisíc korún. A jediná vec, za čo sa milión platí, tak keď niekto spôsobí jadrové ohrozenie.* ● *Je tu taká inštitúcia jazykových inšpektorov. A to tak, že má byť hlavný jazykový inšpektor,*

---

[11] To známe také z mluvnic, že?

a potom aj okresní. Stále sme sa pýtali, kto to má byť. Na to sme nedostali odpoveď. A podľa čoho oni povedia, že toto je chyba, že treba platiť? Na to je taká príručka ministerstva kultúry — volá sa: Ako hovoriť po slovensky a nehrešiť. *Chcem o nej napísať a už som si sformuloval aj poslednú vetu: že škoda že v tejto príručke nie je uvedené, že ako čítať toto dielo a nehrešiť.* ● *Hovorí sa o tom, že či dabovať české filmy. V jazykovom zákone sa hovorí toto: Vysielanie v rozhlase a v televízii sa na celom území Slovenskej republiky uskutočňuje v štátnom jazyku; výnimkou sú cudzojazyčné televízne relácie (...) s titulkami v štátnom jazyku, alebo* ***ináč spĺňajúcich požiadavku základnej srozumiteľnosti*** *z hľadiska štátneho jazyka. Čiže čeština je pre nás srozumiteľná a je teda dovolená na Slovensku.*

Luboš Dobrovský, politik

Jazyk bývá mnohdy zástupným instrumentem politické povahy. I bez jazykového zákona jsme byli schopni při dojednávání (tehdy ještě) československo-německé smlouvy vést dlouhé, urputné bitvy o to, zda se ve smlouvě budou uvádět názvy českých obcí české či německé. Až po pohrůžce, že jednání bude přerušeno, se dohodneme na tom, že tam budou oba názvy. Tady přece nejde o jazyk, ale o jakési politické vítězství, o vyrovnání politických sil mezi dvěma ne zcela rovnými státními útvary. ● *Po rozdělení armády někteří slovenští důstojníci, kteří se rozhodli setrvat v armádě české republiky, měli potíže s tím, že byli (nikoli snad velkým násilím, ale přece jenom) jistými společenskými i jinými tlaky donucováni k tomu, aby užívali při vydávání rozkazů a při služební komunikaci s vojáky českého jazyka.* ● *Drobnost, která, jak se mi zdá, může vyústit až v hrůzy rasistické povahy: Chce-li zákonodárce snížit počet čínských a vietnamských obchodníků na prostranstvích měst, tak do novely živnostenského zákona vloží paragraf, který ukládá cizinci (pokud to není Slovák, neboť jeho jazyku je rozumět) povinnost, aby na otázky, které budou kladeny při žádosti o vydání živnostenského povolení, odpovídal srozumitelně, věcně a plynule (nebo plynně nebo jak to tam je)* ***česky*** *a aby také (to je druhá část toho ustanovení) dovedl souvisle převyprávět události, které ráno vyčetl z denního tisku. Takovou hrůzu prosím schválil parlament České republiky, a my se tu posmíváme jazykovému zákonu slovenskému. Posmíváme se mu neprávem.* ● *Stále více se politicky emancipuje polská menšina na území severní Moravy. Promítá se to do práva občanů polského jazyka (nikoli národnosti: já nevím, co to je, národnost), kteří ačkoli jsou občany České republiky, vyžadují, aby mohli komunikovat kde s kým* (sic) *polsky. Ale nejde přece o to, že oni nerozumí česky; jde o to, že si vynucují být vnímáni jako součást Polska, dokonce jako polští občané. Myslím, že problém je řešitelný jednoduchým způsobem. Jsou to občané České republiky? Ano, jsou. Mají takovou potřebu, aby úřad s nimi komunikoval v jejich rodném jazyce? Ano, takovou potřebu mají, je jich dostatečný počet a má to své kulturní důvody. Je tedy třeba státu, resp. jeho úředníkům, kteří jsou* ***službou***

občanovi, uložit povinnost umět ten jazyk. ● *Jazykovými otázkami může být suplována i manifestace postojů zcela politických, až iredentistických. Aktivita pana Piwerky, výrazně podporovaná ze strany úřadů SRN, zejména finančně, je mně zcela nesrozumitelná. Nejde o komunitu, která by byla shromážděna na jakémsi konkrétním území, kde by jim svítaly možnosti školství v jazyce atd. Je to zástupný problém a obávám se, že se s ním vyrovnáváme také zástupně, konfrontačně, konfliktem s představiteli národnostních menšin.*

Jiří Nekvapil, lingvista

Jazykové právo reaguje na komunikační problémy — a ty bychom měli zkoumat. Takzvaná konverzační analýza k tomu už nabízí poměrně propracovanou metodologii, která si všímá nejen toho, o čem lidé rozmlouvají, ale především jak o tom mluví. O hovorech na téma ETNIKA už má jisté výsledky.

zapsal -ndl-

Test čtenářské citlivosti

Následující text vyšel v Nedělních LidN 7. 10. 1995, s. VI. Pokud našeho čtenáře text pobaví, ať si zkusí zformulovat, co ho na něm pobavilo.

A co šašek...

Jen jednou větou

Často se setkávám s otázkou, proč hraje šašek ve společnosti tak významnou úlohu. Nejen v minulosti, kdy se po celá dlouhá staletí podílel na řízení země, ale čím dál víc i v přítomnosti. Je to proto, že dokáže ve složitých situacích nacházet jednoduchá řešení. Jen jednou větou rozsekne problematiku, na které si vylámali zuby politikové, vědci nebo filozofové. Je to — jak se kdysi říkalo o Tomáši Sokolovi — muž jedné věty.

Ta věta ovšem musí sedět. A je hodně případů, na kterých se to dá vyzkoušet. Stále ještě není dořešena historie vlků v Beskydech, kteří napadli stádo ovcí, některé ovce sežrali a jiné prý jen tak roztrhali. Je to krutá a krvavá záležitost a nehovořil bych o ní, kdyby se v celé věci neodrážel jako na dlani náš složitý společenský život.

Nejdřív se čekalo, že tu rozhodující větu řeknou pastýři, ale oni tvrdí, že u toho nebyli. Tak se dostali ke slovu ti, kteří jsou vždycky hned druzí v pořadí: vědci. Je zajímavé, že vědci jsou vždy připraveni se do všeho zamíchat. Jako by neměli co dělat a stále číhali, až se někde něco šustne.

„Co se vám na tom z vědeckého hlediska nezdá?" — „Chování vlků." — „Myslíte si, že se měli chovat jinak?" — „Ovšem. Vlci se tak nikdy nechovají." — „A jak se chovají?" — „Úplně jinak."

Když vědci obrátili podezření na zdivočelé psy, začali se vyjadřovat filozofové. Je prý jedno, jestli jde o vlky, nebo o zdivočlé psy, stále se jedná o určitým způsobem vyšinutou skupinu, která ve zmatcích postmoderního světa hledá nové paradigma. Snad je dávení ovcí jen jejich alternativní kultura. Jeden filozof, který má blízko ke koncipování politických programů, soudí, že je to v pořádku a v podmínkách volného trhu se ukáže, kdo má pravdu, zda vlci, nebo ovce.

Sami politikové považují vlky za menšinu, které je nutné zajistit všechna možná práva. Musíme prozatím bohužel akceptovat, že vlci se nedokáží asimilovat a ještě dlouho budou prezentovat svoje tradiční vzorce chování.

Nakonec by bylo žádoucí, kdyby řekli i majitelé ovcí, co si o tom myslí.
„Je to neřešitelné." — „Jak to?" — „Když potvrdíme, že to udělali vlci, zůstaneme v patové situaci, protože nesmíme vlky střílet." — „A jestli jde o zdivočelé psy?" — „Pak je to ještě horší, protože nedostaneme od státu žádnou finanční náhradu. Peníze dostaneme jen za ovce roztrhané vlky."

Neřešitelné situace prožívám stále. Začíná to každý den ráno, hned jak s probudím. Uvařím si kávu a je tak horká, že se nedá pít. Je to neřešitelné. Už jsem si na neřešitelné situace zvykl a naučil se s nimi žít. Zeměkoule letí vesmírem a nevíme kam. Nikdy se to ani nedozvíme. Mohli bychom to možná nějak vypočítat, ale stejně bychom nemohli ovlivnit ani směr letu, ani cíl nebo místo doletu. Jsou to neřešitelné věci.

Do neřešitelných situací počítám i nevypočitatelná setkání ovcí, vlků a zdivočelých psů, pastýřů, majitelů stád, úředníků ministerstva životního prostředí, filozofů a politiků. Když se takhle sejdou, vědí dobře, že se situace nedá řešit. Možná jenom tuší, že existuje někdo, kdo by věděl jak.

Jediný, kdo dovede řešit neřešitelné situace a dokáže to lehce jen jednou větou, je šašek. Je to člověk jedné věty a ví, na koho se s tou větou obrátit: na vlky! Protože v tomto případě vystupují především vlci a ovce, mohl by promluvit bajkář Ezop:

Vy lidé, nechte už těch plků
a zeptejte se na to rovnou vlků.

Petr Koudelka

Náš návrh interpretace najdete na s. 189.

-man-

Čeština u nás doma (z historie):

Spisovná čeština od 16. do 19. století

(text z pozůstalosti Františka Cuřína; 1. část)

Už od obrození je známo, že spisovná čeština je založena na nářečích českých, především na středočeském. Tak se to jevilo — značně výrazněji než dnes — na začátku století šestnáctého. V nářečí českých i ve spisovném jazyce byly úplně provedeny změny *a* v *ě* (neboli přehláska), jakož i přehláska *u* v *i*, plošně v oblasti českého jazyka omezené na Českomoravskou vysočinu, kdežto ztráty jotace se rozšířily i po celé Moravě. Celou Moravu zasáhly i některé změny dlouhých samohlásek, zcela dokončené v 16. století, a to diftongizace a následná monoftongizace *ó* > *uo* > *ů* a zmíněná monoftongizace dvojhlásky *ie*. Naproti tomu jiné změny dlouhých samohlásek, a to změna tvrdého *ý* v *ej* a úžení *é* v *í* **(Pozn. red.: Na tomto místě je strojopis neúplný.)**

Všechny tyto změny tedy pronikly do spisovného jazyka. Ze změn, které probíhaly v 16. století a které se rozšířily i po celé Moravě nebo po její větší části, pronikly do spisovného jazyka jen diftongizace a následná monoftongizace *ó-uo-ů* a diftongizace *ú* > *au (ou)* a zčásti i úžení *é* > *í*, kdežto zcela na nářečí zůstala omezena změna tvrdého *ý* v *ej* a protetické *v*.

Na tomto konstatování je také založeno moje sledování vývoje spisovného jazyka od 16. do 19. století. **Budeme sledovat pronikání změny *ý* > *ej*, *ú* > *ou* na počátku slova, protetického *v* a úžení *é* > *í*.** Někde je na části knih zachytíme i statisticky.

Všechny tyto jevy, dnes nespisovné, pronikaly do psaného jazyka už od 16. století. Svědčí o tom edice děl, na nichž svá pozorování chceme dokumentovat. Tak Kronika česká **V. Hájka z Libočan** ve vydání Kolárově má svůj humanistický jazyk poznamenaný jen málo pronikáním uvedených hláskových změn. *Ej* místo *ý* je psáno jako *aj* — *zmajlili se, Chajnov, dajm, nebajval, tajden, zmejlili se (!)*. Protetické *v* je běžné u slova *vorat* a jeho rodiny, jinde je *Vorlice, vorel, vosmdesátého, vokřik; é* > *í/ý* je dosvědčeno např. v příkladech *na vysoký hoře, svatý panně Kateřině, křesťanský mordy, Vysoký Majto, po svatým Stanislavu* atd. Podobný charakter (už v nadpisech) má i jazyk **Voldřicha Prefáta z Vlkánova** v jeho Cestě do Benátek... Podle soudu vydavatele K. Hrdiny je jeho jazyk „pražská čeština zpestřená pořekadly a příslovími lidovými". My sice o pražské češtině té doby nic nevíme, ale můžeme konstatovat, že je to vcelku tehdejší spisovná čeština. do níž pronikly některé prvky lidové, především ty, které sledujeme. Tak změna *ý* v *ej*, která už byla pravděpodobně obecně provedena, jak snad můžeme soudit podle některých slov, jež najdeme skoro vždy psána jen s *ej*. Jsou to např. slova *vejchod, vejš* (zajímavý je tu doklad ze strany

128 *dláždění proti vejchodu vyvejšeno vejš), tejden, vejmluvy, hejbati, mlejnský* atd. Asi stejně často tu najdeme úžení dlouhého *é*, a to i v koncovkách, kdežto změnu *ý* > *ej* v koncovkách nenajdeme. Tak je tu vždy *dýl, zdýlí,* často *míň, míně,* jinde *na novým šífu, na týmž stromě* apod. Skutečně velmi vzácné je u Prefáta protetické *v: Voldřich, vostřiti, vokříny, vožralý* aj. Že se autor tomuto bránil, ukazuje doklad *svíce osková.* Změna *ú* > *ou* už byla provedena, ale přesto nacházíme občas psané *ú,* a to vždy ve slově *všemohúcí,* jinak skoro jen náhodou, jako *jsú, kterúž, okrúhlosti,* ale zato často počáteční *ou,* jako *oudolí, ouzkost, ouřad* aj.

V tvarosloví jsou v Prefátově jazyce vedle sebe archaismy a neologismy, jako *dvě dvíře; dvě hodině; dva malá kousky* vedle *jiné bratrstva; příčné bidla; okénečkoum, které...* Archaismy se jeví i ve velmi častém psaní *uo,* i když změna *ó* > *ů* už byla provedena, jak dosvědčují zápisy *sluonce, smiluoj se* apod.

Podobný typ jazyka nacházíme v 16. stol. u autorů často, např. u **Ondřeje Klatovského,** u **Sixta z Ottersdorfu,** v překladu francouzského cestopisu **Historie o plavení se do Ameriky,** u **Bedřicha z Donína,** u **Hynka z Münsterberka,** u **V. Vratislava z Mitrovic.** Poměry jsou u každého autora jiné. Nikde nové jevy: tedy *ej, é* > *í,* protetické *v,* počáteční *ou* nenacházíme ve většině, jak jsem v některých dílech i vyjádřil čísly. Jak se autoři mohou lišit, dosvědčuje spis **Václava Březana** Poslední Rožmberkové.

Jsou v něm vedle vlastního vyprávění Březanova otištěny i některé dopisy Petra Voka, posledního Rožmberka. Březan sám zachovává humanistickou, vlastně poněkud archaickou podobu spisovného jazyka. Hláskové změny mluveného jazyka sem pronikly zcela nepatrně, např. *s vejpravou, k mlejnu, zejskáním, strejce, v sklípku, smísiti, starý zámky, Volbram, Voldřich, Votík, Vondra Barák, Volešná, zouplna, s ouroky, oustně, do outerého* aj. Číselně vyjádřeno nepřesahují tyto jevy nikde dvě procenta. Ve velkém protikladu proti tomu je dopis Petra Voka, otištěný na s. 217-219. Jeho jazyk je charakterizován množstvím podob *ej* místo *ý,* protetickým *v* apod. Uveďme doklady. *Na některejch statcích svejch dědičnejch, vejminkami, slejchávati, věrnej poddanej, vejsoce vejstupek, vo žádném vejstupku, k milostivé vochraně* apod.

Přitom je dopis Petrův určen císaři Rudolfovi. Byl napsán r. 1593 a podává tuším leckteré svědectví o Petrovi — i o postavení češtiny ve společnosti. Především o Petrovi dosvědčuje, že jistě dobře znal mluvenou podobu současné češtiny, ale že asi nebyl zvyklý česky psát. Jistě tu měl vliv fakt uváděný Březanem, že „německý jazyk byl mu jako přirozený". Dále dopis svědčí o postavení spisovné češtiny ve společnosti. Nesmíme celou situaci soudit dnešníma očima. Ještě dlouho nebyla instituce, která by nad stavem jazyka a jeho postavením ve společnosti bděla. Je to vidět i na **Veleslavínovi.** Ten je už od obrození chválen jako vzor a tvůrce dokonalého spisovného jazyka, ale ani on se jevům hláskoslovným ani tvaroslovným

námi uváděným nevyhýbá. I u něho čteme — ovšem nikoli příliš často — například *pejcha, ostejchání, smejšlení, zvejšil, zmejliti, sej, z Vysokého Mejta, strejc, vožeh, vorba, vorati, votka, přehlídání* apod.

Řekli jsme, že je třeba se dívat na celou dobu historicky. Totéž říká ve své monografii o Veleslavínovi i Milan Kopecký. Veleslavín byl nevýbojný český bratr, navenek to ani neprojevoval. Byl obráncem českého jazyka. Bylo to třeba, protože ještě v jeho době byla část české společnosti, před kterou bylo třeba hájit i češtinu a českou kulturu. Tím se Veleslavín proslavil především.

Pečovatelkou o spisovnou češtinu a jejím tvůrcem se v době Veleslavínově stala Jednota bratrská, především svým překladem bible Kralické. Ta odlišila jazyk bible od jazyka řekněme běžně mluveného. Jednota byla silně konzervativní, a to i v jazyce. Zopakujme si: v této době se prováděly v českém jazyce změny *ý* > *ej*, *ú* > *ou*, *é* > *í*, proteické *v*. Tyto změny žily především v mluveném jazyce běžného života. Bylo zřejmé, že konzervativní čeští bratří se v psaném jazyce biblickém raději přidrží staršího stavu. Tak ostatně činili často i autoři zde už citovaní. Tak např. Hájek psal převážně ještě *uo*, ač se v jeho době nejspíš vyslovovalo už *ů*, v 70-80 procentech psal ještě *ú*, ač v jeho době byla už provedena změna v *ou*, vzácně ještě psal dvojhlásku *ie*, ač běžně už byla ve výslovnosti zúžena v *í* — např. *devietistého, zpodpierati, v zemiech* aj.

Tím jazykem běžného života mluvili jistě i pohůnkové na pastvinách. **Blahoslav** však soudil, že *nedobře činí ti, kdož by chtěli, aby zákon boží sobě toliko pohůnkové na pastvišti čtli, v něm sobě obyčejné mluvení majíce. Nový zákon je více k tomu, aby v společném shromáždění lidí bohabojících rozličných stavů... čten byl a důstojně v uších jejich zněl.* To napsal v Gramatice. A už předtím ve Vadách kazatelů vyjádřil obdobné mínění o kazatelích, kteří káží jazykem běžně mluveným. Ti prý káží *pověz to, jak pověz, po selsku, po městsku, po charvatsku atd., vše dobře, takže u těch kazatelů žádného téměř rozdílu patrného není mezi obecním mluvením a kázáním Božího slova, quod mihi turpe vitium videtur.*

Blahoslav byl biskupem Jednoty bratrské a jeho názory se uplatnily na jazyce **bible Kralické**. Prozkoumali jsme 2. knihu Mojžíšovu (Exodus), evangelia Matoušovo a Janovo. V uvedených částech Kral. není ani jeden doklad na změnu *ý* > *ej*, nepočítáme-li sem rozdíl v slovech *zítra* a *nazejtří* (*zítra* = zjitra, *zejtra* = za jitra). Rovněž v Kral. nenajdeme doklad na protetické *v* ani na změnu počátečího *ú* v *ou* (*úřad, úd, na úhlech*). Tu a tam je tu však doklad na úžení *é*. Pravidelně se tu užívá zúžené podoby v slově *dél*, tedy *na dýl, zdýlí*; v 2. kn. Mojž. čteme také *plíšků zlatých, klínotů, líháš*. Z jiných jevů je jazyk Kral. charakterizován poměrně pravidelným užíváním duálu feminina, jako *dvě rybě, dvě ruce* aneb *dvě noze, dvě hřivně*, ale *dvě rybičky*.

Vliv jazyka bible Kralické však v literatuře té doby ani v literatuře doby bezprostředně následující nenacházíme ani u českých bratří. Viděli jsme to už na jazyce Petra Voka, vliv Kral. se neprojevuje ani v jazyce Žerotínově a Budovcově, ale zato se silně projevuje na vydání **bible Svatováclavské** z let 1671-1725. Revizi tohoto překladu bible měli na starosti jezuitští gramatikové Štajer a Konstanc. Zajímavý a známý je titul Štajerova Žáčka: *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti. Vytažený z české biblí, která na několik dílů rozdělena a vejklady po krajích položenými vysvětlena byvši mezi nekatolickými jest u veliké vážnosti. Ale pro kacířské bludy od katolíků ani čísti ani chovati se nemá. Nic méně poněvadž (podlé všech zdání) nad jiné české knihy vlastněji, pěkněji a pilněji vytištěna byla, způsob jejího písma nemůže se než nad míru chváliti a ten tuto se vykládá a hoden jest, aby všichni školní mistrové poručili svým učedníkům jej míti, bedlivě čísti a podlé něho psáti se učiti... Vytištěný v Praze (...) léta 1668.*

dokončení příště

**** * * o čem přemýšlíme se studenty bohemistiky***

Neshlédnutelný

...první třetina představení působila téměř neshlédnutelně...

z divadelní kritiky

Přípona *-telný* je značně produktivní. Eleonora Slavíčková v *Retrográdním morfematickém slovníku češtiny* (1975) shledala ze slovníků do té doby vyšlých 292 přídavná jména tvořená touto příponou; některá již zastarala *(makatelný)*, jiná žijí jen v omezené komunikační sféře *(spasitelný)* nebo s omezenou frekvencí *(rozlučitelný)*, ale většinou jde o adjektiva běžná *(zanedbatelný, neviditelný, nevysvětlitelný, zúročitelný...)*; až na výjimky *(zřetelný)* je také dosud živé povědomí o formální i významové spojitosti se slovesem. *Retrográdní slovník současné češtiny* (1986) jich na základě svého korpusu uvádí jen 152 a z toho je nemálo adjektiv úzce odborných *(nízko- / lehko- / těžkotavitelný, vytvrditelný, samovztyčitelný, pastovatelný)*; zaznamenává však i řadu takových, která Slavíčková neuvedla, ale my už je dnes vnímáme jako běžnou součást slovní zásoby: *zachytitelný, (ne)zastupitelný, odvoditelný;* od přejatých základů *aplikovatelný, manipulovatelný, lokalizovatelný...* Z toho je vidět, že přípona *-telný* v 70. a 80. letech byla (dodejme: dosud je) produktivní.

Adjektiva na *-telný* vyjadřují obvykle pasivní schopnost: *snímatelný* může být snímán, *stlačitelné* lze stlačit; v záporu *neviditelného* nelze vidět. V *Novočeském*

tvoření slov (1971), § 62-4, uvádí Vladimír Šmilauer i řídké významy jiné: *potěšitelná zpráva* může potěšit (nikoli být potěšena) — jde tedy o význam aktivní schopnosti.

Nesnesitelná bolest je podle NTS taková, která nemůže být snesena: jak je tedy možné, že tolik nemocných snáší nesnesitelné bolesti? Význam je tady už přenesený: adjektivem označujeme to, co snášíme velmi těžko, děláme s krajní nelibostí, a proto to označujeme za „neudělatelné", abychom to dělat nemuseli. Právě takový význam má adjektivum *neshlédnutelný*, popř. citované adverbium *neshlédnutelně:* 'nedalo se na to koukat'. — I v tomto významu jsou adjektiva na *-telný* produktivní: už delší čas máme *neposlouchatelnou hudbu* a další přírůstky jsou nevyloučitelné.

Zdá se, že svět adjektiv na *-telný* (o spletitých poměrech při tvoření srov. *Mluvnice češtiny 1*, s. 340n.) skrývá z pragmatického pohledu ještě další překvapení. Například lze v některých z těchto adjektiv slyšet výzvu: *neodmyslitelné* si neodmýšlejme, *nezaměnitelné* nezaměňujme, *nesouměřitelné* nepoměřujme navzájem, *nesrovnatelné* nemá cenu srovnávat. Autor persvazivního projevu, který jich užije, totiž nechce, abychom tyto mentální operace prováděli, a proto nám to opatří vinětou „neproveditelné" — přesvědčuje nás, že to nejde.

Václava Eliášová, Monika Köhlerová, Josef Šimandl

Co se trhá, je ...
aneb Slova nejsou jen utvořená, slova také tvoříme

Pisatelé a mluvčí se ocitají téměř na každém kroku v ohrožení: k určité skutečnosti, o níž chtějí referovat, nepřiřadí dostatečně vhodný a přiléhavý jazykový prostředek. Často za to ani nemohou, protože jazyk některé prostředky prostě nemá [12] a není zcela logický. Proti nesystémovosti jazyka bývá však všední člověk imunní. Dokáže si vytvářet ochranné mechanismy, které pracují na principu analogie. V okamžiku akutního ohrožení bleskurychle analyzuje známé výrazy utvářené stejným způsobem (slovotvorná třída), vypracuje si obecný vzorec pro výstavbu jejich členů a do něj dosadí aktuální obsah. Je velmi cenné, že tyto procesy probíhají i spontánně — ale je velmi škoda, že výsledky těchto procesů vůbec nemusí upoutat pozornost okolí. Ona totiž takhle vzniklá slůvka jsou jako zamilovanost:

---

[12] **I z toho lze těžit. Například byl prý jednou jeden dívčí letní tábor, který přijal zásadu pozitivní etiky, i dal sobě na nástěnku „odnegované" heslo:**

BUĎME MEHLA, OBLÉKEJME SE STYDATĚ A NADBÍHEJME ŘESTEM!

-dl-

mají své kouzlo do doby, než je nenávratně pohltí automatičnost ustáleného lexika. Ale aspoň tu chvilku mohou nechat proudit čerstvou krev žilami všední komunikace.

Jazyk není něco, co nám bylo vrozeno jako definitivní; jazyk je něco, s čím se lze i poprat. A věřte nebo ne, kdo je v pozici vítěze, vychutnává mnohem víc! Nebo s jazykem nezápasíte? Jen ať si někdo zkusí úsporně (jedním přídavným jménem), ale výstižně sdělit, že třeba papír na stavbu opravdu výkonného draka **se nesmí trhat!** Vyjděme z toho, že pokud něco nemění destruktivně svou podobu či podstatu, bývá označeno za *trvanlivé.* Je-li třeba vyjádřit opak, stačí negovat: *netrvanlivé.* Vedle *trvat* máme *trhat (se); netrvat : netrhat (se).* (Všimněme si navíc téměř dokonalé zvukové shody.) A tak je naprosto logické, že když příliš jemný papír na stavbu draka nevyhovuje, řekne se, že *musí bejt speciální papír na modely — tendle je moc trhanlivej!*

Monika Köhlerová

* * * *o čem přemýšlíme se studenty bohemistiky*

Poznámky ke Koudelkovu textu (s. 182) by mohly postupovat ve shodě s textem a začít jeho začátkem. O kvalitě textu svědčí, že výsledek bude týž, i když zvolíme jiný postup a začneme tím nejnápadnějším — mediálním blábolem. Jeho průvodním jevem a manifestací jsou fráze a klišé. Koudelka je paroduje hned v první větě *(Často se setkávám s otázkou* — odbornický úvod k čemukoli pro ty laiky, třeba i k problémečku *proč hraje šašek ve společnosti tak významnou úlohu).* Veškerý takový diskurs směřuje k patu: všichni dělají, co mají, všechno je v pořádku, nikdo za nic nemůže — jenom ti vlci holt žerou ovce, ale to se nedá nic dělat. Ruku v ruce s rozmělněním, alibizací a **medializací**[13] jde pozoruhodná proměna tématu: elementárně srozumitelná situace *(vlci žerou ovce,* vlk je škodná, ovce je zvíře chovné a užitečné) se vplétá do tzv. postmoderního světa, kde se konstituuje ochrana menšin (vlk je ohrožený živočišný druh) a černobílé vidění je proskribované. (Mohl bych černobílé *ano, ano; ne, ne* zcela postmoderně označit rovněž za ohrožený druh a vehementně je bránit, stejně jako lze hájit skinheady coby raritní zdravé samce.) Fráze dávno zaužívané plynule přecházejí do zaklínadel čerstvých, „dnešních": *zmatky postmoderního světa, alternativní kultura,* politické programy se už nevyhlašují, nýbrž to podstatné se děje jejich *koncipováním; podmínky volného trhu, MENŠINA* — a ejhle: od chvíle, kdy to slovo v Koudelkově textu padlo, můžeme všechny ty řeči politiků atd. číst jako podobenství, v němž si za vlky dosadíme jistou menšinu, jejíž problematičnost (danou jejími *vzorci chování)* netřeba rozvádět, a sebe nazřeme v roli ovcí. To je až příliš jednoznačné — a proto je tu rámec o šaškovi, který složité problémy roztíná jednou větou (inu, šašek) a jemuž se odpouští, že říká, co se neříká, a tím (nás) odhaluje: že totiž v dnešním světě platí za normální ptát se škůdců, jak řešit škody, potažmo vraha, co s jeho vražděním etc. Vypadá to absurdně jako šaškárna, ale může to být docela logické a funkční: podaří-li se způsobit, aby tupý škůdce začal myslet, pak je vyhráno, neboť myšlení, přemyšlování a diskutování ho demobilizují a odzbrojí. Nezamlčme si ovšem, že spíš než vlky oslovíme vlka, a to tehdy, když zrovna nemá hlad, není ve své kůži a podobně.

-man-

[13] překrásný, potřebný a lidem dnešní civilizace bohužel nanejvýš srozumitelný neologismus; vytištěný jsem ho viděl v MFD 1.8.96 (kauza Hajdin) a od té doby čím dál houšť

Kde a jak se mluví česky (1):

Čeština na švédských školách

Na švédských základních školách i na gymnáziích se vyučuje češtině. A nejen jí, nýbrž i pětasedmdesáti jiným řečem, mezi nimiž nechybí amharština nebo tamilština (viz přehled na s. 194).

Výuka češtiny není v rukou obětavých nadšenců z českých vzdělávacích a kulturních spolků, kteří si eventuálně pro svou soukromou školu vymohou statut školy veřejné, jak by se snad dalo soudit analogií s českým menšinovým školstvím jinde, například ve Vídni. Vyučování také nikdy nebylo finančně podporováno z mateřské země, což bývalo (alespoň v některých obdobích) pro tradiční menšinové školy v Rakousku, Spojených státech i jinde ve světě samozřejmé.

Vyučování přistěhovaleckým řečem bylo zavedeno teprve nedávno, a to z iniciativy švédských školských úřadů. Příliv pracovních sil do Švédska v letech šedesátých spolu s přílivem politických i jiných uprchlíků z celého světa způsobil, že do školních lavic (či spíše za školní stolečky) zasedla spousta dětí, které nerozuměly ani učiteli, ani spolužákům. To mělo za následek, že se pohotově, ba překotně začalo zavádět podpůrné vyučování švédštině, že vznikaly různé typy přípravných tříd apod.

Současně se ale ukázalo, že děti, které řádně neovládají vlastní jazyk, nejsou ani schopny naučit se slušně švédsky. Nevyrostou pak jako dvojjazyčné (tvåspråkig), ale zůstanou po celý život „polojazyčné" (halvspråkig). K tomuto závěru dospěli někteří švédští pedagogové vlastně již dříve, na základě studia finské a laponské menšiny, které jsou usedlé v zemi odedávna. Ale teprve „stěhování národů" v posledních desetiletích dopomohlo k zásadní změně školské politiky a osnov v zemi, kde bylo po staletí jedinou cestou k uznání a úspěchu úplné pošvédštění.

Asi tak od začátku sedmdesátých let se zkoušely různé alternativy vyučování přistěhovaleckým jazykům a v roce 1975 schválil parlament školskou reformu, která vstoupila plně v platnost ve školním roce 1977-78. Do povědomí učitelů i celé švédské společnosti se tak dostal nový pojem, a to **domácí řeč** (hemspråk). Je to, jak název napovídá, ta řeč, kterou mluví dítě v rodině. Přitom se nerozlišuje ani nezkoumá, je-li to řeč mateřská, otcovská, nebo snad i některá jiná. Každé dítě, jehož rodiče o to požádají, má nárok na vyučování v domácí řeči v rozsahu dvou hodin týdně, a to na všech stupních základní školy i na gymnáziu, je-li to prakticky proveditelné. Ke cti švédské školské správy je třeba říci, že se této výhrady nepoužívá jako pohodlné vytáčky.

V prvních ročnících, kdy děti nemají žádné volitelné předměty, je vyučování domácímu jazyku něčím navíc, co prodlužuje pobyt dětí ve škole o dvě hodiny týdně. Od třetí nebo čtvrté třídy se domácí jazyk stává volitelným předmětem v rámci běžného rozvrhu. Totéž platí i ve všech třídách gymnázia. Není podmínkou, aby se sešel větší počet adeptů: lze zařídit i individuální výuku jednoho nebo dvou dětí. Škola, nebo více škol dohromady, se však často snaží vyučování soustředit, a to hlavně z ekonomických důvodů. U tak „malých" jazyků, jako je čeština, bývá tedy údělem učitele zvládnout děti různého věku s velmi různými znalostmi.

U mnoha „exotických" jazyků bývá problém najít vhodného učitele, ale pro češtinu se dosud ještě vždy našli vysokoškolsky vzdělaní nebo jinak odborně kvalifikovaní lidé. Vyučování je pro ně zpravidla vedlejším nebo dočasným zaměstnáním, místa „s definitivou" pro tento obor neexistují.

Při vyučování se děti neučí mluvit česky, znalost běžného hovorového jazyka se předpokládá. Žáci mívají ovšem velmi malou slovní zásobu, protože většinou hovoří česky jen o nejběžnějších záležitostech a v úzkém rodinném kruhu. Rozšířit slovní zásobu nad tuto „kuchyňskou" češtinu, která bývá zpravidla ještě kontaminována švédskými výrazy, je snad to nejcennější, co může učitel pro své svěřence udělat. Rozdíl mezi obecnou češtinou, kterou dítě slyší doma, a řečí učitele i jazykem učebnic je veliký. Totéž platí samozřejmě i ve vlasti, ale tam slyší dítě korektní češtinu i při jiných příležitostech, na veřejnosti, v televizi a pod., a je tedy na tuto záludnou dvojí tvář své mateřštiny zvyklé. [14]

Pro výuku nejsou předepsány žádné učebnice. Učitel má celkem neomezenou volnost ve výběru vyučovacích metod a pomůcek, jichž se ovšem nedostává. *Pomoz si sám* je v této situaci jediná rozumná rada; vynalézavosti se meze nekladou.

Konečným cílem je naučit žáky obstojně číst a psát, a to pokud možno přijatelnou, gramaticky správnou češtinou. Není to věru málo, a úspěch se zpravidla dostaví jen tehdy, má-li žák nějakou mimoškolní motivaci: dnes, kdy styky se starou vlastí jsou opět možné, je to lehčí než dříve. Pošle-li česká babička hezkou knížku k vánocům nebo zachce-li se novopečnému gymnazistovi navštívit o prázdninách pražskou sestřenici, bývá zpola vyhráno.

---

[14] **Nové (a stále novější) vzdělávací projekty pro české děti v Česku, zdá se, stále málo doceňují fatální význam této dvojtvářnosti naší mateřštiny u dětí z „nepodnětného prostředí". Ty také jsou mimo školu účastné jen komunikace o nejběžnějších a nejvšednějších záležitostech; nanejvýš do jejich spektra vstupuje ještě zábavní moderátorština, M*A*S*H a jazyk reklam. Naproti tomu svět úvah a výkladů je pro takové děti neznámou pevninou, říší školní nudy, ba mnohdy hůř: světem, kterým je jejich domácí prostředí naučilo pohrdat. — Žáka Nohýla z prvorepublikové žižkovské pavlače jsme představili v ČDS 1/95, s. 9n. Nahradíme-li pavlačový dům třeba panelákem na sídlišti nebo vilkou zazobance, jádro výchovných problémů i potíží s mateřštinou zůstane beze změny. -man-**

O rozsahu výuky češtiny ve Švédsku si lze v současné době udělat jen přibližnou představu. Vlastně není ani přesně znám počet Čechů usídlených ve Švédsku, protože sčítání lidu není založeno na národnostním, ale na teritoriálním principu. Lze z něj pouze vyčíst, že v zemi roku 1985 žilo 7 830 lidí narozených v Československu a že převážná většina z nich byla švédskými občany.

Vyučování češtině se zavádělo postupně od roku 1973, a to na více místech v jižním a středním Švédsku. Počet zapsaných dětí rok od roku mírně stoupal. V roce 1985 bylo registrováno asi 400 žáků na základních školách, a nadto přibližně stovka gymnazistů. Od té doby počet žáků po několik let stagnoval. Statistická data za poslední období nejsou k dispozici, ale leccos nasvědčuje poklesu zájmu o češtinu natolik, že vyučování je mnohde ohroženo.

Je to jistě důsledek toho, že hromadná emigrace Čechů do Švédska proběhla v několika málo oddělených vlnách: předposlední vlnou byli „osmašedesátníci" a poslední „chartisté a disidenti". V současnosti nepřichází politická emigrace naštěstí v úvahu a stěhování za prací či za příbuznými je minimální. Mladší Češi ve Švédsku náleží dnes již většinou k druhé generaci a žijí často v jazykově smíšených rodinách. Tam převládá jako domácí řeč pochopitelně švédština. Dobrá rada, kterou rodiče v takové rodinné situaci občas slýchají, je, aby bez obav mluvili každý svým jazykem, že se tak dítě naučí oběma současně. Prakticky je to ovšem možné uskutečnit jenom tehdy, když „švédský rodič" rozumí česky. Na omezenou použitelnost takového řešení poukázala nedávno v interview i švédská královna Silvia, jejíž mateřštinou je portugalština: „Nemohu přece mít doma s dětmi tajnou řeč."

Někdy se stane, že rodiče z jazykově smíšených manželství, kde se převážně mluví švédsky, začnou posílat své dítě na češtinu, aby se trochu oblomilo. Úsilí žáka i učitele v tom případě obvykle ztroskotá, neboť celá koncepce vyučování domácímu jazyku je založena na tom, že jej děti doma stále aktivně používají.

Žáci jsou z domácího jazyka normálně známkováni, což může mít vliv například při přechodu na gymnázium. Tam je při přijímaní dětí jediným kritériem výběru průměr známek ze všech předmětů. Dobrá známka z češtiny má tedy svou váhu. Při výběru na vysoké školy (a také na gymnázia pro dospělé) se v určitých případech uplatňují i jiná kritéria, takže známky tam obecně hrají menší úlohu. Ve výjimečných případech může mít známka z češtiny nebo jiného domácího jazyka na švédském vysvědčení i zcela nečekané účinky: naznačuje totiž zaměstnavateli, že člověk, kterého má na základě takového vysvědčení posoudit a eventuálně přijmout do práce, má nějaké méně obvyklé rodinné zázemí. Někdy to může být na prospěch, ale jindy je tento fakt právě tím zrníčkem, které převáží misku vah v neprospěch žadatele. Při současné vysoké nezaměstnanosti to bohužel není zanedbatelné.

Pro úplnost je nutno dodat, že některé početnější menšiny ve Švédsku požívají ve škole také jiných výhod, než je vyučování domácímu jazyku. Například pro finské děti jsou v posledních desetiletích leckde zřizovány třídy, kde je v nejnižších ročnících vyučovacím jazykem finština, a teprve později se povlovně přechází na švédštinu. Také silná estonská emigrace z doby druhé světové války si vlastními silami zorganizovala různé typy soukromých škol a tříd, kde se vyučovalo estonštině; ty byly později částečně integrovány do švédského školského systému. Je ale třeba si uvědomit, že jak Finsko, tak Estonsko byly po dlouhá staletí nedílnými součástmi švédského království. Svou roli tu tedy sehrál ohled na historický vývoj. Situace Finů a Estonců ve Švédsku je výjimečná také proto, že i meziválečné Estonsko i moderní Finsko se mohly pyšnit vzorným menšinovým zákonodárstvím ve prospěch Švédů tam usedlých. Bylo tedy možno žádat alespoň jakousi reciprocitu.

Švédští Češi jsou v této souvislosti jen jednou z těch sedmdesáti či více národností, jejichž údělem, ať už chtěným nebo nechtěným, je postupné splynutí se švédsky mluvícím obyvatelstvem. Vyučování domácímu jazyku má jen dopomoci tomu, aby proces proběhl co možná hladce a bezbolestně.

Olga Klauberová, Uppsala

Literatura

Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter. Red. Ingvar Svanberg & Harald Runblom. Stockholm, Gidlunds bokförlag, 1989.

Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups. Ed. Stephan Thernstrom. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1980.

Monika Glettler: *Böhmisches Wien.* Herold Verl., München & Wien 1985.

Škola ve Švédsku. Informace pro přistěhovalce. Přel. Mira Petrovská-Svensson. Stockholm, Skolöverstyrelsen 1976.

Domácí jazyky, jimž se ve Švédsku vyučuje
stav z roku 1986 (podle publikace Det månkulturella Sverige)

afrikaans
albánština
amharština
angličtina
arabština
asyrština
bengálština
bulharština
čeština
čínština (mandarínská, kantonská a fukienská)
dánština
estonština
faerština
finština
francouzština
fula
gujarti (gudžárština)
hebrejština
hindština
holandština
ibo
indonéština
islandština
italština
japonština
katalánština
khoisa
korejština
kurdština
laponština (sámština)
lingala
litevština
lotyština
luganda
laoština
maďarština
makedonština
mandiga
němčina
nepálština
norština
paňdžábština
paštó
perština
polština
portugalština
romština
rumunština
ruština
řečtina
sinhálština
slovenština
slovinština
somálština
srbochorvatština
svahilština
syrština
šona (šonština)
španělština
tagalog
tamilština
telugu
thajština
tigriňa
turabdinština
turečtina
ukrajinština
urdu
urmština
vietnamština
vlámština
wolof
yoruba

Čeština v Egyptě

Listujeme stránkami divadelní hry Strakonický dudák a začínáme interpretovat původní text z roku 1847. Posluchači se již seznámili s dějem a doma si připravili výklad obtížných lexikálních jednotek.

Na Jazykové fakultě Univerzity Ain Šams, jejíž nová budova se nachází na rozhraní historické Káhiry a moderního Heliopolisu, začíná diskuse o životě českého venkovského lidu v minulém století. Vycházíme z ilustrativního popisu dějových událostí a z přesného zachycení alegorických obrazů, jimiž autor hry charakterizoval českého člověka v přelomovém období národního života. Nad mapou Strakonicka, rozloženou na katedře vysokoškolské posluchárny, uvažují egyptští studenti o osudech Švandy dudáka a jeho vztahu k vlasti. Hovoříme o pohádkových bytostech, které představují svět nadpřirozených sil: ty ovlivňují kroky hrdinů a zároveň jsou symbolem rovnováhy. Obrazové publikace a česká lidová hudba dotvářejí atmosféru jazykového semináře, v němž se literární poznání prolíná se studiem českého folklóru.

Proč byl právě Strakonický dudák přes svou jazykovou a obsahovou náročnost vybrán jako téma textové analýzy ve druhém ročníku bohemistiky? Věrnost k rodné zemi, touha

po penězích a hluboká láska jsou pojmy, které oslovují dnešní diváky a čtenáře tak, jak promlouvaly k Tylovým současníkům. Jejich význam pro pedagogickou činnost spočívá v tom, že problémy moderní egyptské společnosti se podobají problémům, se kterými se setkávají obyvatelé České republiky. Egypťané odcházejí za prací a lepšími výdělky do zahraničí, zejména do zemí Zálivu a do Saúdské Arábie. Pobyt v těchto arabských státech mění nejen jejich finanční situaci, ale také způsob myšlení a chování.

Složitějším úkolem je konkretizace obrazu lesních víl a divých žen, které působí na egyptské bohemisty velmi exoticky. Rovněž Švandův původ vyvolává řadu dotazů. Rozlišení českých pohádkových bytostí (lesní víla – polednice) je pro egyptského studenta nesnadné stejně tak, jako vymezení rozdílů mezi ďáblem a džinem v arabské folklórní tvorbě pro českého arabistu. Myšlenka mateřské lásky a sebeobětování je však působivá i přes rozdílné náboženské a kulturní zázemí.

Ve druhém ročníku se posluchači seznamují s moderními i staršími českými texty. Četba a interpretace divadelní hry je součástí základního jazykového kursu, který probíhá přímou metodou: čeština je jediným dorozumívacím prostředkem mezi pedagogem a žáky, i přes problémy s přízvukem a slovesnými rekcemi. Na překladu se ukáže nejvíc.

Historie českého státu a Egypta, kulturní památky, celosvětový politický a ekonomický vývoj; to jsou témata překladatelských a tlumočnických cvičení, která mají od druhého ročníku své stálé místo ve studijním plánu. Jestliže se chce bohemista uplatnit v praxi, musí být především šikovným tlumočníkem. Kde začíná ona cesta k tlumočnické kvalifikaci? Na Jazykovou fakultu jsou přijímáni posluchači na základě výsledků maturitních zkoušek. Hlavním kritériem je vysoké bodové hodnocení studia na střední škole. Maturant uvádí ve své žádosti o přijetí několik jazykových kombinací, jejichž pořadí závisí na jeho vlastním přání a výběru. O češtinu je ve srovnání s ostatními obory malý zájem. Když jsou obsazena všechna studijní místa na katedrách anglistiky, germanistiky a romanistiky, zůstává na výběr bohemistika, rusistika, sinologie, afrikanistika a semitistika. A tak se úspěšný absolvent střední školy stane posluchačem bohemistiky. Má důvod k radosti, či k smutku?

V posledních letech přibývá pracovních příležitostí právě pro bohemisty. Egypt zaznamenává oživení cestovního ruchu a příliv turistů zvláště z České republiky. Egyptští češtináři jsou ve výhodě. Se znalostmi češtiny je možné se uplatnit v průvodcovských, hotelových a firemních službách. Proto zaznívají na seminářích odborné termíny týkající se výtvarného umění, architektury, bankovnictví a přírodních krás. Říkáme Pražský zámek, *nebo* Pražský hrad? *Komplex stavebních monumentů v Karnaku překládáme jako Karnacký* klášter, *nebo* chrám? *Ve směnárně peníze* měníme, *nebo* převádíme na jinou měnu? *Odjíždíme* do letiště *a* na hotel? *Proč se snažíme auto* nastartovat, *a nikoli* natočit?

Studium bohemistiky je čtyřleté. Fakulta nabízí možnosti postgraduálního studia, praxe reálné ověření znalostí. Najde v ní místo i hovorová mluva Strakonického dudáka?

František Ondráš

I v Číně se mluví česky

A. Jak na tom je čínská bohemistika

Rozvoj čínské bohemistiky — stejně tak jako česk(oslovensk)é sinologie — byl vždy silně ovlivňován politicko-ekonomickými vztahy obou zemí. Není tedy divu, že jsem se během své listopadové pracovní cesty v ČLR zajímala též o to, jaké změny nastaly v čínské bohemistice za poslední léta. Doufala jsem, že nejpovolanější odpověď uslyším na katedře bohemistiky Fakulty východoevropských jazyků Pekingské univerzity zahraničních studií (Beijing University of Foreign Studies, jak zní „úřední" překlad do angličtiny). Ještě před pár lety se tomuto vzdělávacímu zařízení říkalo pouze institut, ale prudký rozvoj mezinárodních, především obchodních kontaktů vedl i v čínském školství k „přerozdělení priorit", a tak bylo několik jazykových a pedagogických institutů přejmenováno na univerzity. Nejde jen o pouhou změnu názvu, ale též o širší společenský dopad: diplom absolventa některé z pekingských univerzit má přece jen větší význam než diplom z „nějakého institutu". Během těch pár hodin, které jsem tam strávila, jsem byla několikrát upozorněna na rostoucí význam univerzity — den přede mnou ji totiž navštívil samotný kancléř Kohl (samozřejmě že fakultu germanistiky).

Kdy se v Pekingu začal učit český jazyk? Za „spoluzakladatele" čínské bohemistiky můžeme označit první početnou skupinu čínských studentů, kteří studovali v Praze v letech 1950-53. Z nich vzešla řada významných překladatelů, tlumočníků a v neposlední řadě i pedagogů. Původně se čeština začala učit na slavné Pekingské univerzitě v roce 1954, ale od 60. let přešla tato specializace na tehdejší Pekingský institut cizích jazyků; každé čtyři roky bylo přijímáno 15-20 studentů. Tento trend byl zachován až do roku 1995, kdy se nový ročník otevřel už po dvou letech.

Co k tomu vedlo? Nepochybně to byla reakce na změněnou politickou situaci u nás i v Číně. Velkou roli rovněž sehrála probíhající transformace čínského vysokého školství, kde se postupně přechází od studia tzv. státního neboli bezplatného (student si ovšem hradil ubytování, stravování, učební pomůcky a potřeby) ke studiu placenému neboli k samofinancování studia (tj. student musí každoročně kromě výše uvedeného platit především školné). Očekává se, že na systém placeného studia postupně přejdou všechny vysoké školy. Musí se ovšem vyřešit otázka finanční podpory talentovaných studentů z chudých rodin, aby vzdělání nezůstalo v budoucnosti přístupné jenom dětem z bohatých rodin. V této souvislosti je přinejmenším udivující, když se říká, že sociální stipendia budou nahrazována prospěchovými. Ať tak, nebo onak, jsou prý už dnes v Číně některé „žádané" školy, kde školné platí všichni studenti. Ve většině škol jsou však posluchači obou kategorií.

Výše školného není zanedbatelná: pro některé obory až 4000 jüanů ročně. (Kurs 1 USD = 8,1 jüanu nikomu nic neříká. Připomeňme tedy, že např. v r. 1992 byl průměrný roční plat vypočítán na 2711 jüanů a že vysokoškolák několik let po absolvování dostává dnes měsíčně kolem 600 jüanů.) Ze školného se může část vyčlenit jako odměny pro pedagogy, a tak se školy snaží získat co nejvíce „samoplátců". To je případ i nově otevřeného ročníku češtiny — absolutní většina studentů platí školné (pro bohemisty je stanoveno na 2000 jüanů ročně); za některé platí instituce, pro kterou se vzdělávají: ministerstva, ústavy zabývající se výzkumem české a východoevropské problematiky, oddělení zahraničních styků státních i stranických orgánů atd.

V 1. ročníku bohemistiky je dnes 15 studentů, ve 3. ročníku 18. Studium je čtyřleté, ukončené závěrečnými zkouškami. Od druhého semestru mají všichni povinné studium angličtiny. V minulosti se ve 3. a 4. ročníku vyučovaly i základy slovenštiny, ale po odchodu doc. Čou Mej-žu do invalidního důchodu schází pedagog. Pedagogický sbor je na bohemistice v současnosti značně oslabený. Ve skutečnosti je jediným pedagogem na plný úvazek vedoucí katedry docentka Li Mej, které při výuce 3. ročníku významně pomáhá český lektor Jiří Kostečka. Šest hodin týdně (především teorii gramatiky a překlad) učí i vynikající bohemista profesor Cchung Lin, penzista, který sám sebe hrdě označuje titulem *prdůch*. Otázka doplnění pedagogického sboru je tedy velice naléhavá. Nejlepší absolventi mohou zůstat ještě v „aspirantském" studiu trvajícím 2,5 až 3 roky a získat titul *suo-š'* (nejblíže k tomu je asi M.A.), případně pokračovat ve studiu další 1,5 až 2 roky na doktorát.

Rozdíly oproti minulosti jsou i v uplatnění absolventů: původní systém umístěnek je už téměř zapomenut, aslespoň ve velkých městech, a každý si musí hledat sám zaměstnání. Ptala jsem se studentů v 1. ročníku na jejich motivaci ke studiu. Několik chlapců se připravuje pro práci v orgánech, které jim platí studium. Menší skupina zase chtěla studovat nějaký jazyk, ale netroufla si prorazit u přijímacích pohovorů na angličtině či němčině, a tak si vybrali méně obsazenou, ale „exotickou" češtinu. Jiní doufají, že po promoci odjedou do Čech (tj. do Prahy) a budou dobře vydělávat jako tlumočníci pro početné čínské obchodníky, kteří se tam usadili. Někteří z nich už u nás dokonce mají podnikající příbuzné a u nich se chtějí uchytit. Prostě pohnutky ke studiu jazyka jsou podobné jako u našich studentů. Poněkud svérázný motiv uvedlo několik dívek: po absolvování chtějí pracovat v Čechách především z „klimatických důvodů", protože se doslechly, že u nás je počasí a životní prostředí lepší než v Číně. Český ekolog asi kroutí nevěřícně hlavou, ale Čínou protřelý sinolog ví své: takový smog a suchý, nepříjemný vzduch jako v Pekingu asi moc světových velkoměst nemá.

B. Jaká je pro Číňany čeština

Co činí Číňanovi při studiu českého jazyka největší potíže? Všechno, písmem počínaje přes gramatiku až po záludnosti slovní zásoby, říkají „prvňáčci", pečlivě kroužící nám důvěrně známá písmenka latinské abecedy. Věru, psaná latinka má svá úskalí. Ačkoliv se už od konce 50. let používá při výuce standardní čínštiny pomocné latinizované abecedy zvané *pchin-jin* (stále více se prosazuje rovněž při přepisech čínských názvů do jiných jazyků), dítko čínskou školou povinné stěží zvládne její tištěnou podobu a není schopno rozlišovat velká a malá písmena: o významu háčků, čárek a jiných diakritik ani nemluvě. Jako absolutní nesmysl se z čínského pohledu jeví důraz na správné psaní *i* a *y*. A když se už budoucí bohemista naučí psát, vysvětlí mu učitel, že se to nejenom trochu jinak píše, ale především hodně jinak čte.

V *pchin-jinu* se totiž nám známé souhláskové dvojice s protikladem znělosti používají pro označení souhlásek s protikladem aspirovanosti (tedy např. dvojice *bo* — *po* se čínsky čte *po* — *pcho*). A navíc jsou mnohá písmena použita pro označení úplně jiné výslovnosti: např. slabiky *ji, qi, xi* se v čínštině čtou jako *ťi, čchi, si;* napíšete-li *si*, přečte to Číňan jako *s';* čínské *chi* se zase čte jako „temné" *čch'* atd. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že pokud chceme „správně" přečíst název hlavního města Pekingu, v pchin-jinu přepsaného jako *Beijing*, nebudeme to číst „po anglicku" Bejdžing, ale „po čínsku" Pej-ťing (Severní hlavní město). Pro studenty z čínského jihu je obzvláštní lahůdkou výslovnost českých hlásek *l, r, j,* někdy dokonce i *n*, které v tamních dialektech splývají, nebo dokonce neexistují. O záludnostech *ř* se už ani nebudu šířit: věty *Mám hrad jako vrk* nejsou sprostá pomluva, ale veselá skutečnost začátečnických hodin. I renomovaní čínští překladatelé se někdy spletou a začnou mluvit o *odporných pracovnících* či *barových nápisech* (po našem *párové nápisy*, paralelní blahopřejná hesla lepená na rámy dveří před čínskými svátky).

Výuka češtiny pokračuje stejně jako u nás „v kašičce" výukou čtení. Naučí-li se student správně číst hlásky, vysvětlí se mu význam slabiky a slova. Určování hranice čínských slov je totiž v tomto století oblíbená zábava sinologů-lingvistů nejenom čínských, ale i zahraničních (těch především — Číňana to vzhledem k fonemickému charakteru čínských znaků většinou tolik netrápí). A najednou padne na ubohého kandidáta bohemistiky další balvan: ten záludný jazyk je schopen vedle sebe seřadit několik slabik do jednoho slova, tudíž se to musí přečíst „jedním dechem", a navíc tyto slabiky mohou být přímo přecpány souhláskami. Ve struktuře čínské slabiky se souhláskové skupiny vůbec nevyskytují a omezené kombinační možnosti čínských souhlásek vedou např. ke značnému zkomolení cizích vlastních jmen či názvů při přepisech do čínštiny. Pro příkladůchtivé čtenářstvo uvádím: *Čechy, Čech, český* (tj. anglické slovo *Czech)* se čínsky řekne *Ťie-kche* (a v pchin-jinu se napíše *Jieke),* naše hlavní město je tam známo jako *Pu-la-ke* (tj. *Bulage,* z angl. *Prague)* a pro starší

generaci Číňanů je nejznámějším Čechem jistý *Švaj-kche*, neboli *Švejk* (četli si o něm na základní škole v čítance; na střední škole své znalosti o nás doplnili povinnou četbou úryvků z Fučíkovy Reportáže). Poučeni předchozími řádky lehce poznáme, že *Fu-er-tcha-wa che (Fu'ertawa he)* je řeka *Vltava* a *I-pej che (Yibei he)* zase *Labe* (z něm. *Elbe).*

Nakonec se studentovi vysvětlí, že čeština nemá tzv. suprasegmentální fonémy neboli tóny, ale hlasové melodie se využívá „pouze" k vyjádření modality výpovědi. A začne se mu vykládat gramatika. Pokud se předtím žádný cizí jazyk neučil, s překvapením zjistí, že existuje něco jako slovní druhy, rody, pády, slovesné tvary různé pro jednotlivé osoby či dokonce kondicionál. Ale to je už jiná kapitola, něco se musí nechat i do vyšších ročníků.

A na závěr už jenom s obdivem konstatujme: byť jsou čeština a čínština jazyky diametrálně odlišné, drtivá většina čínských studentů se naučí rychle mluvit „hezky česky" — mnohem rychleji než jejich české protějšky čínsky.

Ľubica Obuchová

zjednodušené (nové) znaky	我	们	喜	欢	学	习	汉	语 。
nezjednodušené (klasické) znaky	我	們	喜	歡	學	習	漢	語 。
přepis v pchin-jinu:	WǑ	MEN	XǏ	HUAN	XUÉ	XÍ	HÀN	YǓ
český přepis (kopíruje výslovnost):	Wo-men		si-chuan		süe-si		chan-jü.	
význam znaků :	já + plurál		mít rád		učit se		jazyk Chanů	
překlad:	Rádi/Rády se učíme čínský jazyk.							

Za devatero horami a dvěma jazyky

Za devatero horami a devatero řekami (konkrétněji řečeno v Číně) byla střižena a ušita košile. Pak byla exportována přes ona devatera hor a řek a skončila na pultíku čínského stánkaře v naší ulici. Tam jsem si ji koupil.

Za devatero horami, devatero řekami a ještě navíc za dvěma jazyky (konkrétněji za čínštinou a angličtinou) vznikl návod k praní téhle košile. Lze si domyslet, že je v silně zkomolené angličtině, horší už je vypátrat, co vlastně znamená. Abych usnadnil život všem, kdo jako já skončili s čínskou košilí a podobným kouskem papíru v ruce, uvádím řešení. Vlevo je věrný přepis návodu (kdo má rád rébusy a umí anglicky, nechť se pokusí o jeho dešifraci sám), uprostřed je předpokládané znění v běžné (rozuměj nikoli čínské) angličtině a vpravo jeho překlad do češtiny.

CAFE SEE	CARE	NÁVOD K PRANÍ
REVERSE	SEE REVERSE	NA DRUHÉ STRANĚ
HARO WASHIN	HAND WASH	PERTE V RUCE
COOL WATER	IN COOL WATER,	V CHLADNÉ VODĚ,
HANG DRYOR	HANG DRY,	NECHTE VOLNĚ ZAVĚŠENÉ SCHNOUT,
DRY CLEAN	OR DRY CLEAN.	NEBO ČISTĚTE CHEMICKY.

-kuč-

Problémy vzájemné transkripce češtiny a korejštiny

(dokončení z minulého čísla)

2. Grafémy a jejich vztah k fonologickému systému

Poznámky k oboustranné transkripci češtiny a korejštiny by nebyly srozumitelné bez stručného výkladu o fonologickém systému korejštiny ve vztahu k češtině. Budeme také porovnávat transkripce podle různých kodifikačních příruček:

ČP: *Pravidla českého pravopisu.* Praha 1993
KP: *Sborník pravidel korejského jazyka* (Hankuk ŏmun kjudžong-džip). Soul ²1996
TC: *Transkripce cizích jazyků (Jména místní a osobní ve východoevropské oblasti).* Státní ústav národního jazyka, Soul 1993
MP: *Soubor pravidel slov a vět korejského jazyka.* Soul 1994
PU: Vladimír Pucek, *Základní kurs současné korejštiny.* Praha 1980
SP: *Pravidla slovenského pravopisu.* Bratislava 1991

2.1 Samohlásky: základní, jotované, labializované

Korejský samohláskový systém má proti češtině z monoftongů navíc:

a) otevřené *e* zapisované *ä* (ČP) nebo *ae* (KP),

b) polootevřené *o* zapisované *ŏ*,

c) středové zavřené *u* zapisované *ŭ*,

d) středovou, polozavřenou přední samohlásku zapisovanou *ö* (ČP), resp. *oe* (KP).

Podobně jako v ruštině existují i zvláštní (upravené) grafémy pro jotované vokály (s polosamohláskou *i*), kterým se říkává diftongy: *ja, jŏ, jo, ju, jä, je* (v KP a MC se píše *y* místo *j*). KP uvádějí také zvláštní diftong *ŭi*. Labializované vokály (s polosamohláskou *u*) se zapisují obvykle *wa, wŏ, wä, we*. V téže řadě uvádějí KP grafém *wi*, který se v některých českých koreanistických pracích zapisuje jako *ü* (a pokládá se za samohlásku prostou).

Ve velmi omezené míře fonematickou platnost i kvantita (délka) samohlásky: rozlišuje např. význam 'oko' (目) *[nun]* a význam 'sníh' (雪) *[nu:n]*. Na rozdíl od češtiny však se délka v písmu neoznačuje.

2.2 Sonorní hlásky

Z jedinečných souhlásek jsme vzhledem k podobnosti s češtinou již užívali bez komentáře *m*, jehož korejský grafém naznačuje ústa; grafém pro přední (alveodentální) *n* symbolizuje špičku jazyka. Velární *ŋ* má v korejštině fonematickou platnost; [15] přepisuje se zpravidla jako *ng* a jeho korejský grafém (kroužek) naznačuje hrdlo.

Foném (a grafém) *l* (ㄹ) má dvojí realizaci: na konci slabiky se vyslovuje *l*, mezi samohláskami a na začátku slova *r*. Jestliže ke slovu *mal*, o kterém byla řeč v minulém čísle, přistoupí např. nominativní partikule *-i*, výslovnost již bude *ma-ri*.

2.3 Ostatní souhlásky: základní, aspiráty, intenzivy

U dalších korejských souhláskových fonémů se značně liší výslovnost na počátku a uprostřed slova od výslovnosti na konci slova (viz 2.3.6).

2.3.1 Zatímco v českém konsonantickém systému má protiklad **znělosti** a neznělosti základní význam, v systému korejském má význam jen sekundární. Naznačují to i uváděné ekvivalenty základních korejských konsonantů v latince (KP 182): velární *k* (ㄱ) *g/k;* alveodentální *t* (ㄷ) *d/t;* labiální *p* (ㅂ) *b/p*. Mezi samohláskami se udává výslovnost znělá, na počátku slova neznělá. Ve skutečnosti tu není výslovnost úplně neznělá: artikulace je proti českým neznělým uvolněnější. Nepřekvapuje proto, že jméno druhého největšího města v Jižní Koreji má v latince někdy podobu *Busan* (vedle obvyklého *Pusan*), i když asi stěží objevíme podobu *Gim* (zpravidla *Kim*). Písmeno pro znělý konsonant je i v názvu *Daiwoo*, resp. *Daewoo*.

---

[15] n × ŋ odlišuje významy

2.3.2 Do základní řady souhlásek patří také alveolární č (ㅈ), přepisované do angličtiny *j/ch*, do češtiny *dž/č;* současně se však uvádí i platnost *dz/c* (PU, 47).

2.3.3 Přítomností *aspirace* se vytváří další řada konsonantů. Aspirované konsonanty se v korejské abecedě označují zvláštními upravenými písmeny (nejčastěji se přidává kratší čárka): ㅋ , ㅌ , ㅍ , ㅊ . Ve slovníku se uvádějí na konci abecedy (před *h*, které je poslední).

Anglická transkripce užívá k zápisu aspirace apostrof u příslušných písmen základní řady: *k′, t′, p′, ch′*. Čeští koreanisté zvolili k jejímu vyznačení jedinou českou spřežku *ch* přidanou k písmenu pro neznělé: *kch, tch, pch, čch*. Je to neekonomické, vznikají nezvyklé skupiny souhlásek (srov. přepis názvu korejského jídla *kimčchi;* je to nakládané čínské zelí s paprikou) a svádí to k doprovodnému chrčení: to uslyšíme i od Korejců, ale jen při výrazu silných emocí — lhostejno, zda v projevu oficiálním či neoficiálním. Naopak do korejštiny se pod vlivem výslovnosti v angličtině přepisují s aspirátami mezinárodní slova jako *kamera* [kcha-me-ra], *téma* [tche-ma], ale i *opera* [o-pche-ra] ap. Zajišťuje se tím výrazně neznělá výslovnost — a koneckonců je z toho vidět, že při výslovnosti korejských slov není radno aspiraci přehánět.

2.3.4 Korejština má také hrdelnici ㅎ , v latince *h*, která se v některých pozicích nevyslovuje. S její pomocí se přepisuje české *h* i *ch*.

2.3.5 Důležitým protikladem je **napjatost**. Napjaté souhlásky tvoří třetí paralelní řadu. Mají fonematickou platnost. Zapisují se zdvojenými písmeny: ㄲ , ㄸ , ㅃ , ㅉ . To bylo přejato i do latinky, kde se zdvojují písmena pro neznělé konsonanty: *kk, tt, pp, čč*. Intenzivou je (ve vztahu k *s*) i *ss*. Intenzivy nemají ve slovníku zvláštní místo: zapisují se za příslušné souhlásky neintenzivní.

2.3.6 Výslovnost na konci slova

Na konci slova mají korejské souhlásky implozivní výslovnost. [16] Při transkripci se naznačuje pomlčkou před písmenem a často i napsáním písmene o půl řádku výše. U členů uvedených řad konsonantů — i při některých kombinacích s dalšími souhláskami — bývá výsledek imploze obdobný: koncové -k: *k, kk, kch,* ev. *ks, lk;* koncové -t: *t, tt, tch, dz/c, dž/č, s, ss;* koncové -p: *p, pp, pch,* ev. *ps, lp, lpch*. Z tohoto přehledu například vyplývá, že finální *-s* se zvukově realizuje jako *t*. Nepřekvapuje pak, že např. slovo *robot* může mít v dětské knize i druhou grafickou podobu se *s: ro-bos*.

Implozivní výslovnost koncového *-m, -n, -ng, -l* je stěží postižitelná a nezaznamenávají ji ani fonetické transkripce v odborné literatuře.

---

[16] **Zkusí-li čtenář vyslovit poněkud napjatěji české *dnes*, zažije přitom jakýsi „výbuch do dutiny nosní". To je imploze. Korejskou koncovou implozi slyší Čech jako jisté „polknutí" koncové souhlásky; někdy vzniká i dojem, že souhláska mizí.**

2.4 Konsonanty a slabika

Pro transkripci z toho plyne:

a) Aby jednoduchá koncová souhláska *(k, t, p, s, ...)* v cizím slově skutečně vyzněla (tj. aby nedošlo k implozi), musí mít v korejštině podpůrnou samohlásku, obvykle středové zavřené *ŭ*.

b) Pokud má (ve skupině souhlásek) vyznít souhláska před jinou souhláskou, užije se rovněž podpůrné samohlásky *ŭ*.

Zatímco pro Korejce v těchto případech představuje *ŭ* jen jistou redukovanou vokalickou oporu výslovnosti souhlásky, u Čecha působí akusticky rušivě: vyznívá jako nenáležitý vznik další slabiky.

3. Vzájemná transkripce češtiny a korejštiny

Výrazy korejské i české se do druhého jazyka zapisují primárně na principu fonetickém, i když je zřejmě potřeba brát v úvahu alespoň v jisté míře i fonologii. Fonetický princip dominuje při přepisu anglických slov do korejštiny, kdy je jiné řešení sotva myslitelné. Např. angl. *dollar* se transkribuje *tal-lŏ*. Ale i přes relativně dlouhou tradici transkripce anglických výrazů je právě pravopis anglických slov v korejštině nejrozkolísanější.

Adekvátnost transkripce je podle našeho názoru nutno posuzovat též se zřetelem k funkci projevu, v němž se transkribovaný výraz objeví. Od „oficiálního standardu", za nějž zde považujeme současné kodifikace pravidel transkripce, se liší především různé zjednodušené varianty transkripce. V projevech pro širší veřejnost jde o to, aby adresát mohl přepsaná slova bez vysvětlování jakžtakž vyslovit: nastupuje „populární", zjednodušená varianta transkripce. Při zpěvu nebo při studiu cizího jazyka jde zase o zvukovou věrnost: vzniká varianta „didaktická", zpřesňující.

Obecně lze říci, že pro Čechy je obtížnější korejský vokalismus, pro Korejce naopak český konsonantismus.

3.1 Vokály

3.1.1 V populárních variantách transkripce se složitější samohláskový systém korejštiny zjednodušuje a u „neobvyklých" vokálů se sahá k foneticky nejbližším: *ŏ* se zapisuje jako *o (Sŏul → Soul)*, *ŭ* jako *u (hangŭl → hangul)*, *ä* jako *e (Tädžon → Tedžon)*.

3.1.2 Odlišný zápis samohlásek — obvykle pod vlivem angličtiny — může být pro Čecha zavádějící a často navozuje výslovnost, jaká má s korejštinou málo společného. Např. u názvu *Samsung* obvyklá česká výslovnost *[sam-sunk]* není náležitá, neboť *u* reprezentuje ve skutečnosti polootevřené *ŏ;* sinokorejské *sam-sŏn* znamená 'tři hvězdy'. Nenáležitá je i výslovnost *[daj-vo]* nebo dokonce *[da-i-vo] / [da-i-vu]* pod vlivem grafické podoby *Daiwoo / Daewoo*, neboť tu jde o dva morfémy *[tä-u]*

s významem 'velký' a 'vesmír', tedy 'makrokosmos'. [17] Tradicionalismem je i zápis názvu hlavního města v podobě *Seoul*. S odkazem na s jotované samohlásky si povšimneme názvu *Hyundai*. Pozornému čtenáři jistě neuniklo, že náležitá výslovnost není *hi-jun-daj*, nýbrž *chjŏn-dä;* znamená to 'současný' a 'období', tedy 'současnost', resp. 'modernost'.

3.1.3 České dvojhlásky se do korejštiny přepisují jako dvě slabiky, sr. *Beroun* → *be-ro-un*. Podobně se píše např. i *sauna* → *sa-u-na* aj. Délka českých samohlásek se při transkripci do korejštiny nevyznačuje.

3.1.4 Bylo již řečeno, že samohláska *ŭ* slouží jako podpůrný vokál pro jasnou výslovnost souhlásek v cizích slovech (viz 2.4). Tato samohláska představuje základ slabiky a funguje tedy jako jakýsi „sylabizátor". Ve výslovnosti moc slyšet není; zato v písmu může značně zvýšit počet slabik. Tak jméno *Klaus* je v Koreji čtyřslabičné, *kŭl-la-u-sŭ*, [18] stejně jako třeba *Marx: ma-rŭ-kŭ-sŭ*.

3.2 Jedinečné konsonanty

Ze sonor znamená *m* a *n* do značné míry totéž pro češtinu jako pro korejštinu.

Korejské velární *ŋ* má fonematickou platnost a do češtiny se přepisuje digrafémem *ng*. České *ŋ* je jen alofonem, poziční variantou, a korejský přepis ho ne vždycky odlišuje od *n (podmínka*, KP 128). Ale ani palatální *ň* není v korejštině fonémem: KP ho přepisují jako *n (Plzeň)*. K jeho signalizaci se nevyužívá ani jotovaných vokálů *(Lázně)*. Netranskribuje se ani *ň* skryté ve slabice *mě (Město)*.

Česká souhláska *j* před samohláskami je obvykle skryta v užití korejských jotovaných samohlásek (viz 2.1). Pouze spojení *ji* — a stejně tak koncové *-j* — se píší jako samohláska *i* v samostatné slabice. Na transkripci *j* v slabikách *bě, pě, vě* se často rezignuje *(věk*, KP 164 ap.).

Naše *r* a *l* jsou v korejštině jen poziční varianty jednoho fonému (viz 2.2); pro češtinu však je jejich rozlišení důležité. Výslovnost *l* uvnitř slova zajišťují dvě různoslabičná *l-l: Milan* → *mil-lan*. V písmu je možno tedy rozlišit jména *Klaus* a *Kraus*. Poněvadž se však na počátku slova digrafému *ll* neužívá, nelze v hangulu rozlišit jména *Lendl* a *Rendl*. Výslovnost koncového *-r* se musí signalizovat přidáním podpůrného vokálu, např. ve slově *Bor* → *bo-rŭ*.

---

[17] **To je všechno hezké, jenomže: Když mladý podnikatel oznámí společnosti svých lidí, že si koupil novou *dejvú / dejvu / dajvú / dajvu*, všichni mu rozumějí, přestože + protože používá obecně, ba i z reklam známou výslovnost rádobyanglickou. Kdyby, poučen, řekl *te"ú*, utrpí jeho imidž. Tady totiž mutatis mutandis platí konsenzus měšťanské i aristokratické etikety o mladých dámách a kavalírech: mají být vzdělaní, ale ne příliš.**

[18] **Kdo se zabýval staroslověnštinou a měl štěstí na učitele, který trval na vyslovování jerů (*ь* = krátké redukované *i*, *ъ* = krátké redukované *u*), může si zkusit vyslovit *Кълаоусъ*. Uslyší cosi velmi podobného korejské realizaci.**

Slabikotvorné *r* se přepisuje slabičně — jako *rŭ: Brno → bŭ-rŭ-no.* Naproti tomu slabikotvorné *l* bývá psáno pod slabičný vokál: *Vltava → bŭl-tcha-ba.*

České *ř* se zapisuje jako dvě slabiky: znělé *ř* jako *rŭ-ž* + příslušný vokál; neznělé *ř* v souhláskové skupině se píše *rŭ-sju,* na konci slova jako *rŭ-si.*

3.3 Ostatní konsonanty

3.3.1 Korejské aspirované souhlásky, které ČP přepisují *kch, tch, čch, pch,* nemají v češtině obdobu. Nejblíže jsou souhláskám neznělým. V populární variantě je možno je tak přepisovat — srov. název největšího korejského svátku: *čchu-sŏk → čusok.*

3.3.2 Naproti tomu KP přijímají zásadu (zřejmě pod vlivem transkripce angličtiny) přepisovat české neznělé *k, t, č, p* pomocí písmen pro souhlásky aspirované. Neznělé souhlásky jsou tím sice jasně odlišeny od znělých, nicméně je tím narušen fonetický princip transkripce, neboť české neznělé souhlásky nejsou aspirované, sr. např. zpětný přepis některých jmen: *Praha → pchŭ-ra-ha, Karel Čapek → kcha-rel čcha-pche-kchŭ.*

3.3.3 České neznělé odlišuje od znělých také větší napjatost (proto je můžeme s trochou úsilí rozlišit i při šeptání, kdy je hlas vyloučen). Tím se sbližují spíše s korejskými napjatými, které se zapisují zdvojenými písmeny (viz 2.3.5). Takový způsob je vhodnější pro didaktickou variantu a objevuje se i v překladové literatuře: například je tak přepsáno jméno *Kostka* z Kunderova Žertu nebo *Petřín* (Nesnesitelná lehkost bytí). Ale u jména autora (který je v Jižní Koreji nejznámějším českým spisovatelem) si nakladatelství vynutilo změnu transkripce z *kk* na *kch.* Sotva lze také o geminátě uvažovat u „mezinárodního" *Praha.*

3.3.4 Palatální *ď* se obvykle píše jako *d, ť* jako *tch,* i když v populární variantě najdeme o něco adekvátnější přepis *tt.* Na vyznačení měkkosti pomocí jotovaných samohlásek TC rezignuje.

3.3.5 Korejským písmenem *b/p* se přepisuje nejen české *b,* ale i *v.* V písmu nelze rozlišit např. *Bojkovice* a *Vojkovice.* Jejich neznělé protějšky *p* a *f* se přepisují rovněž shodně jako *pch: Filipíny → pchil-li-pchin.* Kdyby se *p* zapisovalo jako *pp,* bylo by možno grafém *pch* využít jen pro *f.* Některé firemní nápisy přepisují *f,* zvláště v počátečním *fa-,* jako *h+w(a).*

3.3.6 Složité poměry jsou u sykavek. České neznělé *č* se přepisuje jako aspirované *čch: čche-kcho* 'český, Česko'. Stejně se však v TC přepisuje české neznělé *c (Dačice).* Znělé potějšky českého *č* a *c,* poziční varianty *dž* a *dz,* se přepisují jako neaspirované *č.* Totéž *č* se podle KP užívá k zápisu českého znělého *z (Zuzana).* Naproti tomu neznělý protějšek *s* se přepisuje zvláštním písmenem *s* (viz 1.2.3). Ani zde nebyl k signalizaci neznělosti využit zdvojený grafém *ss.* České *ž, š* se přepisují kombinacemi písmena *č / s* se samohláskou *i,* s jotovanými samohláskami a jinými diftongy.

3.3.7 Protiklad českého *h* a *ch* nelze v korejštině vyjádřit (viz 2.3.4): v písmu tedy nelze rozlišit např. *Horušovice a Chorušovice.*

3.3.8 Čeština zachovává psaní korejských slov s *w*, např. v názvu korejské měnové jednotky *won* nebo ve vlastních jmenech jako *Suwon*, výslovnost se zde však obvykle zjednodušuje na *v*.

3.4 Slabika a morfém

Při přepisu korejštiny do latinky se do jisté míry zachycují výsledky rozmanitých asimilací konsonantů. Např. nejvyšší hora Jižní Koreje Han-la-san se přepisuje ve shodě s asimilovanou výslovností *Hallasan*.

Při přepisu češtiny do korejštiny vzniká několik otázek.

Zatímco asimilace znělosti uvnitř slov nepředstavuje závažný problém, je třeba se zamyslit, zda je vhodné zapisovat volné vyznění na konci slov aspirovanými konsonanty (s opěrným vokálem): *Holub* → *hol-lu-pchŭ*, podobně *Václav, Broumov, Cheb, Poprad*. Jednak tu je rozpor s fonetickým principem (absence aspirace v češtině), jednak v proudu řeči před znělými u týchž slov k asimilaci nedochází. Takto zapsané tvary se také vzdalují od jiných tvarů s týmiž morfémy: *Holub — Holubová, chléb / chleba, Václav — Václavák* ap. Proto by se měl při transkripci zvážit jistý kompromis s principem fonologickým.

3.5 Víceslovná místní jména

TC přepisují česká víceslovná místní jména bez mezer mezi jednotlivými slovy — např. *Karlovy Vary* jako jeden výraz. V těchto komplexních výrazech není zajištěna výslovnost *l* zdvojeným *ll*, což např. u *Český les, Mariánské Lázně* navozuje výslovnost s *-r-*. Nepřesnosti (nedůsledné uplatnění fonetického principu) nacházíme u výrazů typu *Brandýs nad Labem*, kde se předložka *nad* (a obdobně *pod*) přepisuje *na-tchu* i před znělými souhláskami, ačkoli koncové *-d* neztrácí svou znělost. I tady se přimlouváme za transkripci fonologičtější.

Ačkoli korejská Pravidla (MP) umožňují členit pěti- a víceslabičné výrazy pomocí spojovníku na dva úseky, které by byly snáze vyslovitelné a současně i poukazovaly ke struktuře těchto pojmenování, systém TC toho nevyužívá a prezentuje jako jeden celek *Moravské Budějovice, Hlubokou nad Vltavou* a dokonce *Krkonošský národní park* (s. 44), kde je otázka, zda vůbec transkribovat, či raději sáhnout k částečnému překladu.

4. Závěry

A. Současný stav vzájemné transkripce češtiny a korejštiny není ideální, neboť zásady transkripce byly stanoveny pro každý jazyk odlišně a nezávisle na zásadách transkripce v jazyce druhém. Je třeba zvažovat jejich sblížení.

B. Vzhledem k dominantnímu postavení angličtiny jakožto světového jazyka lze předpokládat, že způsob vzájemné transkripce angličtiny a korejštiny bude zvláště na korejské straně nadále ovlivňovat zásady transkripce dalších jazyků včetně transkripce češtiny. Je třeba počítat i s tendencí po jisté uniformitě zásad pro různé jazyky

používající latinku. Například několikeré *Katovice* zde a *Katowice* v Polsku by měly mít shodnou transkripci, pokud se jejich jména vyslovují shodně nebo aspoň do značné míry podobně.

C. Transkripce češtiny do korejštiny je založena primárně na zvukové realizaci. Globální komunikace favorizuje „univerzálnější" pravidla. Ta však mohou představovat překážku při výuce a studiu obou jazyků. Proto je možné a vhodné užít např. v pomůckách pro výuku adekvátnější a pro studenty instruktivnější způsob přepisu, variantu „didaktickou".

D. Vedle standardní odborné transkripce má své místo i transkripce zjednodušená (a to směrem k „obvyklému způsobu" v jazyce). „Populární" transkripce se hodí do textů pro běžného, zvláště lingvisticky neškoleného čtenáře, v oblasti prostě sdělovací i umělecké.

E. Je zřejmě potřeba neměnit již vžité mezinárodní grafické podoby cizích pojmenování: v češtině např. výrazy *Samsung, Daewoo* ap., v korejštině např. již zavedené psaní slov *Praha, Čech / český* ap., i když jejich grafická podoba nenaznačuje přesně jejich výslovnost.

F. Velká písmena je třeba aplikovat v míře, jak je stanoveno pro češtinu. U korejských jmen osob pak nerodové jméno psát se spojovníkem a následujícím malým písmenem. I u jmen osob je však třeba počítat s přežíváním tradicionalismů: např. jméno *I-sung-man* se česky píše *Li Syn-man,* anglicky *Syngman Rhee.*

G. Víceslovná česká pojmenování lze do korejštiny přepisovat jako jednoslovná pojmenování (KP) s tím, že u pěti- a víceslabičných pojmenování je možno užít spojovníku. Přispěje to k snadnému a přesnému čtení.

H. Analogicky k psaní velkých písmen v názvech svátků jakožto projevu společenské úcty (také ve slovech jako *Vánoce*) by se měly s velkým písmenem psát zřejmě i odpovídající výrazy korejské, především pak název největšího korejského svátku — *Čchusŏku / Čusŏku.*

Kwon Dže-il — Antonín Bytel

Excerpovaná beletrie

Milan Kundera, *Nesnesitelná lehkost bytí* (Čchamŭl su omnŭn čondžeŭi kabjŏum). Soul, nakladatelství HUFS, [1]1995; přeložil Kim Kju-džin

Milan Kundera, *Žert* (Nongdam). Soul, vydavatelství Pekho [7]1993; přeložil Kwon Dže-il

Redakce děkuje dr. Martě Buškové (Ústav Dálného východu FF UK) za obětavou pomoc s editací korejských znaků.

Za češtinou do Santiaga de Compostela

Jste Španěl a chcete se učit česky. Co s tím? Pro ty, kteří žijí na severozápadě Španělska — v Galicii — a dají přednost prvnímu seznámení s češtinou a kulturně politickým životem České republiky na své rodné půdě, jsou určeny kursy, které vypisuje **Jazykový institut při univerzitě v Santiagu de Compostela.**

Čeština bývá v zahraničí obvykle svěřována do kompetence katedry slavistiky. V našem případě tomu tak není. Jazykový institut patří k tzv. službám této dnes již pětisetleté univerzity ve starobylém poutním městě,[19] jednom z devíti „hlavních měst kultury roku 2000".[20] Většina studujících tu dává samozřejmě přednost angličtině (zhruba 1000), němčině (přes 250) a francouzštině (120 studentů). Na dánštinu se letos zapsali 4 studenti a o ruštinu je zde nyní kupodivu stejný zájem jako o češtinu (!) — 28 studentů.

Po tříletém lektorování Mgr. Ireny Šárové na univerzitě v Alcalá de Henares jsme letos poprvé nezůstali jediným oficiálním místem s výukou češtiny v celém Španělsku včetně Kanárských ostrovů. Od letošního roku lze studovat češtinu i na univerzitě v Granadě. V každém případě zůstává Santiago chronologicky na prvním místě, kde se začala čeština ve Španělsku oficiálně učit.

Jaké byly začátky?

Tenkrát, v roce 1988, s ohledem na politickou situaci, začalo vše tak jako ostatně i na některých jiných univerzitách v zahraničí: silná dávka nadšení ze strany učitele a studentů — nezájem, neřkuli odmítnutí ze strany našich tehdejších zastupitelských orgánů. Učebnice a ostatní materiály k výuce byly vesměs tendenční a poplatné době, a tak bylo někdy lépe přebírat podklady pro výuku z jiných zahraničních

---

[19] **Do Kompostely se v době barokní putovalo i od nás; tam, do Říma a do Jeruzaléma se chodilo na poutě velké *(peregrinationes maiores)*.**

[20] **Máme to sice v Praze na mnoha tramvajových čekárnách, ale kdo by tam běhal, že? Avignon, Bergen, Bologne, Brusel, Helsinki, Kraków, Praha, Reykjavik, Santiago.**

učebnic nebo narychlo vyrobit pro okamžitou spotřebu příručky vlastní. Postupně se podařilo založit alespoň skromnou bohemistickou knihovnu. Nyní má 500 svazků.

Dnes již pracujeme s podporou MŠMT. Jsme zásobeni učebnicemi, slovníky i všemi nezbytnými jazykovými i literárními příručkami z České republiky. Na hodinách se pracuje s animovanými a hranými filmy našich režisérů, zájemci mají možnost seznámit se s nahrávkami skladeb našich předních skladatelů. Formou výměny nebo nákupu dostáváme časopisy *Slovo a slovesnost, Česká literatura, Čeština doma a ve světě,* zpravodaj *Češtinář* z Hradce Králové, *Czech Language News* ze Spojených států a jiné.

Na jaře 1994 jsme uspořádali společně s Filmexportem Praha přehlídku českých filmů z 80. let a v únoru minulého roku zde bylo možno zhlédnout výstavu současné české fotografie; s její organizací pomohlo české velvyslanectví v Madridu.

Stručně o organizaci studia (školní rok 1995/96)

Šedesátihodinové kursy začínají v říjnu a končí v květnu. Nejsou zdarma: v tomto školním roce činí zápisné pro češtinu, ruštinu a dánštinu 15.000 peset (asi 3.000 Kč). Studium ostatních jazyků stojí 38.000 pts (téměř 8.000 Kč) při délce kursu 80 hodin. Kursy jsou určeny zejména studentům univerzity; mohou je nicméně navštěvovat všichni, kdo dosáhli věku aspoň 16 let. Průměrný věk studentů češtiny je 22 let.

Jako výchozí materiál pro výuku českého jazyka používáme česko-španělskou učebnici E. Čechové — H. Trabelsiové — H. Putze *¿Quiere usted hablar checo? Chcete mluvit česky?* (Liberec 1994). Využíváme i jiné učebnice domácí i zahraniční. Ve výuce reálií vycházíme z přehledné brožury Petra Čorného [21] *Vše podstatné z českých dějin* (Práh 1993). To vše je doplněno o aktuální zprávy z Lidových a Literárních novin, které nám sem díky pomoci MŠMT pravidelně docházejí. Materiály zpracované autorkou tohoto příspěvku jsou zpřístupněny studentům formou interních tisků Institutu.

V letošním roce počítáme také s pomocí české stipendistky na univerzitě v Santiagu de Compostela, která každých čtrnáct dní probírá se studenty výběrová témata související s naší zemí nebo pouští studentům české hrané nebo dokumentární filmy na videu. Přes síť Internet máme přístup i k informacím o dění v České republice, zejména ke stále rostoucí nabídce plných textů (Full Text) českých novin a časopisů v prostředí World Wide Web.

---

[21] **Ano, je to Petr Čornej. Autorčin jazykový cit čuje původní adjektivum. V Praze se už nečuje: slýcháme a vídáme *Čorneje;* manželka Petra Čorneje, rovněž historička, není Ivana *Čorná,* ale *Čornejová.* Mohli jsme to prostě upravit, stůjž ale *Čorného* jako doklad, že v izolaci se jazyk může uchovat čistší: srovnej proslulou pražskou němčinu.**

-jš-

Co očekávají španělští studenti od kursu češtiny?

Zdá se, že počet studentů češtiny zde v Santiagu i nadále poroste. V dotaznících, které dávám studentům na začátku školního roku, se přiznávají, že jejich zápis byl více motivován zájmem o naši zemi než o náš jazyk. V ruštině je tomu právě naopak.

Nechme ale promluvit samotné studenty:

1. ročník (přeložila K.V.)

Silvia Riesgo Rama, 24 let, absolventka oboru historie a geografie se specializací na současnou historii:

Ke studiu češtiny mě přivedl hlavně zájem o českou a slovanskou kulturu vůbec, která je zde ve Španělsku poměrně málo známá. Osobně, jako historičku, mě zajímá společenskopolitický vývoj, který byl v našich zemích hodně odlišný.

Na druhé straně se domnívám, že studium češtiny mi může dopomoci k zaměstnání. Jen velmi málo lidí ve Španělsku zná jazyky jako je čeština.

Isabel Acea Méndez, 24 let, absolventka oboru galicijština-portugalština, nyní studuje hispanistiku

Až dosud jsem studovala kromě angličtiny jen samé románské jazyky (galicijštinu, portugalštinu, katalánštinu, francouzštinu, a italštinu). Studium češtiny mě zaujalo nejen jako studium indoevropského nerománského jazyka, ale také jako možnost seznámit se s kulturou a historií české republiky, která se zdá a priori velmi odlišná od naší.

Marco Antonio Maseda Rubal, 24 let, student práv

Po studiu angličtiny, němčiny a několika románských jazyků jsem se přihlásil i na češtinu. Můj zájem není „sběratelský", ale antropologický. Nehledě k tomu, že pro mou specializaci se klade velký význam na studium jazyků, zajímají mne všechny a studium češtiny mě baví.

Inma Pérez Rocha, 22 let, studentka filozofie

Studuju češtinu, protože neznám žádný slovanský jazyk. Domnívám se, že jazyk je nejdůležitějším prostředkem české kultury, která mi je také neznámá. Země s tak bohatou historií nám může říci mnoho zajímavého. Můj zájem se obrací zejména k české filozofii, z níž zde existuje jen málo překladů.

Miguel Moldes García, 22 let, student anglistiky

Začal jsem studovat češtinu ze zvědavosti, jaké vlastně jsou slovanské jazyky, a také proto, že bych se rád podíval do České republiky.

Silvana Becerra Blanco, 23 let, studentka politických věd

Po dvou letech studia češtiny jsem se přihlásila na češtinu. Můj zájem je motivován nedostatkem vědomostí o těchto zemích. Konkrétně Česká republika mi připadá fascinující a velmi krásná, což mě přimělo i ke studiu jazyka.

María Sierra Trasancos, 22 let, studentka žurnalistiky

Můj počáteční zájem se poněkud změnil. Stále mě láká poznání České republiky, ale nyní mě zaujal i český jazyk jako takový. Své znalosti chci nadále prohlubovat v obou směrech.

Matilde Cobasa García, 23 let, studentka germanistiky

Můj zájem o češtinu je čistě filologický. Nevybrala jsem si ruštinu, protože mě více zajímá Česká republika.

Carmen González Villar, 25 let, studentka historie a žurnalistiky

V rámci Evropy mě nejvíce zajímají středo- a východoevropské státy. Nejen jejich historie, ale také jejich kultura, umění, zvyky a obyčeje, zkrátka celkový způsob života. Od studia češtiny očekávám, že mi tyto informace přiblíží. Kromě toho, nejvíce mě přitahuje Česká republika, hlavně její hlavní město Praha. Podle všech známých, kteří ji navštívili, je nejkrásnějším městem Evropy.

2. ročník (zápisy studentů)

Helena Gonzalez Vazquez, 26 let, studentka práv

Studuju češtinu, protože chci jít do některé české hospody, vypít si tam jedno „pivíčko" a zaplatit jako Češka, a ne jako Američani, kteří žijou v Praze třeba dva roky a neumějí někdy ani říct „Dobrý den!" A samozřejmě, že se mi moc líbí Česká republika. A také tam chci rok studovat!

F. Xabier Meilán Arroyo, 26 let, absolvent oboru historie — geografie

Zajímám se o českou historii, hlavně o 19. a 20. století, neznám žádný slovanský jazyk a Česká republika mi byla vždycky moc sympatická.

Moisés Rodríquez Barcia, 25 let, student hispanistiky

Rád bych překládal z češtiny do galicijštiny a španělštiny.

Fernando de Castro García, 20 let, student germanistiky

I když jsem se začal učit česky náhodou (místo učebnice polštiny měli jenom učebnici češtiny), jsem si jistý, že můj zájem o ní je trvalý. Chci dál prohlubovat své znalosti české literatury a jazyka. Kromě toho se mi zdá, že je studium češtiny užitečné a moc mě baví. Moc mě zajímají také jiné slovanské jazyky.

A co očekává učitel od svých studentů?

My všichni, kteří jsme se jednou rozhodli vědomě kultivovat naši mateřštinu, a dokonce k tomu mít i ostatní, stali jsme se bezděčně misionáři: své postoje

a vědomosti vštěpujeme našim posluchačům. Tento statut je ještě patrnější, když se naše poslání uskutečňuje v cizí zemi.

V našem případě ale vycházejme z toho, že postavení Institutu v rámci univerzity bylo až dosud poněkud periferní. Neustále zápolíme s nedostatečným rozpočtem. Za této situace probíhají každoročně pouze dva kursy češtiny. Studenti přicházejí z nejrůznějších oborů, se zcela rozdílnými předpoklady pro studium jazyka. Pouze kolem 45% jich studuje nějaký filologický obor. A chtít po všech studentech, aby se z nich stali erudovaní bohemisté a zanícení znalci naší kultury, také nelze, i když z té dálky, více než dvou tisíc kilometrů, se naše země zdá ještě o něco malebnější a kulturnější, než možná ve skutečnosti je.

Institut jazyků na santiagské univerzitě nepojímá výuku jazyka jako popis jeho struktury, nýbrž učení se v daném jazyce komunikovat. Ambice např. mých kolegů angličtinářů naučit své žáky mluvit, rozumět, číst a psát anglicky jsou vzhledem k osmiletému programu reálné, zatímco při dvouletém studiu na češtině jsou pouhou utopií. Zbývá jen smířit se s tím, že lze studenty do jejich studia uvést, dát jim potřebné informace, materiály a orientaci, se kterými už si musí poradit sami. Vodítkem a motivací na této pouti jim může být i tady známé rčení: kolik řečí znáš, tolikrát jsi člověkem.

Studium češtiny zde není omezeno, a to zejména vzhledem k zájmu studentů, jen na jazyk. S informacemi o naší historii, literatuře a politice si studenti mohou udělat přesnější a plastičtější představu o naší malé středoevropské zemi a o našem národě. Snad jim to kromě doplnění vlastního vzdělání pomůže i lépe se orientovat v našem současném, někdy tak málo srozumitelném světě.

Kateřina Vlasáková — Couceiro

Čeština u nás doma (pohraničí):

Koukej, sfitiš — a posvanka

Stalo se v sedmdesátých letech v Podkrušnohoří. Stará Němka, která celý život strávila v Čechách, ubírala se po setmění silnicí. Najednou do ní něco vrazilo — a už ležela v příkopě. Zvedla se, a když rozeznala příčinu svého pádu v cyklistovi, který jel beze světla, obořila se na něj: *Fůl jeden pitomá! Ty nemaš ani ten koukej, ani ten sfitiš!*

Nebohá stařena jistě zaslouží politování. (Mimochodem: já to nebyl; kolo vlastním až od převratu a bez osvětlení za tmy nejezdím.) Sotva se však ubráníme vychutnat ten svérázný průnik češtiny a němčiny: za všechna léta nezvládnutá *fýslofnost;* nadávka sice v diskutabilním nominativu, ale s délkami a typicky českou feminizací *pitomá;* a především zpodstatnění slovesných tvarů, snad podle *du hast weder den Blick noch den Schein*, kde jsou obě substantiva homonymní s imperativem — ten se arci u *sfitiš* nepovedl.

Vzpomněl jsem si na tu historku, když nám loni došel do redakce následující dokument, jenžto prý visel na hospodě v Hojsově Stráži (Šumava). Nepřítomnost diakritiky vidí každý; vidíte víc?

SUDETENFOND AG
Gerhardstr.124/A
D - 8010 München

Posvanka na obchodni jednani

Dovoluji si Vas posvat na obchodni jednani za ucelem seznameni se strategii naseho investicniho fondu. Toto setkani se kona v restauraci " **Na vyhlidce** " ve ctvrtek 2.brezna 1995 v 16.30 hod. Setkani povedou nasi predni odbornici v oblastech kolektivniho investovani.

Nase spolecnost " SUDETENFOND AG" vznikla za ucelem vyhledavani vhodnych investic predevsim v Bavorsku a v zapadnych oblastech Cech v prosinci 1992 v München. Chce navasat na pradavnou prosperitu tohoto uzemi a pokusit se mu vratit jeho puvodni podobu.

Nabisime Vam proto moznost podilet se na rozkvetu Vasi zeme. Vase pripadne vklady jsme schopni surocit 35 - 50 % jährlich. Pokud se chcete dosvedet o teto skvele moznosti vice, pridte na nase setkani.

PROGRAM

(1) Seznameni s nasimi experty
(2) Prednaska Dr.Schnabel o investicni stategii
(3) Pripadny upis akcii naseho fondu
(4) Diskuse nad Vasimi podnety
(5) Srdecne roslouceni

OBCERSTVENI ZAJISTENO !!!!

Velice se tesime na Vas, protoze spolecnymi silami lepe dosahneme nasich cilu.

Dr. Eberhard Paske
predseda predstavenstva

-jš-

Kde a jak se mluví česky (2):
Já a čeština v Nizozemsku

Jak se staví rodilý mluvčí ke své řeči zde v cizině? Snaží se — je-li to možné — i nadále komunikovat česky? Registruje po odloučení od rodné země vůbec nějaké změny ve své mateřštině? Pociťuje problémy při komunikaci, navštíví-li po delším pobytu v cizině bývalou vlast?

Jsem rodilá Češka žijící dvacet jedna let v Nizozemsku. Od roku 1993 studuji na Univerzitě města Amsterdamu v semináři slavistiky. Čeština je mým hlavním oborem a nikdy mě nenechala v klidu. Však to ani nebylo možné. V roce 1974 jsme se tehdy s tříměsíčním synem přestěhovali z bývalého ČSSR za manželem do Nizozemska. S manželem a ostatními jsem zpočátku komunikovala v němčině, ale čeština umlknout nesměla. Byl tady náš syn, narozený v Hradci Králové, a já jsem si dala za úkol jej naučit česky. Chtěla jsem, aby se později ve své rodné zemi mohl domluvit, dovědět se více o svém původu a o všem ostatním, co jej bude zajímat. Kromě toho tady byli také moji rodiče, kteří již předem varovali, že oni se holandsky učit nehodlají a také že by se nechtěli později dorozumívat s vnukem německy.

Čeština mi byla silným konektorem mezi Den Haagem a bývalým domovem. Později, když Roman povyrostl, pomáhala nám přemísťovat se zpátky do bývalého prostředí, učit dítě lásce k rodné zemi, její kultuře a zavzpomínat si na babičku, dědu a ostatní rodinné příslušníky, na prázdniny prožité v Čechách. Četly se české knížky a večer pohádky na dobrou noc. Čeština tady prostě byla — a byla zcela neodmyslitelná.

Za svého manžela jsem se vdala v ČSSR a zemi jsem opustila legálně. Proto jsem naštěstí mohla kdykoliv jet zpátky. Říkám naštěstí, neboť moje pozice ve srovnání s lidmi, kteří zemi opustili ilegálně, byla „privilegovaná". Musí být strašné, když člověk chce domů, ale nemůže jen proto, že mu to politický režim nedovolí. Měla jsem zde známé krajany, kteří nesměli zpět dlouhá léta. Pořádali večírky pro Čechy, čtenářské kroužky, pouštěli si klasickou hudbu našich předních skladatelů, mluvili převážně o Československu, ale většinou končila takováto setkání smutně. Po roce 1989 se odstěhovali do Prahy.

Několik let překládám a tlumočím z holandštiny do češtiny a naopak pro různé místní podniky, které spolupracují s podniky v České republice. Občas také pracuji pro Svaz nizozemských měst a obcí, který před čtyřmi lety začal zde v Nizozemku pořádat kursy pro manažery. Účastnili se jich starostové obcí, radní a tajemníci z Čech, Moravy a Slovenska. Celé skupiny těchto představitelů se jezdily do Nizozemska vzdělávat, aby později mohly na svých radnicích zavést zdejší systém. V té době jsem pro Svaz nizozemských měst a obcí pracovala velmi intenzivně. Největším problémem byla komunikace. Již při návštěvách těchto vedoucích představitelů vyšlo najevo, jak málo našich lidí ovládá cizí jazyky. Nakonec jsem musela několik hodin denně simultánně

tlumočit přednášky pracovníků z Vysoké školy města Amsterdamu z holandštiny do češtiny. Tehdy jsem si právě nejvíc uvědomila, jak se mi zúžila slovní zásoba. Někdy jsem o sobě pochybovala, a proto jsem se rozhodla pro studium češtiny na Univerzitě města Amsterdamu. Dodnes jsem svého rozhodnutí nelitovala. Studium mi zabírá dost času, mám rodinu a do Amsterdamu dojíždím vlakem, ale na druhé straně mi dává určité vnitřní uspokojení. Mám pocit, že se systematicky zabývám něčím, co mě baví a je mi na prospěch. Zdokonaluji si svou mateřštinu a dělá mi dobře, když mi třeba neznámí lidé při návštěvě v Čechách polichotí poznámkou, že by je ani nenapadlo, že již tak dlouho bydlím v cizině.

Bohužel se mezi Čechy žijícími zde najdou i lidé, kteří odmítají mluvit česky. Argumentují tím, že už prý česky zapomněli. Já si myslím, že je to spíš pohodlností. Jedna moje přítelkyně původem z Moravy odmítala své syny učit česky. To, co jsem jí předpovídala, se už dostavilo. Kluci jí to sami vyčetli; o prázdninách na Moravě se cítí izolováni.

V českých rozhovorech mezi Čechy žijícími zde v Nizozemsku dochází často k interferenci. To znamená, že se nám ne vždy daří izolovat od sebe dva jazykové systémy, v našem případě češtiny a holandštiny. Zpočátku proniká systém řeči mateřské do řeči cizí, později, čím déle člověk v cizí zemi žije, je tomu podle mých zkušeností naopak: holandská slova pronikají do češtiny. Některé výrazy, které jsme si v holandštině osvojili, jsou často výstižnější nebo kratší než výrazy české, a tak je prostě přidáváme do českého rozhovoru. Takovýto rozhovor musí být odstrašující i pro Holanďana, který slyší cizí řeč a jen občas nějaké holandské slovo. Pro Čecha, který holandsky nerozumí, platí to samé.

On má **schuldgevoel** = On má pocit viny. — **Fysiotherapeut** mu to léčí = Rehabilitační pracovník mu to léčí. — Musím to **opmaken** = Musím to vypotřebovat. (Např. barvu z plechovky.) — Chci se **opmaken** = Chci se nalíčit. — Oni tam mají **booreiland** = Oni tam mají plovoucí vrtnou soupravu. — Nebyla do toho **bijbetrokken** = Nebyla do toho zapojena. — Bylo to velmi **emotioneel** = Bylo to velmi emocionální. — Musíme to udělat **apart** = Musíme to udělat zvlášť. — Měla jsem **steun** na dětech (Ik had steun aan mijn kinderen) = Měla jsem v dětech oporu. — Stojí to za **vast** (Het staat vast) = Domluveno. Určitě. — Dala mu to **voorlichting** (Zij gaf hem voorlichting) = Poučila ho. — Petr je v **terapii** (Petr zit in therapie) = Petr má terapii, léčí se.

V souvislosti s češtinou mi přinesla snad každá návštěva bývalé vlasti nějaké překvapení. Nejenom skutečnost, že do jazyka proniká mnoho cizích slov, které zdomácňují. Mám na mysli např. anglicismy v terminologii počítačů. Dále jsou to cizí slova, o kterých my Češi žijící v cizině nevíme, že v češtině zdomácněla, a tak se některá

slova při návštěvách v rodné vlasti snažíme překládat do češtiny. Nakonec vyjde — k našemu velkému překvapení — najevo, že to není třeba, neboť se tyto výrazy v češtině běžně užívají — např. slovo trend. *Nepříjemné ale je, že při takovéto komunikaci může dojít k nedorozumění. Sama jsem zažila situaci, ve které jsem se Čechům zde v Nizozemsku snažila přeložit cizí slovo do češtiny, ale jedna paní mi to měla dost za zlé. Lidé se někdy cítí dotčeni: mají zřejmě pocit, že podceňujeme jejich znalosti.*

Kdo nezná minulost své země a jazyka, nemůže na ně být hrdý. Myslím si, že my Češi se máme čím pyšnit. Naší krásnou zemí, její bohatou minulostí a naším jazykem. Už nikdo nemusí mít pocit studu za to, že je z jedné z východoevropských zemí, za tzv. železnou oponou, kterou obyvatelé západních zemí asociovali s diktaturou tehdejšího komunistického režimu. Není proto divu, že se lidé ze západní Evropy i bývalému ČSSR většinou vyhýbali. Východoevropským zemím říkali „šedivé země". Politické uvolnění a demokracie s sebou přinesly mnoho změn. Mnoho Holanďanů se rozjelo do České republiky. Spokojení a nadšení se vracejí zpět. Jeden z mých známých, který procestoval mnoho zemí světa, prohlásil, že ještě neviděl tak kásné město, jako je naše Praha. A to mi znělo v uších jako hudba. Situace se značně změnila. Od návštěvníků naší vlasti slyšíme nyní více komplimentů a méně kritiky, což je dobré pro všechny Čechy i Moravany.

Všichni Češi a Moravané, ale také my žijící zde, bychom měli být hrdi na naši zem a náš jazyk a měli bychom se snažit je co nejlépe v cizině prezentovat.

Věra Isbrücker

Jak si osvojují češtinu děti v Kanadě

Materiál jsme vybrali z článku Vit Bubenik (Memorial University of New Foundland), *On the acquisition and maintenance of a minority language: Czech in Canada.* In: Varieties of Czech. Studies in Czech sociolinguistics, Amsterdam 1993, s. 241-253. Autor porovnává poznatky o osvojování řeči (J. Pačesová, *Řeč v raném dětství.* UJEP Brno 1979) se zkušenostmi s vyrůstáním svých dvou dcer v St. John's (New Foundland), které slýchaly češtinu doma, angličtinu od svých vrstevníků a ve školách — od mateřské po střední. Především se zabývá obtížemi při osvojování mluvnických kategorií.

---

dětská mluva	*korektní čeština*	*angličtina*
	1. Imperativ	
namaluvej	*namaluj*	*draw the picture*
psavej	*piš*	*write*
	2. Další kmenoslovné jevy	
Lari se menuveje – menuje	*jmenuje se Larry*	*his name is Larry*
Monička písaje	*Monička píše*	*Monica is writing*
já to najdla	*já (j)sem to našla*	*I (have) found it*
kočička ješte nepřidla	*... nepřišla*	*the kitty has not come yet*
	3. Vid a budoucí čas	
Monička se bude podívat	*Monička se podívá*	*Monika will have look*
ti nebudeš vipit	*ty nevypiješ*	*you will not drink (it) up*
já budu jít nahoru	*já půjdu nahoru*	*I will go upstairs*
táto gdi budeš přidet	*táto, kdy přijdeš?*	*Dad, when will you come? – when are you coming?*
já napsaju babičce dopis	*... napíšu*	*I will write a letter to my*
a babička napsaje Moničce	*... napíše*	*granny and the granny will write a letter to me*
já toto zanesu maminku	*já toto zanesu mamince*	*I will bring this to mummy*
já nebudu jít	*já nepůjdu*	*I will not go*
Monička to bude udělat	*Monička to udělá*	*Monica will do it*
já budu jít	*já půjdu*	*I will go*
tadi to bude bit	*tady to bude*	*it will be here*
toto bude bit maminku	*toto bude maminky*	*it will be mother's*
	4. Mizení pomocného slovesa	
nezapomňelam	*nezapomněla jsem*	*I did not forget*
já viďelam	*viděla jsem*	*I saw*
já dala	*já [jsem] dala*	*I gave*
já oblejzala to	*já [jsem] to oblízala*	*I licked it off*

teto mi to našli	*teto, my [jsme] to našli*	*Aunt, we (have) found it*
dala to na benč	*dala jsem to na lavici*	*I put it on the bench*
já bila venku	*já [jsem] byla venku*	*I was outside*
já mňela	*já [jsem] měla*	*I had*
musim papat abi bilam silna	*musím papat, abych byla silná*	*I have to eat to be strong*

Dvě poznámky:

1. Nemá snad pomocná slovesa i angličtina? Ovšemže má, ale děti nevědí, v čem je zacházení s nimi v obou jazycích různé. Čistě komunikačně, bez systematického objasnění, to budou zvládat těžko...

2. V 1. osobě indikativu préterita není nečeské *já tam šel, my pluli dál a dál* ap. Toto vypouštění pomocného slovesa po osobním zájmenu vytváří podoby řekněme domácké; podle brněnské *Příruční mluvnice češtiny* (nakl. LidN, Praha 1995) jde o regionalismus, leč nepraví se jaký. Vit Bubenik pomocné sloveso neuzávorkoval.

5. Rod: který a kde?

to je tatinki	*to je tatínka / tatínkovo*	*it belongs to daddy*
tahla tuška	*tahle tužka*	*that pencil*
já uš jedl	*já [jsem] už jedla*	*I have already eaten*
Mark mňe vzala to	*Mark mi/mně to vzal*	*Mark took it away from me*

6. Poloha příklonek (nejen)

já tadi budu si hrát	*já si tady budu hrát*	*I will be playing here*
já budu ti pomuže	*já ti pomohu*	*I will help you*
táto já mám ráda ti	*táto, já tě mám ráda*	*dad, I love you*

7. Lexikální anglicismy

tadi se nebude jelovat v našem hauzu	*v našem domě se nebude křičet*	*no one will (be) yell(ing) in our house*
tis jí řekl, abi to mejkovala pejebl tu mi	*tys jí řekl, aby to udělala splatitelné na mne*	*you told her to make it payable to me*

já su plný	*já jsem plná*	*I am full*
Moc chcu Vás podekovat	*Moc Vám chci poděkovat*	*I want to thank you warmly*

-vb, ib, jš-

Vztahy: bulharsko-české — a česko-bulharské

Možná, že víte o explozi zájmu o bohemistiku u nás během posledních pěti let. Kromě asi 70 posluchačů v Sofii je jich stejný počet (v pěti ročnících) na Plovdivské univerzitě, dalších 40 studuje (zatím v 1. a 2. ročníku) na univerzitě v Blagoevgradu; přes 70 posluchačů má ve 2. ročníku Svobodná univerzita v Burgasu (kde je jen placené studium) a tam na podzim hodlají přijmout dalších asi 40. Češtinu studují — nikoli jako obor, ale jako jeden z předmětů — také posluchači nově založené Slovanské univerzity v Sofii a kromě toho se vyučuje na několika gymnáziích v Sofii i na venkově... Máme problémy s učiteli, které se řeší na různých místech různě. V Plovdivu mají už šest vlastních asistentů na řádných místech (4 na jazyk a 2 na literaturu), v Blagoevgradu mají také dvě vlastní bohemistické síly; a navíc všude, i v Sofii, učí velká řada externistů (vědečtí pracovníci, redaktoři a překladatelé z nakladatelství i další kolegové).

Asi se už ptáte, co dělá takové množství bohemistů po ukončení studia. Vysvětlení je jednoduché: od založení slavistiky u nás získávají naši absolventi aprobaci ve dvou rovnocenných oborech — češtině (resp. polštině, srbocharvátštině, už několik let i slovenštině) a bulharštině, takže mají také všechna práva platných bulharistů. A po těch je pochopitelně větší poptávka.

Před necelými třemi roky jsme v Sofii spolu s kolegy založili Bohemia club, který dnes má asi 300 členů (z nich je kolem 120 studentů). Záměrně jsme neusilovali o samoúčelnou masovost, a tak se přihlásili jen ti, kteří o to skutečně měli zájem. Začali jsme vydávat periodikum (není to časopis v pravém smyslu slova): jmenuje se Homo bohemicus a vyšel už čtyřikrát v r. 1994 a čtyřikrát v r. 1995. Má literární přílohu Malá česká knihovna, která také dosud vyšla osmkrát. [22] *Roku 1995 jsme*

[22] **srov. minulé číslo, s. 117**

založili další edici — je to Velká česká knihovna, v níž vyšly 4 svazky za r. 1995 a první svazek za r. 1996; další tři svazky za r. 1996 jsou v tisku.

Píšu Vám o tom všem, abych odůvodnil svoje následující nářky. Na pozadí toho skutečného a upřímného zájmu o český jazyk a českou kulturu je až zarážející nezájem a nechuť české strany, aby aspoň trochu tyto snahy podpořila. (Čestnou výjimkou je jedině České kulturní středisko.) Nikde, ani na jedné z výše jmenovaných univerzit, nepůsobí český lektor. Tím pádem se nikam neposílají noviny ani časopisy, žádné učebnice ani skripta, o vědeckých publikacích a periodikách ani nemluvě; horší však je to, že vědecká periodika nedostává léta ani Národní ani Univerzitní knihovna! Za posledních několik let nám nikdo neposlal jedinou publikaci z vědecké nebo krásné literatury (nepočítám-li jednorázovou zásilku z ÚJČ — zásluhou L. Uhlířové). To, že jsem zapomněl, jak vypadají desky SaS nebo NŘ, není ještě tak tragické, ale letos nám nikdo na sofijském Ministerstvu školství není schopen říci, jaká budou stipendijní místa na letní školy pro bulharské účastníky — a obávám se, že už je pozdě.

Nevím, zda po Vás mohu cokoli v tomto směru chtít a zda smím o cokoli prosit. Nicméně si myslím, že by přinejmenším stálo za to, abyste o tom všem věděl. Já vím, všude řeknou: nejsou peníze. Ale nevěřím tomu, že by se nenašli zájemci o lektorská místa, kteří by ani nemuseli být vysokoškolskými učiteli — stačili by středoškolští. A že by ani mezi nimi nebyli žádní zájemci?

Z dopisu Janka Bačvarova A. Stichovi, červen 1996

Čeština u nás doma (zájmena):
Hrajeme si se zájmeny

Toto je příběh o čtyřech lidech. Jmenovali se Každý, Někdo, Kdokoliv a Nikdo.

BYLA TAKOVÁ DŮLEŽITÁ VĚC A KAŽDÝ SI BYL JISTÝ, ŽE TO NĚKDO UDĚLÁ. KDOKOLIV TO MOHL UDĚLAT, ALE NIKDO TO NEUDĚLAL. NĚKDO SE ROZZLOBIL, PROTOŽE TO BYLA VĚC KAŽDÉHO. KAŽDÝ SI ALE MYSLEL, ŽE TO MŮŽE UDĚLAT KDOKOLIV, ALE NIKDO NEPŘIŠEL NA TO, ŽE TO KAŽDÝ NEUDĚLÁ. DOPADLO TO TAK, ŽE KAŽDÝ OBVIŇOVAL NĚKOHO, ŽE NIKDO NEUDĚLAL TO, CO MOHL UDĚLAT KDOKOLIV.

Na Portě 1995 prezentoval jako překlad z americké angličtiny Miroslav Paleček; zaznamenal

-dl-

Tak nějak spontánně o tom sebevzdělávání

Ústav bohemistických studií FF UK sebral materiál pro korpus mluvené češtiny. S ukázkou z něho se naši čtenáři setkali už v ČDS 4/95, s. 241 (Hovězí kůň). Součástí korpusu jsou mj. řízené rozhovory. Při jedné ze standardních otázek měli respondenti vyjádřit svůj názor na rozšiřování kvalifikace. Vybrali jsme odpověď jedné učitelky. Předesíláme, že podle ostatních odpovědí i podle suprasegmentálních jevů, které zápis nezviditelňuje (tempo, hlasová poloha, melodie atd.), jde o kultivovanou, rozumnou mladou ženu.

no je to hodně teda na nás, škola akorát tak udělá to že když chceme nějaký časopis třeba anebo nějakou tu literaturu tak nám to zaplatí ale to je všechno no, takže.. si to shánět e.. objednávat a objevovat co kde bysme potřebovali a co by se nám hodilo musíme sami. akorát v tom teda nám pomůže že.. nám to zaplatí co potřebujeme pro tu výuku, noa.. pokud bysme si našli nějaký.. teď zrovna jsme dělali kolektivní smlouvu tak.. tam sme chtěli aby dávali pokud bysme si našli teda nějaký ten kurs, tak aby nám alespoň ta škola teda zaplatila, protože rozhodně nám nic nenajde jo, to je opravdu na každym, individuelně aby se staral o to svoje vzdělávání a.. o ten svůj vzrůst takže.. škola ani.. tolik možnosti nemá aby todleto dělala, když se.. seženou třeba nějaké seznamy vod vydavatele nových učebnic, tak chcem vlastně všechno že jo, jinak.. se musí starat každej teda.. sám o sebe.

Všimněme si, že učitelka by čekala od školy daleko víc *(škola akorát tak udělá to že..., rozhodně nám nic nenajde).* Samostatnost je pro ni něčím, co se musí *(si to shánět, objednávat a objevovat musíme sami).* To *musíme* lze zajisté interpretovat i benevolentně, jako vědomí mravního závazku: ale obáváme se, že kontext mluví spíš o břemenu.

Všimněme si dále ukazovacích a neurčitých zájmen. Vyhodnocení korpusu vnese možná světlo i do toho, zda se mluveným textům nadměrná deixe nevyčítá nadměrně, jak to má zakořeněné zejména starší učitelstvo: kromě poukazů situačních, které psaný text řeší explicitním vyjádřením, a kromě poukazů na kontext proto, že posluchač ani mluvčí nemají mluvený text před sebou celý, může se mluvčí odvolávat deixí také na zásobník znalostí, které by měl posluchač s mluvčím sdílet *(aby nám aspoň ta škola teda zaplatila* — ta, vždyť víte jaká, právě vám to líčím). Deixe bývá dále příznakem vyjadřovacích rozpaků: slýcháme třeba *ten [víte, jak tomu říkají] technický pokrok* nebo *ono je to tak nějak [nevím přesně, jak to říct] mimo běžný rámec.* Mluvčímu vklouzne ukazovací zájmeno na jazyk začasté tehdy, chystá-li se

pronést něco, co nepatří do jeho slovníku či k pojmům, které jsou mu běžné, hodlá-li užít výrazu, který (jen) cituje, a proto cítí distanci, ostych, nejistotu, zda bude s pojmem / s výrazem správně nakládat. — Co vidíme v ukázce? Nikoli *tu [jak se tomu říká] kolektivní smlouvu,* ale *o to svoje vzdělávání a o ten svůj vzrůst.* To jsou tedy *ty věci,* které se chtějí, a já, učitelka, pořád tak nějak nevím, jak to dělat, abych se tedy vzdělávala a rostla. Asi si udělám *nějaký ten kurs (nějaký ten:* vcelku jedno jaký?) nebo si opatřím *nějakou tu literaturu.* To bych *pro tu výuku* udělat mohla.

Do třetice zaznamenáváme nepřipravenost na volbu a výběr: *chcem vlastně všechno že jo.* Mohu-li mluvit za redakci našeho časopisu, jsme poslední, koho by těšil přiškrcený školský rozpočet. Ale přiměje-li učitele, aby si k vydavateli došli, publikace si prohlédli, samostatně je posoudili a vybrali si z nich opravdu hodnotné a potřebné, pak nám to šetření půjde jenom k duhu. Přiměje-li...

Jo, dříve. Ministerstvo uložilo, pedagogické středisko upřesnilo; co máme říkat, to nám nadiktovali... Těžko je vláčet se pustinou se vzpomínkou na tučné hrnce egyptské: někomu i ta svoboděnka zhořkne. (Srov. knihy Mojžíšovy: II 15,22n.; IV 11,4n.; zvláště pak IV 14,1n., přestože ani tehdy to nebylo naposled: IV 17,6n.).

Josef Šimandl

Slova nejen výplňková

Neurčitost významu některých výpovědí nebo výrazů je jev typický pro mluvené projevy každodenní komunikace. Záznamy rozhovorů v knize *Mluvená čeština v autentických textech* ukazují, že např. při konverzaci mladých lidí na plese, v rozhovorech při nakupování vyznívají některé výpovědi „do neurčita", „do ztracena".[23] Takové typy projevů bývají většinou nepřipravené; lze tedy předpokládat, že se mluvčí při jejich realizaci může dostat do situací, kdy si v okamžiku promluvy nevybaví přesnou informaci nebo nemá jasnou představu o tom, jak se vyjádřit. Praxe však ukazuje, že neurčité formulace a nevyhraněný význam výpovědí se objevují i v takových publicistických pořadech, kde bychom předpokládali aspoň částečnou předchozí přípravu. V následujících úryvcích

[23] srov. O. Müllerová, J. Hoffmannová a E. Schneiderová, *Mluvená čeština v autentických textech.* Praha 1992, s. 29

z publicistických dialogů se nejistota a nevyhraněnost odrážejí v častých pauzách a také v opakovaném výskytu zájmen *jakýsi*, *nějaký*, příslovce *jaksi*:

(1) *Já sám jsem se pokusil vytvořit vlastně takový muzikálový* jaksi... *triptych českého filmu. První byli Starci na chmelu, kteří byli vlastně... ti byli zacíleni tak, že to bylo o mládeži, o mladých, a i ti hlavní představitelé byli neznámí lidé, byli to většinou tanečníci... kromě Vladimíra Pucholta. Druhý muzikál byl už dělaný... to byla Dáma na kolejích... a ten byl dělaný na hereckou hvězdu... to jest na Jiřinu Bohdalovou. A potom po delší pauze, když jsem chviličku* jaksi... *nemohl soustavně dělat do filmu, vznikl třetí, Hvězda padá vzhůru, který byl už dělán* jaksi *s hvězdou pěveckou, první naší velikosti, to jest s Karlem Gottem. A byla to* jakási... *taková parafráze na...*

(2) *No když už... když už bych měl jmenovat konkrétní událost, tak možná by to bylo zvrácení...* jaksi... *nebezpečných představ o takzvané české, ve skutečnosti však ruské cestě v petrochemii, poněvadž to není jenom záležitost ekonomická. Těch ekonomických problémů tady máme celou řadu... ale to je záležitost úzce se dotýkající* jaksi *bezpečnosti a budoucnosti této republiky a tak jsem* jaksi *uvítal, že nakonec došlo* jaksi *k rozhodnému řešení...*

(3) *Ano, na policejním kolbišti, tam přece jenom probíhá* jakási *bitva, nějaký šum názorů a tvoří se legislativa, takže se nejprve...* jaksi... *musí získat volič...*

(4)*...a představuje...* jakousi *korekci, jak jste o tom mluvil... Ta závislost na droze je zoufalým* jakýmsi... jakousi *náhražkou čehosi vyššího...*

V ukázkách (1) a (2) svědčí užití příslovce *jaksi* a zájmena *jakýsi* o neurčité nebo **ne zcela jasné představě** mluvčího o tom, co chce sdělit (*...a představuje...* jakousi *korekci, jak jste o tom mluvil...*) a současně o jeho **potřebě získat čas** potřebný pro hledání vhodného výrazu, vhodné formulace *(když jsem chviličku* jaksi... *nemohl soustavně dělat do filmu; A byla to* jakási... *taková parafráze).* Před slovy s neurčitým významem nebo za nimi se vyskytují výraznější pauzy, v jednom případě spojené s opravou gramatického tvaru zájmena *jakýsi* (v ukázce 4: *Ta závislost na droze je jakýmsi... jakousi náhražkou čehosi vyššího).* Pauzami se neurčitost představy nebo potřeba získat čas zvýrazňují. Neurčitá zájmena a příslovce mají blízko k tzv. slovům výplňkovým *(vlastně, prostě, tedy).* Několikrát se opakující slovo *jaksi* v textech (1) a (2) může svědčit svědčit o návyku užívat je.

Mluvčí užívá významově neurčitých slov také tehdy, mluví-li o své okamžité představě a **nedokáže se vyjádřit** přesněji, popř. **konkrétněji**:

(5) *Já myslím... ehm... že skutečně v našich dějinách ty nejšťastnější doby byly ty, kdy ta... neříkejme tedy církevní moc, říkejme duchovní moc... žila v* jakémsi *souladu a harmonii s tou mocí světskou...*

(6) *V případě této katedrály, že, lze se dohodnout na jakémsi způsobu...* jakémsi *způsobu péče o tu katedrálu, že?*

(7) *Tady se spíš...* jaksi *musí státní úředníci...* jaksi *musí mít určitý stupeň poznání...*

Dalším důvodem mohou být **rozpaky**, někdy až obavy mluvčího spojené s tím, zda je vhodné vyjádřit se právě takto — nebo zda je vůbec vhodné na dané téma mluvit. Právě textové ukázky (5) až (7) totiž ukazují, že neurčitá zájmena a příslovce se objevují před jádrem závažného sdělení (např. v již citované výpovědi 1: *když jsem chviličku jaksi... nemohl soustavně dělat do filmu...*).
V ukázce (3) se objevuje jako signál neurčitosti také zájmeno *nějaký*, a to v podobném významu, který lze připsat výrazu *jakýsi*. Jak se zdá, lze je zaměnit, aniž se změní význam výpovědi: (3) *Ano, na policejním kolbišti, tam přece jenom probíhá* jakási *bitva,* nějaký *šum názorů a tvoří se legislativa, takže se nejprve... jaksi... musí získat volič...* (substituce: *Ano, na policejním kolbišti, tam přece jenom probíhá* nějaká *bitva,* jakýsi *šum názorů a tvoří se legislativa, takže se nejprve... jaksi.. musí získat volič...*)
Obdobně by bylo možné nahradit zájmeno *nějaký* zájmenem *jakýsi* v následujícím případě:

(8) *Pan Moody popisuje zážitek na prahu smrti v* nějakých... *znacích a možná takový... nejzajímavější a známé jsou... tmavý tunel...*

Autor projevu zde totiž nemá na mysli nějaké neurčité znaky, ale znaky konkrétní; v daném okamžiku však nepovažuje za nutné přesně je vymezit — například vzhledem k charakteru pořadu, nebo to není možné z časových důvodů...
Častěji však dodávají výrazy *nějaký* a *nějak* pojmenování, před nímž stojí, zabarvení **„libovolnosti“**; mluvčí užívá zájmeno *nějaký* a příslovce *nějak* také tehdy, dává-li najevo, že přesné vymezení nepovažuje v dané chvíli za důležité:

(9) ...*nebo já nevím, to co se* nějak *týká dětí... nebo i to, co se tam* nějak *někdo spíš naznačuje?*

(10) ... *a jednou se* nějak *stalo, že jsme tam akorát přicházeli, když ony je tam* nějak *houfovali a těsně před nama šla ta třídní* nějak *vokolo a zahlídla, jak se tam ty děti chovaj a prohlásila nebo řekla tak* nějak *tý pomocný vychovatelce...*

V jiných případech může mluvčí tím, že nepodá přesné vymezení, vyjádřit až **negativní postoj** k tomu, o čem mluví (říká vlastně: je to něco / nějaký objekt, který ani nestojí za přesné vymezení, něco, o čem nestojí za to mluvit):

(11) *Já si myslím, že u nás ve skupině, jak se známe, tak žádnej z nás netíhne k* nějakýmu *doktorovi Albánovi...*

(12) *Ale prostě... dechovku né, vod tý doby, co sem slyšela jednu kazetu pětkrát vobrácenou... sem trhala švestky a dole u toho... dole u hospody... na chalupě jako... vopíkali jehně... a u toho si votáčeli kazetu...* nějakou *Moravanku...* [24]

Na negativní postoj mluvčího ke sdělovanému může ukazovat i zájmeno *jakýsi* nebo příslovce *jaksi*:

(13) *Je to* jaksi *neschopnost vyjádřit své pocity...* [25]

(14) *Tak především je třeba říct, že samo americké velvyslanectví* jaksi *pootočilo...*

V příkladě (15) však má užití *nějak* již povahu slova výplňkového:

(15) *Posloucháte* nějak *něco? Co posloucháte? Co dneska frčí?*

---

[24] Příklady (9) — (12) a (15) jsou ukázky z rozhovorů studentů PedF na seminářích.

[25] **Negativní hodnocení obsahuje i slovo *neschopnost*. Pozná se nějak, kdy je negativní postoj vyjádřen (jen) v „plnovýznamové" části a kdy je nesen (jen) deiktikem? Pozná se, kdy deiktikon vyjadřuje negativní postoj a kdy rozpaky, „jak to mám říct..."?**

-jš-

Ukazuje se, že u zájmen *nějaký, jakýsi* a příslovcí *nějak, jaksi* se původní význam stává východiskem pro jejich užití v úloze ukazatelů [26] některých podmínek, v nichž mluvené projevy nepřipravené i zčásti připravené vznikají — menší míry připravenosti a z ní vyplývající neurčitosti představ o sdělovaném, obavy z reakce okolí na sdělení, vztah ke sdělované skutečnosti), popř. i subjektivních postojů mluvčích. Kromě neurčitých příslovcí a zájmen tuto neurčitost projevu odrážejí i další opakující se výrazy *(jako, prostě, vlastně, teda, tak, takže)*, často spojené s pauzami, opravami, opakováním ap. Mluvené projevy zřejmě vznikají v komunikačních podmínkách, které užívání slov s méně vyhraněným významem vyvolávají.

Ivana Kolářová

* * * *o čem přemýšlí čtenář ČDS*

Také jste studoval na Karlově univerzitě Praha?

Ano, také jsem studoval na Karlově univerzitě — jenže ta se tehdy nejmenovala Praha (což je podle mě jasný nominativ jmenovací), ale nacházela se v Praze. Bez té předložky *v*, popř. bez čárky *(Karlova univerzita, Praha)* se píše název tohoto vysokého učení i v časopise Čeština doma a ve světě: *FF UK Praha* 3/94, s. 159, 4/94, s. 240, 1/95, s. 65, 1/95, s. 66, 3/95, s. 150 (ale v tiráži je *Filosofická fakulta v Praze)*. Nemohu si pomoci, mně, který jsem prošel školami ještě za první republiky, tento název vadí. Já vím, že mi jazykovědci namítnou: v úzu jsou tyto názvy běžné. Vždyť se s nimi setkáváme i v akademickém vydání Pravidel českého pravopisu, v oddíle o velkých písmenech, kde se jako příklad uvádí *Střední průmyslová škola stavební Praha 1* (s. 47), *Zemědělské družstvo Hraničář Ledenice* (s. 48). Ale k tomu poslednímu názvu: jmenuje se ono družstvo *Hraničář Ledenice*, nebo se jmenuje *Hraničář* a sídlí v Ledenicích? Takových příkladů máme hodně: Vladimír Kopecký, šéfkuchař v *restauraci Kulturní dům Králův Dvůr* — jmenuje se ona restaurace *Kulturní dům Králův Dvůr*, nebo jen *Kulturní dům* a je v Králově Dvoře? Nebylo by pak jasnější, kdyby se psalo restaurace *Kulturní dům v Králově Dvoře* nebo restaurace *Kulturní*

---

[26] **a) Problém celé tzv. konverzační analýzy: Mluvčí něco řekne — analyzátor to interpretuje jako ukazatel něčeho, co je mu o mluvčím známo. Jenže: byl to projev právě toho, co v tom analyzátor vidí? Interpretovatelný je jistě každý náš šprk; otázka je, čím interpretaci verifikovat.**

b) Problém této formulace: lze nezáměrný „úlet" zájmena označit za *užití?* Navrhl bych *výskyt*. -jš-

dům, Králův Dvůr? Nedivím se, že JZD v Tutlekách se pojmenovalo *„Priluky" Tutleky* (viz ČDS 1/95, s. 39), ale divím se, že známý orchestr v Mariánských Lázních se jmenuje *Symfonický orchestr Mariánské Lázně.* Jiný příklad: Pak následoval transfer do *hotelu Horník Trutnov.* Podle mých jazykových znalostí se hotel jmenuje *Horník Trutnov.* Je to mluvnicky přece stejný název jako *nádraží Braník,* kde je Braník jasným nominativem jmenovacím. Podobně: *Gymnázium Zborovská:* jmenuje se ono gymnázium *Zborovská,* nebo je ve Zborovské ulici? A ještě: *Komorní filharmonie Pardubice, Moravská galerie Brno, Okresní muzeum Klatovy, skladový areál Hradešín.* Často se to týká i názvů nakladatelství. Tak jen v ČDS najdeme *Fortuna Praha* (3/95, s. 200, 201), *Didaktis Praha* (3/95, s. 201), *Novinář Praha* (4/94, s. 190), *MF Praha* (4/94, s. 198).

V úvodu jsem „napadl" ČDS, že píše *FF UK Praha,* tedy nikoli *FF UK v Praze* nebo *FF UK, Praha.* Ve prospěch tohoto časopisu je třeba říct, že v mnoha případech tam to *v* má: *FF UK v Praze* (4/94, s. 212), *PedF MU v Brně* (3/95, s. 200), *VŠ Ped v Hradci Králové* (3/95, s.200), *Filozofická fakulta UK v Praze* (v tiráži, dále 1/94, s. 20), *Masarykova univerzita v Brně* (2/95, s. 93) i jinde. Jak ta předložka *v* ten název hned projasní!

Já vím, názvy, které jsem zde uváděl, jsou už vžité, sotva se s tím dá něco dělat. Myslím, že aspoň ti, ketrým leží kutura jejich vyjadřování na srdci, by se mohli nad tímto problémem (spíše problémkem) zamyslit. Vždyť nám přece jde o vyjadřování jasné a jednoznačné.

Vladimír Staněk

---

* * * *o čem přemýšlí čtenář ČDS*

Vladimíru Staňkovi děkujeme (také za článek o ČDS v časopise Český jazyk a literatura 9-10/1995-6, s. 220n.). Jeho příspěvek jsme dostali právě včas, aby v ČDS 1/96 nevyšel *Institut pro neslyšící Beroun.* Plevel nutno plíti.

-vr-

Čeština u nás doma (píšeme do novin):

Společenská kronika

Blahopřání k 50. narozeninám panu Jaroslavu S.

22. října má svátek Sabina, Jaroušek si kravatu ke krku upíná, aby 100 vydělil dvěma a vyšlo mu PADESÁT.

Podívejte se na toho mladíka, nepoznáte na něm jak ten čas utíká,... a budete se smát. Z očí mu svítí sluníčko a říkají mu sluníčko a kdybyste věděli, jak mu chutná pivečko, jak uhasil ohně, které jako hasič prožil, byl a je čilý, proto se té slavné padesátky dožil! Fandit na fotbal chodil do Podluh, nikde neměl žádný dluh. Těch košíků a popelnic zvedl stovky, k té padesátce, kdyby Nobelovu cenu dostal, schoval by ji do pohovky. Tam by ho hřála jako dnešní blahopřání, které mu nesou: Kamarádi — mladí, staří. Kominíci — ráno bílí, večer černí. Hasiči — kteří vědí, jak voda do ohně syčí. Fandové z kopané, kteří při gólu křičí — ó pane. Spolupracovníci, kteří si ten den s milým Jaroslavem cinknou plnou sklenicí a podají mu pravici — na zdraví.

Podbrdské noviny 18/1995, s. 3

Božena Němcová si prý sepisováním *Babičky* na motivy z dětství kompenzovala životní strázně. Snad měl autor (pod)vědomou vzpomínku na to, jak se za jeho dětství dostávalo robátkům za veršovaný vinš pohlazení po vláskách. Pohladíme ho?

-fš-

Exkrementy

I. Skličující skutečnost ve skličujících formulacích

V průběhu dne, ale zejména ve večerních hodinách, bohužel téměř pravidelně kolem 22.30 až 23.30 hod. je neuvěřitelné, když desítka volně pobíhajících psů za přispění majitelů nejen pobíhá a neustále štěká, za křiku majitelů, kteří je nezvládají. Že soustavně znečišťují tento prostor výkaly, bez ohledu na upozornění občanů. Když k takovému upozornění dojde, jsou majitelé psů velice agresivní, takže máme obavu vyplývající z tohoto jednání.

Hobulet, 13. 9. 1995, poslední strana (dopis čtenáře)

Otestujte svou jazykovou obratnost. Nabízíme dva stupně obtížnosti:

1. Zkuste stížnost napsat „rovnou od plic". Možná už jen tím zmizí nejen šroubovanost, ale i nelogičnosti a nežádoucí vazby (skladebné i významové). Jen pozor, aby z vylepšené verze nevypadla některá z uváděných skutečností.

2. Zkuste formulovat sice přímo, ale tak, aby se stížnost dala zaslat úřadu bez tušení trapasu.

II. Vzali slovo prosté

Captatio benevolentiae: Tohle píšu jako pohlednici z Prahy pro Nepražany, zejména pak pro zahraniční bohemisty.

Uprostřed prázdnin 1996 — kantorstva alergického na vulgarismy bývá tou dobou v Praze znatelně míň — se objevily billboardy, jimiž vytáhla do boje proti psím hromádkám agentura Bates/Saatchi & Saatchi Advertising. Na jednom je VELIKÝ exkrement *(Ještě nechutnější je na chodníku)*, na druhém bota, která do něj šlápla *(Suvenýr z Prahy, který si nikdo nechce přinést domů)*, na obou pak nápis:

Venčíte-li svého psa na ulici, ukliďte, prosím, jeho hovno.

Než tohle číslo ČDS vyjde, bude možná rozhodnuto, zda Pražané to zveřejněné slovo strpí, stejně jako snášejí označovanou skutečnost. Já proti těm poutačům nejsem. Kultivovanými prostředky se totiž dosáhlo málo. Po zřízení psích záchodků bylo mně, stříhanému, slyšeti od kadeřnice: *Tam bych já svojí Bibinku nikdy nepustila, eště by tam mohla něco chytnout.* Po vybavení ulic sáčky na psí exkrementy ubylo sice sáčků *(jejej, nový sáčky, a zadarmo: ty se budou hodit)*, exkrementů však nikoli. Snad jsou billboardy dost velké a dost odpudivé, aby nepořádným majitelům nepořádných psů vštípily, že jejich drahouškové posírají chodníky nám i svým páníčkům.

Zbývá poděkovat Ústavu pro jazyk český AV ČR. Za co?

> *Pokud jde o hanlivé slovo pobuřující hlavně starší generaci, argumentuje* [agentura] *tím, že výraz se běžně užívá a je uveden i ve slovníku českého jazyka.*
>
> Blesk 10. 8. 96,
> středočeská mutace, s. 4

Tak vidíte, nebýt slovníku... A nebýt té „cizácké" agentury: my Pražáci jsme otrlí, až smrdíme.

-man-

Recenze:

Potřebná čeština pro mediky

Iveta Čermáková: Czech for Medical Students — A Manual. 3. LF UK, Praha 1995

Jak sama autorka v předmluvě svých skript uvádí, je učebnice určena zahraničním studentům, kteří na českých lékařských fakultách studují medicínu v angličtině. Částí programu je i praktická výuka na klinikách, při níž se teoreticky nabyté znalosti ověřují v praxi, v bezprostředním kontaktu s pacientem a středním zdravotnickým personálem, kteří zpravidla anglicky nekomunikují. K tomuto kontaktu musí být cizinec vybaven takovou znalostí češtiny, aby se dorozuměl: aby zvládal běžnou komunikaci mezi pacientem a lékařem, příp. zdravotní sestrou, aby se orientoval v chorobopisech, deních záznamech a další agendě vedené na oddělení a aby také uměl záznamy samostatně pořídit. *Manual* má pomoci překlenout jazykové problémy praktické výuky.

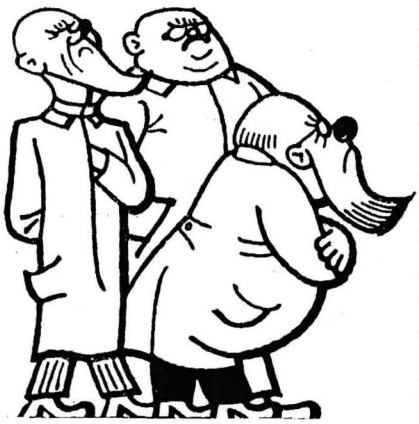

Čte nás někdo, kdo nepozná, odkud je tato a předchozí ilustrace?

Učebnice není určena úplným začátečníkům. Rozsah vstupních znalostí je vymezen několika uvedenými učebnicemi češtiny pro cizince. Autorka však nezapomíná na to, že zahraniční studenti studují češtinu obvykle jako druhý cizí jazyk — v naprosté většině případů ale první flektivní — a potřebují proto především cvičení zaměřená na flexi (cvičení typu *Fill in the correct form of the words:* cv. 1, str. 53; cv. 3, str. 91 apod.). Kladně lze hodnotit i cvičení *Complete the following sentences, Choose a suitable ending* (cv. 3, str. 99 atd.). Značnou motivační hodnotu mají překladové úkoly *(Translate the joke,* str. 36, 60...). [27] Bylo by však asi vhodnější omezit procentuální zastoupení angličtiny v textu (jistě nenahraditelné ve slovníkové části) a neuvádět překlady celých konstrukcí. To, jak se domnívám, může mít v některých případech demotivující účinek. Naopak ke spontánnímu projevu v češtině dobře stimulují ilustrativní kresby. Simulování skutečné informační mezery posiluje chápání cizího jazyka jako komunikačního kódu. Vhodným oživením textu jsou také křížovky s odbornou tematikou.

---

[27] **Pro starší a nepokročilé doplňme překlady zadání: *Doplňte správné slovesné tvary — Doplňte následující věty — Vyberte vhodnou koncovku — Přeložte anekdotu.* K poslednímu z úkolů srov. v minulém čísle článek J. Králové-Kullové (s. 117n.) a recenzi Česko-německé knížky vtipů (s. 95n.)**

Největší přínos skript je však jednoznačně ve shromáždění slovní zásoby (včetně frazeologie) užívané v každodenní lékařské praxi a v jejím utřídění do tří oddílů. Jistým problémem může být nedostatečná gramatická charakteristika lexikálních jednotek: chybí tvar genitivu singuláru u substantiv, což bývá i pro velmi pokročilé studenty obtížné — např. že *nehet* má *nehtu*, ale *jazyk jazyka*. U sloves by bylo jistě cenné uvádět 1. os. sg. a vid, např. *spočítat, -ám pf.* Slovní zásoba snad mohla být obohacena o některé slangové výrazy, tak časté v lékařském prostředí, např. *koronárka* nebo *monrád* (Monrádova zkouška).

Závěrem bych chtěla ocenit to, že skripta mohou dobře sloužit nejen cizinci, který se učí česky, ale i českému zdravotníkovi, který dočasně pracuje v zahraničním zdravotnickém zařízení.

Marie Hádková

Pro novou školu nový časopis

Počet škol, které pracují podle projektu Obecné a Občanské školy, se stále zvyšuje. Nyní se **v produkci nakladatelství PORTÁL** objevil časopis, jehož smyslem je doprovázet projekt při jeho realizaci.

Časopis **OBECNÁ / občanská ŠKOLA** sleduje od nultého čísla praktické potřeby učitelů v základní škole, především těch, kteří ve své třídě vyučují podle jmenovaného projektu. Poskytováním užitečných rad, námětů a zkušeností se zaměřuje na práci v hodině, na vyučování. Chce být místem, kde si učitelé vzájemně předávají pozitivní i negativní zkušenosti, místem, kde se setkávají teoretičtí odborníci s praktiky na školách, učitelé s rodiči.

Seznámíte se v něm s rozvojem projektu Obecné a Občanské školy, s postupem jeho realizace, úspěchy i problémy při jeho zavádění. Těžištěm obsahu jsou náměty na konkrétní náplň vyučovacích hodin a bloků, rozhovory s autory a realizátory projektu, živé ohlasy učitelů a rodičů, hodnocení didaktických pomůcek a učebnic atd.

Mezi jinými **časopis přivítal ministr školství Ivan Pilip** s vírou, že „přispěje k většímu sebevědomí, k větší otevřenosti, k větší prestiži učitelského stavu."

Časopis vychází desetkrát ročně v rozsahu 16 stran + barevná obálka. Bude distribuován pouze předplatitelům. **Cena jednoho čísla je 18 Kč, roční předplatné na rok 1996 činí 180 Kč. Objednat si ho můžete na adrese: OŠ, Portál, Klapkova 2, 182 00 Praha 8.**

Josef Greš

Řešení přijímacího testu 1995

(viz ČDS 3/95, s. 202n.)

1. *marnotratným:* morfémy 1*mar*-2*n*-3*o*-4*trat*-5*n*-6*ým;* uznáváme však i 7*marn*-...-8*ý*-9*m*. Platnost: 1, 4, 7 — kořen; 2, 5 — slovotvorná přípona; 3 (popř. 8) — konektém / spojovací vokál; 6, 9 — koncovka; 8 (jiný výklad) — kmenotvorná přípona

2. *-del-:* kořen ve slově *del-ší* (popř. *po-dél)*, slovotvorná přípona ve slově *rypa-del* ap.

3. a) Slov(es)a *modrat — zelenat — černat* mají význam „stávat se nějakým / nabývat nějaké vlastnosti / získávat nějakou vlastnost / začít/začínat se vyznačovat nějakou vlastností" ap.

b) Od adjektiv *zlatý* a *bohatý* by slovesa podobného významu zněla *zlátnout, bohatnout.*

4. Výrazy *žactvo* a *žáci:* rozdíl

- formální v hláskovém skladu: 6 × 4 hlásky / skupina 3 souhlásek × neobsahuje souhláskovou skupinu / kořenná samohláska je krátká × dlouhá
- formální ve stavbě: odvozené příponou *-ctvo* × neodvozené
- formální ve flexi: rod střední, vz. *město* × mužský životný, vz. *pán*
- významový: hromadnost / nepočitatelnost / označuje žáky souborně jako masu × jako soubor jednotlivců

5. Výchozí věta: (1) Nabídku stále odmítal. Ve větě (2) *Nabídka se odmítá* se změnil u slovesa čas a slovesný rod, u subst. pád. Věta (3) *Nabídka byla odmítnuta* má změněný u slovesa vid, rod slovesný i jmenný, u subst. pád. Ve větě (4) *Nabídku by odmítl, kdyby...* je změněn u slovesa vid, způsob a čas.

6. Větný celek *Přes matčino naléhání, opakující se při každé návštěvě, zůstal Martin neoblomný* má 1 větu / je věta jednoduchá; *přes naléhání* PU příp., *opakující se* Pks, *při návštěvě* PUČ, *každé* Pks, *zůstal* Př, *Martin* Po, *neoblomný* D.

7. Korektní spisovný text: *Děti měly za školou hřiště z různým nářadím, průlezy, kůly a pytli písku. Jejich učitel si zapisoval do deníku své každodenní zážitky a dopisy svým slečnám a nevšímal si jich. Také teď nechal chlapce běhat a psal: Kdybyste se neurazila, dovolil bych si vás z té kaluže vytáhnout, aby bylo patrné, že se mi dostalo slušného vychování a nenechám válet vdovu pod rakví.*

8. Změna přísudkového slovesa *(Předseda navrhl jednat...)* v podstatné jméno: *Předseda podal / vznesl / předložil / učinil návrh jednat...*

9. H1 *Užíval množství úředních hodin,* V1 *v nichž jeho únava nabývala vrcholu,* V2 *aby myslel na slunečný den,* V3 *kdy dělá jen to,* V4 *že se prochází po cařihradských ulicích,* V5 *jež jej okouzlují* a V6 *jež mu vnukají domněnku,* V7 *že Gina je patrně exotické jméno.* V1 přívl., V2 účelová, V3 přívl., V4 předmětová, V5 přívl., V6 přívl., V7 přívl.

Závislosti: H1 < V1
< V2 < V3 < V4 < V5 + V6 < V7
Grafické ztvárnění, vyjadřuje-li totéž, může být různé.

10. Zhuštěné souvětí: *Užíval množství vrcholně únavných/unavujících úředních hodin k přemýšlení o slunečném dni, naplněném pouze procházkami po okouzlujících cařihradských ulicích, vnukajících mu dojem jisté exotičnosti Ginina jména.*
Úkol prověřuje schopnost transformovat; výsledek není zrovna perla stylistického umění (opakované *-ících).* Kromě toho obě znění nejsou plně synonymní: *únavné* jsou úřední hodiny obecně, pro každého × *JEHO únava;* podobně *okouzlující* cařihradské ulice.

11. Tvrzení **Slova *babka, obraz* mají stejný počet písmen — Slova *babka, obraz* mají různý počet písmen** mohou být obě pravdivá — podle toho, zda počítáme písmena jako *types* nebo jako *tokens* / zda přihlížíme k opakování písmen.

12. *Labe pramení v Krkonoších* — míněna řeka Labe / používá se jazyk × *Labe má dvě slabiky* — míněno slovo Labe / používá se metajazyk

13. Z vět *(a) Ne všechny prodavačky jsou nevlídné, (b) Všechny prodavačky nejsou vlídné, (c) Všechny prodavačky jsou vlídné, (d) Ne všechny prodavačky jsou vlídné* vyjadřují skutečnost, že „některé prodavačky jsou vlídné, jiné nikoli", věty a, b, d.

14. Dvojznačné jsou obě věty: *Kuřata jsou připravena k jídlu* → Kuřata jsou připravena zobat / ke krmení / můžete jim nasypat ap. × Kuřata jsou připravena, můžete je jíst ap.; *Kočku Bertu nejčastěji najdeme u Marcely, protože je velmi přítulná* → ... protože Marcela × Berta je...

-red-

Kruh přátel českého jazyka:
program podzimního běhu 1996

2. 10.	*Interpretace* Babičky *v korespondenci Boženy Němcové*	Stanislav Wimmer
9. 10.	*Korespondence Romana Jacobsona* *za jeho českého působení* **(ke 100. výročí narození)**	Alena Morávková s Klubem rusistů Obce překladatelů
16. 10.	*Kulturní desintegrace* *dvojjazyčné české (zemské) společnosti* *po roce 1848*	Frank Boldt (Plzeň)
23. 10.	**JAZYKOVÁ PORADNA** *Význam slov v textu a ve slovníku*	Z. Hladká (Brno), R. Blatná, O. Hausenblas a další; uvádí J. Šimandl
30. 10.	*Hledání ztraceného jazyka*	Patrik Ouředník (Paříž)
6. 11.	*Dvojí* Babička *Boženy Němcové* *aneb Co dovede natropit purismus*	Milan Jelínek (Brno)
13. 11.	*Jan Václav Pohl a jeho Gramatika*	Tillmann Berger (Tübingen)
20. 11.	*K připravovanému slovníku německých autorů* *z českých zemí* (se zvláštním zřetelem ke staršímu období)	Václav Bok (České Budějovice)
27. 11.	*Božena Němcová a její dopisy ženám*	Lucie Římalová
4. 12.	**Kulatý stůl** *Ediční zásady pro vydávání* *literatury 17. a 18. století*	Alexandr Stich a kol.
11. 12.	*Barokní dramatická literatura a divadlo* *na území Slovenska*	MilenaCesnaková-Michalcová (Bratislava)
18. 12.	*Málo popsané stránky* *vývoje českého pravopisu*	Karel Kučera

středy od osmnácti v osmnáctce, hlavní budova FF UK na nám. J. Palacha

čeština doma a ve světě 3/96
téma čísla: Češi a cizina — čeština a cizinci

Tři otazníky: Mluví se v České republice ještě česky? (D. Crown) 150
Proč se učíte česky? (I. Bozděchová) 156
Je čeština pouze jazykem Čechů? (I. Ryšková) 162
Češi a čeština v zahraničí: Kdo a co děláme pro krajany (ib) 166
Ještě jednou koláče (boz) 167
Češi v názvech lublaňských ulic — slovinské reminiscence (J. Rejzek) 167

Očima krajana: Čeština na talíři (Z. Salzmann) 170
Čeština u nás doma (volby): Dva billboardy (dl) 172
Interview: Na slovíčko, pane překladateli — dokončení (I. Bozděchová) 172

Češi a menšiny: Written Pidgin Czech (fš) 177
Mozaika z besedy o jazykovém právu (ndl) 177
Test čtenářské citlivosti (man) 182

Čeština u nás doma (z historie): Spisovná čeština od 16. do 19. století — 1. část (F. Cuřín) 184
O čem přemýšlíme se studenty bohemistiky:
Neshlédnutelný (V. Eliášová, M. Köhlerová, J. Šimandl) 187
Co se trhá, je... aneb
Slova nejsou jen utvořená, slova také tvoříme (M. Köhlerová) 188

Kde a jak se mluví česky (1): Čeština na švédských školách (O. Klauberová) 190
Čeština v Egyptě (F. Ondráš) 194
I v Číně se mluví česky (L. Obuchová) 196
Za devatero horami a dvěma jazyky (kuč) 200
Problémy vzájemné transkripce češtiny a korejštiny — dokončení (Kwon Dže-il — A. Bytel) 200
Za češtinou do Santiaga de Compostela (K. Viasáková-Couceiro) 208

Čeština u nás doma (pohraničí): Koukej, sfitiš — a posvanka (jš) 212

Kde a jak se mluví česky (2): Já a čeština v Nizozemsku (V. Isbrückerová) 214
Jak si osvojují češtinu děti v Kanadě (vb, ib, jš) 216
Vztahy: bulharsko-české — a česko-bulharské (J. Bačvarov) 219

Čeština u nás doma (zájmena): Hrajeme si se zájmeny (man) 220
Tak nějak spontánně o tom sebevzdělávání (J. Šimandl) 221
Slova nejen výplňková (I. Kolářová) 222

O čem přemýšlí čtenář ČDS:
Také jste studoval na Karlově univerzitě Praha? (V. Staněk) 226
Čeština u nás doma (píšeme do novin): Společenská kronika (fš) 228
Exkrementy I-II (man) 228
Recenze: Potřebná čeština pro mediky (M. Hádková) 230
Pro novou školu nový časopis (J. Greš) 231

Řešení přijímacího testu 1995 232
Kruh přátel českého jazyka: program podzimního běhu 1996 234